

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
2022 – YL –006

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNİ
ETKİLEYEN ÇATIŞMA ALANLARI: UKRAYNA-RUSYA,
İRAN VE DOĞU AKDENİZ

HAZIRLAYAN
Metecan YAŞOT

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Arzu GÜLER

AYDIN – 2022

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

14 /01/ 2022

Metecan YAŞOT

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNİ ETKİLEYEN ÇATIŞMA ALANLARI: UKRAYNA-RUSYA, İRAN VE DOĞU AKDENİZ

Metecan YAŞOT

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Arzu GÜLER

2022, XI+102 Sayfa

Dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü olan Avrupa Birliği (AB), küresel enerji tüketiminde Çin ve ABD'den sonra üçüncü sıradadır. Petrol ve doğal gaz kaynaklarında rezervlerinin az olması nedeniyle AB, bu enerji kaynaklarında dışa bağımlıdır. Uluslararası sistemde daha tutarlı politikalar izleyip tek ses olmaya çalışan AB, bir yandan da enerjide dışa bağımlılığı azaltıp enerji güvenliğini sağlayarak uluslararası sistemde daha etkin bir aktör olmaya çalışmaktadır. Fakat bu enerji kaynaklarının AB'ye yakın coğrafyalarda olmasına rağmen, arz ve transit ülke/bölgelerindeki istikrarsız ortam ve krizler AB enerji güvenliği için risk yaratmaktadır. Bu nedenle AB'nin krizlere yönelik izlediği politikalar da AB enerji güvenliğini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu çerçevede, bu çalışmada AB'nin krizlere yönelik politikasının AB enerji güvenliğine etkisinin ne olduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Araştırma sorusu Ukrayna-Rusya, İran ve Doğu Akdeniz üzerinden incelenmiştir.

Bu çalışma; bahsi geçen krizlerde AB'nin politikasının, AB'nin ülke/bölgeyle olan ilişkisine ve bu ülke/bölgeden enerji arz edip etmediğine göre değişiklik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca uygulanan politikanın enerji güvenliği için önem verilmesi gereken unsurlara olumlu etkisi olsa bile krizlerin varlığının devam etmesi nedeniyle bu etkilerin kalıcı olduğu şüphelidir. Bu nedenle AB'nin enerji güvenliğini sağlaması ve bu riskleri en aza indirmesi için krizlere yönelik kalıcı çözümler bulması önem arz etmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Avrupa Birliği, Enerji Güvenliği, Ukrayna-Rusya, İran, Doğu Akdeniz

ABSTRACT

CONFLICT AREAS AFFECTING THE ENERGY SECURITY OF THE EUROPEAN UNION: UKRAINE-RUSSIA, IRAN AND THE EASTERN MEDITERRANEAN

Metecan YAŞOT

MSc Thesis at International Relations

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Arzu GÜLER

2022, XI+ 102 pages

The European Union (EU), the world's second largest economic power, ranks third in global energy consumption after China and the USA. Due to the low reserves in oil and natural gas resources, the EU is dependent on foreign sources for these energy resources. The EU, which tries to have a single voice via more consistent policies in the international system, is also trying to become a more active actor in the international system by reducing foreign dependency in energy and ensuring energy security. However, although these energy resources are located in geographies close to the EU, the unstable environment and crises in the supply and transit countries/regions create risks for EU energy security. For this reason, the policies followed by the EU towards crises can directly affect EU energy security. In this context, the question of what is the effect of the EU's crisis-oriented policy on EU energy security has been tried to be answered in this study. The research question was examined over Ukraine-Russia, Iran and the Eastern Mediterranean.

This study reveals that the EU's policy in the aforementioned crises varies according to its relationship with the country/region and whether it currently supplies energy. In addition, even if the implemented policy has a positive effect on the factors that should be given importance for energy security, it is doubtful that these effects will be permanent due to the continuing existence of the crises. For this reason, it is important for the EU to find permanent solutions for crises in order to ensure energy security and minimize these risks.

KEYWORDS: European Union, Energy Security, Ukraine-Russia, Iran, Eastern Mediterranean.

TEŞEKKÜR

“İnsan caddenin tamamına bakıp hemen bir karara varmamalı. Her zaman adım adım ilerlemeli. Sürekli bir adım sonrasını düşünmeli, bir adım, sonra derin bir nefes... İşte o zaman hayat zevkli olur. Önemli olan işini iyi yapmaktır. Öyle de olmalı... Bir de bakarsın ki adım adım bütün yolu bitirmişsin. Nasıl olduğunu anlamadan yorulmadan... Önemli olan da budur.”¹

Uzun süreli ve adım adım biten bu çalışmada şüphesiz birçok kişinin emeği ve desteği mevcut. Çalışma süresince sabır ve titizlik ile çalışmamı okuyup, değerli ve yapıcı eleştirilerini sunan, akademik bilgisiyle bana katkı sağlayan, her şeyden önemlisi en zor zamanlarımda bile bana olan inancını kaybetmeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Arzu GÜLER’e (Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ABD Öğretim Üyesi) en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez savunmam esnasında değerli eleştirilerini paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Gönül Tezcan (Adnan Menderes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ABD Öğretim Üyesi) ve Dr. Öğr. Üyesi Argun Başkan’a (Ege Üniversitesi Uluslararası Ekonomik Entegrasyonlar ABD Öğretim Üyesi) teşekkürü borç bilirim.

Araştırmalarımda ve eğitim hayatımda beni yönlendiren, manevi yardım ve desteklerini benden esirgemeyen değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Şaziye Bal’a (Pamukkale Üniversitesi Şehir Bölge Planlama Bölümü), Uluslararası İlişkiler Uzmanı Şerife Yoka’ya ve kuzenim Okan Değer’e teşekkür ederim.

Her zaman olduğu gibi tez süresince de eksiltmediği sabrı, motive edici sözleri ve desteği için Özge Mutluay’a teşekkürlerimi sunarım. Son olarak öğrenim hayatımın her aşamasında maddi, manevi yardım ve desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen babam Ayhan Yaşot’a annem Kezban Yaşot’a, abim Mert Yaşot’a ve sevgili kardeşim Ceylan Yaşot’a teşekkür ederim.

¹ Michael Ende, “Momo”, Leman Çalışkan (çev.), İstanbul; Pegasus Yayınları, 2017, s.43.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	vii
RESİMLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	3
1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	3
1.1. Enerji Güvenliği Kavramı.....	4
1.2. AB'nin Genel Enerji Görünümü ve Enerji Güvenliği Tanımı.....	7
1.2.1. AB Genel Enerji Görünümü	7
1.2.2. AB Enerji Güvenliği Tanımı	13
2. BÖLÜM	18
2. UKRAYNA-RUSYA ÇATIŞMASI.....	18
2.1. AB'nin Enerji Güvenliğinde Rusya ve Ukrayna'nın Önemi	19
2.2. Ukrayna-Rusya Çatışmasının Detayları.....	22
2.2.1. 2006 Doğal Gaz Krizi ve Etkileri	22
2.2.2. 2009 Doğal Gaz Krizi ve Etkileri	23
2.2.3. Kırım'ın İlhakı/İşgali ve Etkileri	25
2.3. AB'nin Kırım'ın İlhakı/İşgaline Yönelik Politikası	29
2.4. AB'nin Kırım'ın Yasadışı İlhakına Yönelik Politikasının AB Enerji Güvenliğine Etkisi.....	31
3. BÖLÜM	39
3. İRAN NÜKLEER KRİZİ	39

3.1. AB'nin Enerji Güvenliğinde İran'ın Önemi	39
3.1.1. İran'ın Genel Enerji Görünümü ve AB için Önemi.....	40
3.1.2. Hürmüz Boğazı'nın Güvenliği	44
3.2. İran Nükleer Krizi.....	46
3.2.1. İran Nükleer Krizinin Tarihsel Gelişimi.....	46
3.2.2. Ortak Kapsamlı Eylem Planı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	50
3.3. AB'nin İran Nükleer Krizine Yönelik Politikası	52
3.4. AB'nin İran Nükleer Krizine Yönelik Politikasının AB Enerji Güvenliğine Etkisi..	56
4. BÖLÜM.....	62
4. DOĞU AKDENİZ.....	62
4.1. AB'nin Enerji Güvenliğinde Doğu Akdeniz'in Önemi	62
4.2. Doğu Akdeniz Çatışmasının Detayları	66
4.2.1. Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Deniz Yetki Alanları.....	66
4.2.2. Deniz Yetki Alanları Çerçevesinde Bölge Ülkelerinin Tutumları	68
4.3. AB'nin Doğu Akdeniz Çatışmasına Yönelik Politikası	74
4.4. AB'nin Doğu Akdeniz Çatışmasına Yönelik Politikasının AB Enerji Güvenliğine Etkisi.....	76
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	83
6. KAYNAKLAR.....	88
ÖZGEÇMİŞ	102

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1.1. Enerji Güvenliği	6
Resim 1.2. AB'nin Gayrisafı Enerji Tüketimi.....	8
Resim 1.3. AB'nin Enerji Arz Ülkeleri (2018)	11
Resim 1.4. AB'nin Enerji Güvenliği Algısı	16
Resim 2.1. Rusya Gazı İçin Ana Hatlar.....	20
Resim 2.2. Ukrayna'nın Jeopolitik Konumu	21
Resim 2.3. Kırım	26
Resim 2.4. Ortalama Ham Petrol Fiyatları	40
Resim 3.1. Doğu Hattı Tahran-Erzurum Doğal Gaz Hattı ve Güney Gaz Koridoru.....	42
Resim 3.2. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP).....	43
Resim 3.3. Hürmüz Boğazı	44
Resim 4.1. Doğu Akdeniz	63
Resim 4.2. Doğu Akdeniz Gaz Sahaları.....	64
Resim 4.3. Deniz Alanları Sınıflandırması.....	67
Resim 4.4. Filistin'in İlan Ettiği Deniz Yetki Alanları.....	70
Resim 4.5. Mavi Vatan Doktrini kapsamında Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları.....	72
Resim 4.6. Girit, Kerpe, Rodos ve Meis Adası	74
Resim 5.1. AB'nin Krizlere Yönelik Politikalarının, Enerji Güvenliği için Önem Vermesi Gereken Altı Unsura Etkisi	84

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
AB-3	: Avrupa Birliği Üçlüsü
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
APERÇ	: Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi
BMDHS	: Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
EEAS	: Avrupa Dış Eylem Servisi
EIA	: ABD Enerji Bilgi Dairesi
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
JCPOA	: Ortak Kapsamlı Eylem Planın
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TİA	: Ticaret ve İş birliği Anlaşması
UAEA	: Uluslararası Atom Enerji Ajansı

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) sonra dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir. AB'nin gayri safi yurtiçi hasılası 2019 yılında 16.4 trilyon Euro'dur. AB ekonomisi, küresel ekonominin neredeyse 1/4'ünü temsil etmektedir. AB toplam ticaretinin %64'ü üye ülkeleri arasında yapılırken; AB dış ticareti, küresel ithalat ve ihracatın yaklaşık %16'sını oluşturmaktadır. Dünya nüfusunun %6.9'unu ve küresel enerji tüketiminin %12'sini oluşturan AB, küresel CO2 emisyonlarının %9'undan sorumludur. Fosil yakıtlar, AB enerji kompozisyonunun %72'sini oluşturmasına rağmen, yenilenebilir enerjinin payı sürekli artmaktadır. Küresel enerji tüketiminde ise AB, Çin (%22) ve ABD'den (%16) sonra üçüncü sırada yer almaktadır (IEA, 2020: 25-26).

Küresel ekonomide ve dünya enerji tüketiminde yeri dikkate alındığında AB'nin, enerji ihtiyacını kesintisiz bir şekilde karşılaması gerekmektedir. Özellikle yerli üretimin az olduğu doğal gaz ve petrol enerji kaynaklarında AB dışa bağımlıdır. Bu bağımlılık, AB enerji güvenliğini kırılgan hale getirmektedir. Bu nedenle AB'nin enerji güvenliğini sağlarken enerji kaynaklarının var olduğu ülke/bölgelerle iyi ilişkiler kurması ve arz ülke/bölgelerine yönelik nasıl politikalar uyguladığı önem arz etmektedir. AB'nin özellikle arz ülkesinde ve nakliye yollarında olan krizlere yönelik politikası, AB enerji güvenliğinin riskleri de beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma kapsamında AB'nin krizlere yönelik politikasının enerji güvenliğine etkileri Ukrayna-Rusya, İran ve Doğu Akdeniz'de yaşanan kriz örnekleri üzerinden incelenmektedir. Bu ülke/bölgelerin seçilme sebebi ise bu ülke/bölgelerin petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarına sahip olması ve coğrafi olarak AB'ye yakın olmasıdır. Zengin doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip olan Rusya, AB'nin en büyük enerji arz ülkesidir. 2006 ve 2009 yılında Ukrayna-Rusya arasında yaşanan krizler, AB enerji güvenliğini etkilemiştir. 2014 yılında ise Rusya'nın Kırım'ı ilhakı/işgali² nedeniyle enerji güvenliği riskleri tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Sahip olduğu doğal gaz ve petrol rezervlerin yanı sıra Orta Doğu coğrafyasında bölgesel bir güç olması ve küresel enerji güvenliği için önemli olan Hürmüz

² Literatürde Kırım'ın ilhak mı yoksa işgal mi edildiğine dair tartışmalar mevcuttur. Bunun yanı sıra yasadışı ilhak kavramı da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Konu hakkında bkz. <http://old.qha.com.ua/tr/fikir-yazilari/kirim-ve-kavram-kargasasi-ilhak-mi-iscal-mi/170044/> (18.03.2021). İlhak, bir bölgenin başka bir devlete dahil edilmesi ve devlet tarafından kendi topraklarının bir parçası olarak görülmesi anlamına gelmektedir. Mevcut uluslararası hukuka göre ilhak ancak bir barış anlaşmasından sonra ve tercihen bir referandumdan sonra gerçekleştirilebilir. Eğer ilhak eden devlet bunu zorla yapıyorsa ilhak yasadışı olarak nitelendirilmektedir. AB de Kırım'ın yasadışı ilhak edildiğini savunmaktadır. European Parliament Policy Department, "Occupation/Annexation of a Territory: Respect for International Law and Human Rights and Consistent EU Policy", European Union, 2015, s. 15. Çalışmada konuya tarafsız kalınarak ilhak/işgal kavramları birlikte kullanılmaktadır.

Boğazı'nın kontrolünü elinde tutması İran'ı kilit bir ülke haline getirmektedir. Özellikle İran nükleer krizi ve kriz sonrası yaşanan yumuşama döneminde İran, AB enerji güvenliği için önemli bir ülke haline gelmiştir. Doğu Akdeniz ise 2000'li yıllardan sonra bölgede bulunan hidrokarbon rezervleri ile rekabetin arttığı bir bölgedir. Ancak bölgede yaşanan deniz yetki alanlarının paylaşımı sorunu bölgenin potansiyelinin değerlendirilmemesine neden olmaktadır. Ülke/bölgelerin petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarına sahip olması, coğrafi olarak AB'ye yakın olması ve mevcut krizlerin devam etmesi nedeniyle Ukrayna-Rusya, İran ve Doğu Akdeniz çalışmanın kapsamına dahil edilmiştir.

Çalışmanın yazım aşamasında, enerji üzerine çalışma yapan kurum ve kuruluşların yayımladığı raporlar ve verilerden yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında olan ülke ve bölgelerin enerji potansiyelini ve görünümünü anlamak adına British Petroleum Şirketi'nin, Uluslararası Enerji Ajansı'nın ve AB'nin yayımladığı raporlara sıklıkla başvurulmuştur. Bu sayede bahsi geçen ülke/bölgelerin AB enerji güvenliği için önemi analiz edilmiştir. Çalışmada yer alan verilerin güncel olmasına özen gösterilmiş ve bahsi geçen raporların tez yazımı sırasında erişilen en güncel versiyonlarından yararlanılmıştır. Ayrıca AB'nin krizlere yönelik politikasını anlamak adına bu raporların dışında AB yayımları incelenmiştir. Bu kaynakların yanı sıra çalışmaya katkı sağlayabileceği düşünülen Türkçe ve İngilizce kitap, dergi ve çeşitli internet sitelerinde yayınlanan makaleler gibi ikincil kaynaklardan da bilgiler toplanmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda AB'nin bahsi geçen krizlere yönelik politikasının kendi enerji güvenliğine olan etkileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde enerji güvenliği kavramı ve kavramın nasıl değiştiği üzerinde durulmaktadır. Daha sonra enerji güvenliği için yapılan tanımlamalar, AB enerji görünümü, AB'nin yayımladığı belge ve stratejiler doğrultusunda AB enerji güvenliği algısı ve tanımı incelenmektedir. Bu inceleme sonucunda ise AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken unsurlar tespit edilmektedir.

Çalışmanın ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise sırasıyla Ukrayna-Rusya, İran ve Doğu Akdeniz ülke/bölgeleri ele alınmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle ülke/bölgenin AB enerji güvenliğindeki önemi irdelenmektedir. Ardından bahsi geçen ülke/bölgedeki var olan krizlerin detaylarına yer verilmekte ve genel bir çerçevede bu krizler incelenmektedir. Daha sonra ise AB'nin krize yönelik politikası incelenmektedir. Son olarak AB'nin krize yönelik politikasının etkileri, çalışmanın birinci bölümde tespit edilen AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken unsurlar üzerinden ele alınmakta ve analiz edilmektedir.

1. BÖLÜM

1. ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ

Ekonomik, toplumsal ve sosyal kalkınmanın önemli unsurlarından biri olarak görülen enerji, insan hayatının her alanına yayılmış ve gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Sanayiden ulaşıma, ısınmadan elektrik üretimine birçok alanda kullanılan enerji ve bu kaynakların temini, ülkelerin gerek ekonomik gelişimini destekleyerek gerekse başka ülkelere olan bağımlılıklarını azaltarak daha aktif bir politika izlemeleri açısından önemlidir. Enerji güvenliği, ülkelerin genel enerji görünümü ve tercihleri dikkate alınarak incelenmesi gereken bir kavramdır. Kavram kısaca, ülkelerin enerji arz-talep dengesi göz önünde bulundurularak enerji kaynaklarının en kısa yoldan, makul fiyata ve kesintisiz bir şekilde talep ya da arz coğrafyasına ulaştırılması olarak tanımlanabilir.

Dünyanın ilk yirmi büyük ekonomisinden beşi AB üye ülkesidir³ (IMF, 2018) ve dünyada tüketilen toplam enerjinin %12.5'i AB üye devletleri tarafından tüketilmektedir. Eurostat (2018b) verilerine göre AB'nin enerji ithalatı, üretiminden fazladır ve 2018 yılında enerji ihtiyacının %58.2'sini ithal etmiştir. Zaman zaman yaşanan kesintiler/krizler ve aşırı fiyat artışları da, enerji ihtiyacını karşılamakta hâlihazırda %58.2 oranında dışa bağımlı olan AB'nin enerji güvenliğini etkilemektedir. Dolayısıyla bir yandan uluslararası sistemde daha tutarlı politikalar izleyip tek ses olmaya çalışan AB, bir yandan da dışa bağımlılığı azaltıp enerji güvenliğini sağlayarak uluslararası sistemde daha etkin bir aktör olmaya çalışmaktadır.

Bu bölümde ilk olarak, enerji güvenliği kavramının ortaya çıkışı ve kavramın zaman içinde nasıl şekillendiği örnek tanımlamalar üzerinden ele alınmaktadır. Daha sonra ise, enerji güvenliği kavramının ülke veya bölgeye göre değişiklik göstermesi sebebiyle enerji güvenliği kavramı AB özelinde değerlendirilmektedir. Bu kısımda ilk olarak AB'nin genel enerji görünümü, ardından yayımladığı strateji ve hedefler doğrultusunda AB'nin nasıl bir enerji güvenliği algısına sahip olduğu incelenmektedir. Genel olarak enerji güvenliği kavramı ve AB özelinde enerji güvenliğinin ele alınması, çalışmanın konusu olan çatışma

³ Bu ülkeler Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve Hollanda'dır.

alanlarının AB enerji güvenliği açısından önemini ve AB'nin bu alanlara uyguladığı politikasının AB enerji güvenliğine olan etkisini araştırmak için önem arz etmektedir.

1.1. Enerji Güvenliği Kavramı

Enerji güvenliği kavramı, I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz Donanması'nın gemilerde yakıt olarak kömür yerine petrolü kullanması ve bunun bir stratejik gereklilik olmaya başlamasıyla ortaya çıkmıştır. Fakat kavramın literatüre girmesi⁴ ve önem kazanması, 1973 Arap-İsrail savaşı sırasında petrolün siyasi bir silah olarak kullanılması ile gerçekleşmiştir (Yergin, 2006). I. petrol krizi⁵ olarak anılan ambargoların petrol kesintisine, fiyat artışına ve dünya çapında enerji krizine neden olması; birçok devleti, Orta Doğu petrollerine olan bağımlılığını sorgulamaya ve alternatif yollar aramaya itmiştir. Yapılan ilk enerji güvenliği tanımlamalarının, krizin petrol merkezli olması nedeniyle petrol üzerinden yapıldığı söylenebilir. Daha sonra ise siyasi çatışmalar, beklenmedik doğal afetler, terörizmle ilgili endişeler ve enerji ile ilgili çevresel zorluklar gibi farklı sebepler kavramın kapsamını sürekli değiştirmiştir (Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi, 2007). Dolayısıyla dinamik bir kavram olan enerji güvenliği, literatürde birçok farklı tanımlamayla karşımıza çıkmaktadır.

Sovacool'un (2011) çalışmasında bir araya getirdiği kırk beş tanımlama incelendiğinde, daha çok ekonomi ağırlıklı tanımlamalar dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra ulusal güvenlik, çevre ve küresel ısınma sorunları, toplumun refahı gibi konular dikkate alınarak yapılan tanımlamalar da mevcuttur. Benzer şekilde, Uluslararası Enerji Ajansı da (IEA) enerji güvenliğinin birçok boyutunu vurgulamaktadır. IEA enerji güvenliğini; kısaca "enerji kaynağının uygun fiyatlarda kesintisiz kullanılabilirliği" olarak tanımlarken, (IEA, 2014a: 13) uzun ve kısa dönem enerji güvenliği ayrımını da yapmaktadır. Uzun dönem

⁴ Enerji güvenliği kavramının uluslararası ilişkiler literatürüne girişi hakkında bkz. Mehmet Efe Biresselioğlu, "European Energy Security: Turkey's Future Role and Impact", London: PalgraveMacmillan UK,2011, ss.10-16

⁵ Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliğinin (OAPEC, OPEC üyesi Arap ülkeleriyle Mısır ve Suriye'den oluşur) 6-22 Ekim 1973'te Mısır ve Suriye'nin savaş açtığı daha sonra Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün'ün katıldığı İsrail'e karşı yürütülen Yom Kippur Savaşı'nda Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) İsrail Ordusuna destek vermesine karşılık olarak 15 Ekim 1973 tarihinde ilan ettiği petrol ambargosuna denmektedir. Bu ambargo nedeniyle petrol varil fiyatları yaklaşık dört kat artmıştır. Encyclopædia Britannica, "Arap Oil Embargo", <https://www.britannica.com/event/Arab-oil-embargo> (22.12.2018). Mart 1974'te uygulanan ambargo kalktığında ham petrol fiyatı varil başına 3 dolardan 12 dolara çıkmıştır. Nazan Yalçın Erik, Şerife Merve Koşaroğlu, "Tarihsel süreç boyunca değişen petrol fiyatları, Şeyl gazı etkisi ve bazı öngörüler", C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,2016, 17(2) s.132. Krizin politika ve kurumsal dersleri neticesinde 1974 yılında Paris'te Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) kurulmuştur. Krizin Avrupa için etkisinin büyük olduğu, IEA'nın kurucu üyelerinin çoğunluğunun Avrupa ülkeleri olmasından anlaşılabilir. IEA, "About: History", <https://www.iea.org/about/history/> (22.12.2018).

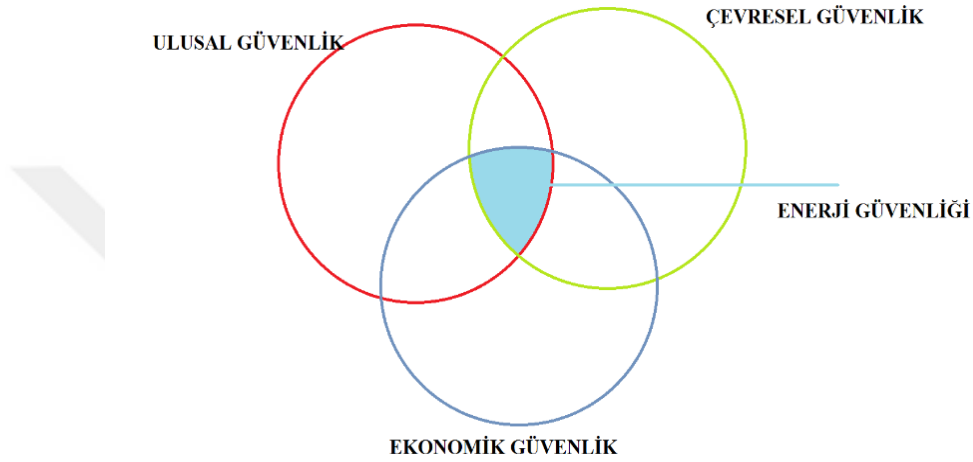
enerji güvenliği; ağırlıklı olarak ekonomik gelişmeler ve sürdürülebilir çevre ihtiyaçları doğrultusunda, zamanında yatırımlar yapılarak enerji arzını sağlamaya yöneliktir. Kısa dönem enerji güvenliği ise, enerji sisteminin arz-talep dengesindeki ani değişimlere çabuk tepki verme yeteneğine odaklanmaktadır. Asya Pasifik Enerji Araştırma Merkezi (APEREC) (2007: 6) ise enerji güvenliğini, “ekonominin performansını olumsuz yönde etkilemeyecek bir düzeydeki enerji fiyatıyla sürdürülebilir ve zamanında enerji kaynağı arzını garantiye alabilme yeteneği” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca enerji güvenliğinin; enerji kaynağının iç ve dış arz ülkelerinde mevcudiyetinden, ekonominin planlanan talebi karşılama becerisinden, kaynak ve tedarik çeşitliliğinden, jeopolitik kaygılardan ve alt yapı ve ulaşımdan etkilenebileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda APERC’in (2007: 6) yaptığı ve 4A⁶ olarak adlandırılan tanımlamada; kaynağın fiziksel olarak mevcudiyeti ve ulaşılabilirliği, ekonomik olarak makul fiyatta olması, çevresel olarak ve gelecek nesiller için sürdürülebilir olması ön plana çıkmaktadır.

Enerji çalışmaları alanında uzman kişilerin ve akademisyenlerin çalışmalarına bakıldığında ise enerji güvenliği tanımlamalarının; enerji arzının makul fiyatta ve kesintisiz olması gibi ortak noktalar belirtilerek ekonomi, güvenlik ve çevre boyutları ile ele alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra enerji kaynaklarının istikrarlı ve kesintisiz bir şekilde farklı güzergâhlardan temini için, güzergâhların güvenliği de önemli hale gelmektedir. Bu sebeple jeopolitik kaygılar ve deniz yollarının güvenliği, enerji güvenliği çalışmalarında önemli bir yer teşkil etmektedir. Yergin (2006: 70-71, 78) enerji güvenliğinin dünyada kısaca “makul fiyatlardaki yeterli kaynakların mevcudiyeti” olarak tanımlandığını belirtmekte ve kavrama daha geniş bir çerçeveden bakarak tüm enerji tedarik zinciri ve alt yapısının korunması gerektiğini ileri sürmektedir. Yergin (2006: 76-77) bunun için çeşitlendirme, üretici ve tüketici ülkeler arasında bilgi paylaşımı ve iş birliği, Çin ve Hindistan’ın da IEA sistemine dahil edilmesi gibi konuların dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir.

Shaffer (2011: 93) ise enerji güvenliğinin; güvenilir (kesintisiz), makul fiyatta ve çevre dostu olması açısından üç boyutu olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Shaffer, devletlerin enerji güvenliğini sağlamaları için; enerji kaynaklarının ve arz ülkelerinin çeşitlendirilmesi, enerji ve stratejik petrol rezervlerinin depolanması, yedekli bir enerji altyapısının oluşturulması ve enerji kaynaklarının değiştirilebilmesinde esneklik sağlanması

⁶4A, a harfiyle başlayan İngilizce 4 kavramın kısaltmasından oluşmaktadır: availability (mevcudiyet), accessibility (ulaşılabilirlik), affordability (fiyat anlamında karşılanabilirlik) ve acceptability (çevresel ve sürdürülebilirlik açıdan kabul edilebilirlik).

gibi esaslardan bahsetmektedir. Pamir'in (2015: 49) çalışmasında ise enerji güvenliğinin; "enerjinin yeterli, ödenebilir, güvenilir, zamanında, temiz ve çeşitlendirilmiş kaynaklardan, olabildiğince yerli kaynaklardan, kesintisiz ve kaliteli olarak elde edilebilmesi" olarak tanımlanmaktadır. Pamir, bu unsurlardan birinin olmaması durumunda enerji güvenliğinin sağlanmadığını belirtmektedir. Bunun yanı sıra birçok uzman, deniz yolları ve enerji güvenliğinin aynı derecede öneme sahip olduğu görüşünü paylaşmaktadır (Shaffer, 2011; Pamir, 2015; Sevim, 2015).

Kaynak: Arava Institute, <https://arava.org/arava-research-centers/center-for-renewable-energy/energy-security-the-role-of-renewable-energy-sources/> (23.12.2018)

Resim 1.1. Enerji Güvenliği

Resim 1.1’de görüldüğü gibi yapılan enerji güvenliği tanımlamaları ekonomi, çevre ve ulusal güvenliğin merkezine oturtulmuş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat enerji güvenliği tanımlamaları her ülkeye göre farklılık gösterebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle enerji güvenliği; söz konusu ülkede kaynakların varlığı, ülkenin kaynaklara coğrafi yakınlığı, arz ülkesi, talep ülkesi ya da transit ülke olması, kara ya da deniz ülkesi olması, ekonomisinin gelişmişliği, kullandığı enerji kaynağı tercihi, iklimi, çevre politikalarına genel yaklaşımı gibi birçok değişkenin etki edebileceği bir tanım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma, yukarıda yapılan tanımlamalar ışığında AB için enerji kaynakları açısından önemli olan Ukrayna-Rusya, İran ve Doğu Akdeniz enerji arz ve transit bölgelerindeki siyasi ve hukuki çatışmalara yönelik AB’nin uyguladığı politikaların kendi enerji güvenliğine etkilerini sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu sebeple bir sonraki kısımda çalışma, AB’nin genel enerji görünümü ve enerji güvenliğini sağlamak için ortaya koyduğu stratejileri inceleyerek AB’nin enerji güvenliği tanımına odaklanmaktadır.

1.2. AB'nin Genel Enerji Görünümü ve Enerji Güvenliği Tanımı

AB'nin temelini oluşturan kurumların oluşumunda enerji kaynaklarının önemli bir payı olduğunu söylemek mümkündür. Genel itibariyle ekonomik temelli kurulmuş olan topluluk, öncelikli olarak enerji kaynaklarının ortak kullanımı için kurulmuştur. Kömür ve çelik gibi kaynakların ortak kullanımı için 1951 yılında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, 1957 yılında diğer sektörlerde de ekonomik birlik için Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve aynı tarihte nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli kullanımı için Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur. 1965 Füzyon Anlaşması ile bu kurumlar Avrupa Topluluğu çatısı altında birleşmiştir. Soğuk Savaşın bitmesini takiben 1993 yılında ise Maastricht anlaşmasıyla birlikte Topluluk, Avrupa Birliği adını almıştır (Avrupa Birliği, 2021).

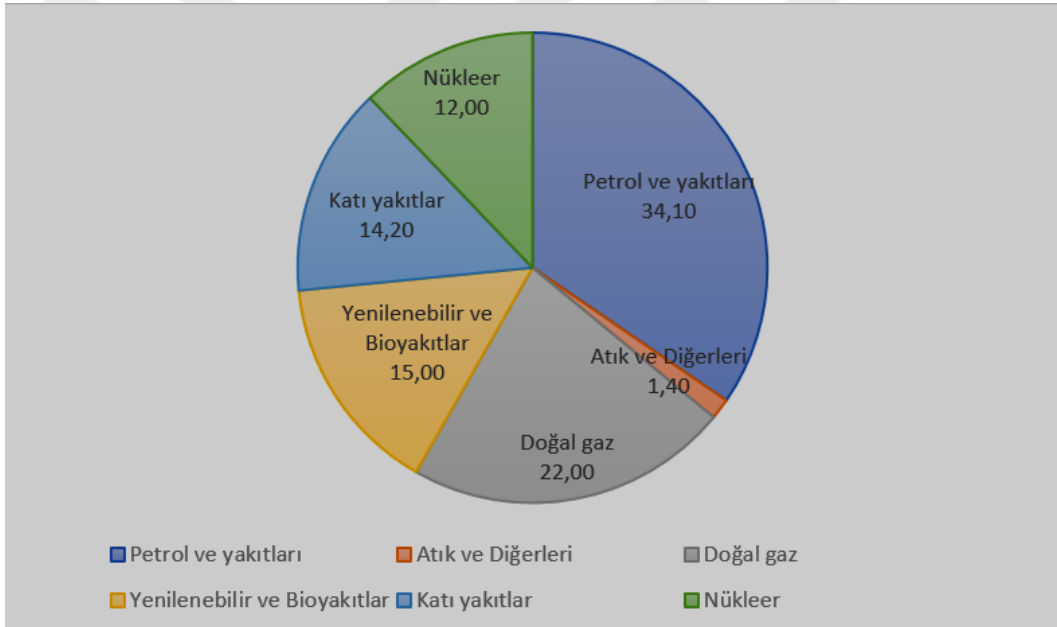
AB'nin enerji politikasını şekillendirmesinde önemli bir kilometre taşı 1973 yılında yaşanan I. petrol krizi sonrası belirlenen strateji olmuştur. AET, Eylül 1974'te Yeni Enerji Politikası Stratejisi adlı programla ilk kez bir strateji belirlemiştir. Bu strateji ile AET, tüketimin makul seviyeye çekilmesi, arz güvenliğinin artırılması ve enerji üretim ve tüketiminde çevrenin korunması üzerine yoğunlaşmıştır (Avrupa Topluluğu Resmi Gazetesi, 1974: 1-2). Bu stratejiye paralel olarak AB, gerek artan çevresel kaygıları gerekse kendi yapısındaki değişimler nedeni ile 2000'li yıllardan sonra birçok strateji belirlemiştir. Çalışma, bu kısımda ilk olarak AB'nin genel enerji görünümünü incelenmekte, daha sonra ise AB'nin çatışmalara yönelik dış politikasının AB enerji güvenliğine olan etkisinin analiz edilebilmesi için AB'nin enerji stratejileri doğrultusunda AB enerji güvenliği tanımı üzerinde durmaktadır.

1.2.1. AB Genel Enerji Görünümü

Bir ülke/bölgenin enerji görünümünü incelemek, ülke/bölgenin enerji güvenliğinin analiz edilmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla AB'nin genel enerji görünümünü incelemek, AB'nin enerji güvenliğinin hassas noktaların belirlenmesi ve çatışma alanlarına uyguladığı politikaların bu hassas noktalara nasıl etki ettiğini tespit etmek için önem arz etmektedir. Çalışma, enerji güvenliği ve enerji görünümü kavramının birbiriyle ilintili olması nedeniyle AB'nin enerji görünümünü incelerken, Shaffer'ın (2017: 44) enerji güvenliği analizinde kullanılacak unsurlarını temel almaktadır. Bu unsurlar; enerji kompozisyonu, elektrik üretim kaynakları, enerji yoğunluk oranı, rafineri kapasitesi ve enerji arz ülkeleri ve onlarla olan ilişkililerdir. Nitekim AB'nin enerji güvenliğinin durumunu

Shaffer'in tanımladığı 5 unsur aracılığıyla analiz etmek, bu unsurların durumu üzerinden AB enerji güvenliğinin sağlanmasında üzerinde durulması gereken noktaları belirlemek ve AB'nin enerji güvenliği tanımını anlatmak için önemlidir.

Enerji kompozisyonu, bir ülkenin enerji ihtiyacını üretim-tüketim bağlamında hangi kaynaklardan ne oranda sağladığını göstermektedir. 5 unsurdan ilki olan enerji kompozisyonu incelendiğinde; AB'nin dünya enerji tüketimindeki payının petrolde %13.2, doğal gazda %12, kömürde %4.9, nükleer enerjide %29.4 ve yenilenebilir enerjide %26 olduğu görülmektedir (BP, 2020). AB'nin, nükleer yakıt üretiminde kullandığı yerli uranyum rezervleri ise %6.8 oranına eş değerdir (Euratom Arz Ajansı, 2020: 15). Resim 1.2'de görüldüğü üzere AB enerji tüketiminde en büyük pay petrole ait iken petrolü sırasıyla doğal gaz, yenilenebilir enerji ve katı yakıtlar takip etmektedir.

Kaynak: Avrupa Komisyonu, EU Energy in figures: Statistical pocketbook 2020 (2020)

Resim 1.2. AB'nin Gayrisafi Enerji Tüketimi

Bu tüketim payının ne kadarının yerli kaynaklarla karşılandığını belirlemek için AB'nin rezerv oranları incelendiğinde ise AB'nin; dünyadaki petrolün %0.3'üne, doğal gazın %6.7'sine, kömürün %7.2'sine sahip olduğu görülmektedir (BP, 2020). AB'nin sahip olduğu yüksek enerji tüketim oranıyla yerli enerji kaynağı oranı karşılaştırdığında, AB'nin tükettiği enerjiyi sağlamak konusunda ithalata bağımlılığı göze çarpmaktadır. Toplam enerji ihtiyacının %58.2'sini ithal eden AB'nin enerji ithalat bağımlılığı; petrol ve petrol

ürünlerinde %94.6, doğal gazda %83.2, kömür ve diğer katı yakıtlarda⁷ %43.6'dır (Avrupa Komisyonu, 2020b: 24). AB, nükleer enerji üretimi için gerekli uranyumun ise tamamını ithal etmektedir (IEA, 2020: 229). Özellikle petrolün (%34.1) ve doğal gazın (%22) AB'nin enerji ihtiyacının karşılanmasındaki payı göz önüne alındığında; bu kaynakların temininde yaşanacak olası aksamaların, krizlerin ve yarattığı fiyat istikrarsızlıklarının AB'nin enerji güvenliğini etkileyeceğini söylemek mümkündür.

Shaffer'ın enerji güvenliği analizinde kullandığı ikinci unsur olan elektrik üretim kaynaklarına bakıldığında ise 2018 yılı verilerine göre AB, üretim santrallerinde %34.3 oranında yenilenebilir enerji, %30.9 oranında nükleer enerji, %21.6 oranında katı yakıtlar, %9.3 oranında doğal gaz, %3.9 oranında petrol kullanmaktadır (Eurostat, 2020). 2000 yılından itibaren AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklardan ürettiği elektrik iki katına çıkmıştır. Ayrıca 2013 yılıyla kıyaslandığında da AB'nin elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların payı 2018 yılında %38.8 oranında artmıştır (Eurostat, 2018a). Yenilenebilir enerji kaynakları, gerek öz kaynak olması gerekse AB'nin enerji güvenliğini sağlaması açısından büyük önem arz etmektedir⁸. Elektrik üretiminde %21.6 oranında kömür kullanılmasının, AB'nin karbon emisyon oranını azaltma ve sürdürülebilir çevre hedefleri⁹ açısından olumsuz bir etkiye sahip olduğu iddia edilebilir. Doğal gaz ve petrol açısından bakıldığında ise elektrik üretiminde çok az bir orana sahip olması nedeniyle enerji güvenliğinin elektrik üretim unsurunda bir sıkıntı teşkil etmediği söylenebilir.

Shaffer'ın enerji güvenliği analizinde kullandığı üçüncü unsur enerji yoğunluğudur¹⁰. Enerji yoğunluğu, bir ekonominin ne kadar enerji kaynağı tükettiğini ölçer ve enerji verimliliği ile ters orantılıdır. Bu nedenle enerji yoğunluğu, enerji güvenliği ile

⁷ Katı yakıtlar, çeşitli kömür türlerini ve fosillerden elde edilen katı ürünleri kapsayan fosil yakıtlardır. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/glossary.html#solid-fuels> (28.12.2018)

⁸ Yenilenebilir enerji kaynakları, ülke/bölge içerisinde üretildiği için; ithal edilen petrol, kömür ve doğal gaz gibi yakıtlarla karşılaştırıldığında ülke ekonomisine ek bir külfet yaratmamaktadır. Ayrıca bu kaynaklar sürdürülebilir ve çevreci olduğu için tercih edilmekle beraber dışa bağımlılığı azaltarak enerji güvenliğini artırmaktadır.

⁹ AB, bir sonraki başlıkta bahsedilecek sürdürülebilir çevre hedefleri doğrultusunda kademeli olarak karbonsuz bir Avrupa yaratmayı amaçlamaktadır.

¹⁰ Enerji yoğunluğu bir miktar enerjinin ekonomiye ne kadar fayda sağladığını ölçer. Bu değer, toplam birincil enerji kullanımının GSYH'ye oranı alınarak hesaplanır. Bu miktar, belirli bir ekonominin enerji kaynaklarını ne kadar etkili kullandığını göstermek için kullanılır. Bir ülke boşa harcanan enerjiyi azalttığında, daha verimli hale gelir, bu da enerji yoğunluğunu düşürür. Dolayısıyla düşük enerji yoğunluğunun enerji güvenliği açısından olumlu bir gösterge olduğu söylenebilir. https://energyeducation.ca/encyclopedia/Energy_intensity (26.12.2018) Gayri safi yurt içi enerji tüketiminde kömür, elektrik, petrol, doğal gaz ve yenilenebilir enerji kaynakları hesaplanmaktadır. Eurostat, "Energy Glossary: Energy Intensity", https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Energy_intensity (28.12.2018).

ilgili doğrudan ilişkili olmasa da dolaylı olarak ilişkilidir. Çünkü yoğunluğu hesaplarken kullanılan kömür, doğal gaz ve petrol gibi kaynakların kullanımının azaltılması, enerji yoğunluğunu azaltırken enerji verimliliğini artırdığı için enerji güvenliğini de artırmaktadır. Bu nedendir ki AB, enerji verimliliğini artırarak enerji tüketimini azaltmayı amaçlamaktadır. Enerji yoğunluğunu azaltmayı hedefleyen AB, enerji tüketimini kısarak bir yandan ithalatını öte yandan ise karbon salınımını azaltmayı amaçlamaktadır. AB'nin enerji yoğunluğu, üye ülkelerin sahip olduğu ekonomik yapıya göre değişmekle birlikte; Eurostat (2018b) verilerine göre 2005-2015 yılları arasında, AB üyesi ülkelerin tamamında enerji yoğunluğu azalırken enerji verimliliği artmıştır. Dolayısıyla, enerji yoğunluğunun, AB'nin enerji güvenliği için iyileştirilmesi gereken bir unsur olmadığı yorumu yapılabilir.

Shaffer'ın enerji güvenliği analizinde kullandığı dördüncü unsur olan rafineri kapasitesi incelendiğinde, 2019 verileri, AB'nin günde yaklaşık 14 milyon varil rafine etme kapasitesine sahip olduğunu ve toplam küresel kapasitenin %14'ünü temsil ettiğini göstermektedir. AB, ABD ve Çin'den sonra dünyanın en büyük üçüncü petrol ürünleri¹¹ üreticisidir (BP, 2020: 28). AB, ithal ettiği petrol ve petrol ürünlerini kendi rafinerilerinde işleyerek iç tüketiminde kullanmakta ve ihraç etmektedir. AB, rafinerilerinde %40 oranında dizel üretmekte, böylelikle iç tüketiminin %90'ını karşılamakta ve geri kalanını ithal ederek dünyanın en büyük dizel ithalatçısı olmaktadır. Rafineri kapasitesinin %20'sini ise benzin üretmek için kullanan AB, böylelikle iç tüketiminin tamamını karşılamakta ve kalan kısmını da ihraç etmektedir. Jet yakıtı ve kerosen¹² ise %36.6'lık oranıyla, AB'nin ithalatına bağımlı olduğu dizel dışındaki diğer petrol ürünleridir. Dizel yakıtta Rusya ve ABD, AB'nin en büyük arz ülkeleri iken AB; jet yakıtının ve kerosenin %65'ini Orta Doğu ülkelerinden¹³ sağlamaktadır (FuelsEurope, 2020: 17-22). Enerji güvenliği açısından AB'nin rafineri kapasitesine bakıldığında AB; dizel yakıt, benzin, akaryakıt, kerosen, nafta ve sıvılaştırılmış ürünleri rafineri ederek üretebilmektedir. Dolayısıyla AB'nin, ithal ettiği ham petrol ve bu

¹¹ Ulaşımından sanayiye birçok petrol ürünü üreten AB, ham petrolden; %40 oranında dizel yakıt, %18,3 oranında benzin, %12,6 oranında akaryakıt, %8,6 oranında kerosen, %6,2 oranında nafta, %2,8 oranında sıvılaştırılmış petrol ve %12,8 oranında diğer petrol ürünlerini rafineri ederek üretmektedir. FuelsEurope, "Statistical Report: 2019", Brüksel, s.25.

¹² Kerosen ya da parafin olarak adlandırılan genellikle yakıt olarak kullanılan yanıcı hidrokarbon sıvısıdır. Petrolden elde edilir ve jet motorları için yakıt veya yakıt bileşeni olarak, gresler ve böcek ilaçları için bir çözücü olarak gazyağı lambalarında ve evsel ısıtıcılarda veya fırınlarda yanma için kullanılır. <https://www.britannica.com/science/kerosene> (01.01.2019)

¹³ Bu ülkeler; Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Libya ve Bahreyn'dir. European Commission. "On Refining and Supply of Petroleum Products in the EU", s.46 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010SC1398&from=EN> (01.01.2019)

petrolün işlenmesi için kapasitesinin yeterli olduğu ve rafineri kapasitesinin enerji güvenliği için bir tehdit olmadığı yorumu yapılabilir.

Shaffer'ın enerji güvenliği açısından belirttiği son unsur ise enerji arz ülkeleri ve talep ülkesinin arz ülkeleriyle kurduğu ilişkiyi kapsamaktadır. Bunların yanı sıra arz ülkesinin istikrarlı olması ve enerji kaynaklarının talep ülkeye ulaştırılması yani nakliye güzergâhları da önem verilmesi gereken noktalardır. AB'nin yüksek orandaki ithalatı Resim 1.3'te görüldüğü üzere nispeten az sayıda arz ülkesinde yoğunlaşması nedeniyle enerji arz istikrarını tehdit etmektedir.

Kaynak: “Shedding light on energy in the EU”,Eurostat (2020)

Resim 1.3. AB'nin Enerji Arz Ülkeleri (2018)

AB'nin petrol ithalatında arz çeşitliliğinin nispeten iyi durumda olduğu iddia edilebilirse de doğal gaz ve katı yakıtlarla ilgili durum endişe vericidir. Resim 1.3'te görüldüğü gibi AB, ithal ettiği petrolün neredeyse 1/3'ünü Rusya'dan ithal etmekte ancak ithal ettiği petrolün geri kalanında arz çeşitliliğini sağlamaktadır. Ancak Rusya'ya olan bağımlılığın, doğal gaz ve katı yakıt ithalatında artarak devam ettiği ve arz çeşitliliğinin petrole kıyasla daha yetersiz olduğu görülmektedir. Enerji güvenliğinde çeşitliliğin yanı sıra, dikkate alınması gereken bir diğer nokta ise arz ülkesinin istikrarlı olmasıdır. Nitekim arz ülkesinde yaşanabilecek her türlü istikrarsızlık, enerji arzını kesintiye uğratabilir. Bu sebeple AB'nin arz ülkeleriyle olan ilişkilerini iyi tutması ve arz ülkesindeki siyasi ve ekonomik gelişmeleri yakından takip etmesi, oluşabilecek enerji güvenliği risklerini önlemek açısından önemlidir.

Enerji arz ülkesi güvenliğinin yanı sıra, enerji nakliye yolu güvenliği de AB için önem verilmesi gereken bir diğer unsurdur. Enerji kaynağının doğrudan AB'ye ya da daha

az transit ülkeden geçerek ulaşmasının, enerji güvenliği risklerini azaltacağı söylenebilir. Örneğin, Ukrayna-Rusya arasında yaşanan doğal gaz krizleri¹⁴ sonrasında Rusya'dan doğrudan Almanya'ya bağlanan Kuzey Akım 2 projesi, transit ülkesi kaynaklı arz kesintisi riskini sıfırlamak için gündeme gelmiştir. AB, limanları ve boru hatları sayesinde hem denizden hem de karadan enerji ithal etme imkânlarına sahiptir. AB ithal ettiği ham petrolü esas olarak tankerlerle, %28'ini ise boru hatları ve demiryoluyla temin etmektedir (IEA, 2020: 274). 2019 verilerine göre AB, ithal ettiği doğal gazın ise %75'ini boru hatları ile temin ederken kalan %25'lik kısmını da sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) olarak en çok Katar (%29), Rusya (%18), Cezayir (%14), Nijerya (%13) ve ABD'den (%12) temin etmektedir (IEA, 2020: 12, 242). Doğal gazda tek bir arz ülkesine olan bağımlılığı azaltmaya çalışan AB için LNG, Ukrayna-Rusya arasında yaşanan krizlerde olduğu gibi, oluşacak doğal gaz arz kesintilerinde kolay temin edilebilir olması ve arz ülkesi çeşitliliğini sağlamak açısından önemli bir alternatiftir (Avrupa Komisyonu, 2018b). LNG'nin yanı sıra AB; Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltmak ve arz ülkesi çeşitliliğini sağlamak için İran ve Doğu Akdeniz gibi enerji kaynakları açısından zengin olan ülkeleri ve bölgeleri potansiyel ve alternatif olarak görmektedir. Bu nedenle AB'nin bu ülkelere ve bölgeye yönelik uyguladığı politikalar da AB'nin enerji güvenliğini sağlaması açısından büyük öneme sahiptir.

Bu unsurların yanı sıra, Shaffer'ın analizine göre; enerji güvenliği konusunda hassas noktaların tespiti için, sektördeki enerji ihtiyacı için hangi enerji kaynağının kullanıldığının belirlenmesi önemlidir. Çünkü Shaffer (2017: 45), küçük çaplı krizlerde oluşan arz kesintilerinin sadece sektörleri etkileyeceğinin ancak, (olası) büyük kriz dönemlerinde oluşabilecek kesintilerin devletlerin işleyişini ciddi bir şekilde etkileyebileceğinin altını çizmektedir. Bir sektörde ihtiyaç duyulan enerjinin üretimi için yeterli çeşitlendirmenin yapılamaması ve bir kaynağa bağımlılığın fazla olması, bu kaynakla ilgili olası bir enerji krizinden ve oluşabilecek arz kesintilerinden ilgili sektörün etkilenme derecesini artırır. Bu tarz sektörel bazlı bağımlılıklar, ülkelerin enerji güvenliğini kırılgan hale getirirken, aşırı fiyat dalgalanmalarıyla kaynağın makul fiyatta bulunamaması ekonomiye ek bir külfet yükler. Bir başka deyişle, özellikle sanayi gibi ekonominin önemli sektörlerinde yüksek oranlarda tek bir kaynağa bağımlı olunması enerji güvenliğini ve bununla birlikte devletin işleyişini olumsuz etkileyebilir. Enerji kaynaklarının AB'de hangi sektörde kullanıldığı incelendiğinde, petrolün kullanıldığı başlıca sektörler ulaşım (%57.4), sanayi (%25.1) ve ticarettir (%3.8) (IEA, 2020: 267). Doğal gazın kullanıldığı başlıca sektörler ısı ve elektrik

¹⁴ Bu krizlerin detayları bir sonraki bölümde anlatılmaktadır.

üretimi (%31.4), konut sektörü (%26) ve sanayi (%24.7) (IEA, 2020:237) iken kömür ise %72.8 oranla ısı ve elektrik üretiminde kullanılmaktadır (IEA, 2020: 287). 2018 verilerine göre küresel üretimde ilk 10 ülke içinde üç AB ülkesinin bulunması¹⁵ ve bunların küresel üretimde %10 paya sahip sanayileşmiş ülkeler olması (Richter, 2020) dikkate alındığında; sanayi gibi önemli bir sektörde yüksek derecece doğal gaz ve petrole bağımlılığının, olası bir arz aksamasında üretimi etkileyeceği için AB'nin ekonomik işleyişi açısından olumsuz bir etki yaratacağı ileri sürülebilir.

Tüm bu unsurlar incelendiğinde, AB'nin enerji güvenliği açısından doğal gaz ve petrol arz güvenliği ön plana çıkmaktadır. AB'nin enerji ihtiyacını karşılamada yaklaşık %56 oranında doğal gaz ve petrole bağımlı olması, bu kaynakları nispeten istikrarsız veya istikrarın bozulmaya yatkın olduğu yerlerden temin etmesi ve bu kaynaklarda arz ülkesi çeşitliliğini tam anlamıyla sağlayamaması enerji güvenliğini kırılgan bir hale getirmektedir. Bu iki kaynağın AB'ye arzının herhangi bir şekilde kesintiye uğraması veya fiyat istikrarsızlıklarının yaşanması¹⁶ AB'nin enerji güvenliğini tehdit edebilir. Özellikle, üretici olan AB'nin sanayi sektöründe %25.1 oranında petrol ve %24.7 oranında doğal gaz kullanması, enerji güvenliğinde kırılganlık yaratmaktadır. Dolayısıyla petrol ve doğal gazın tüketim payının azaltılması, arz çeşitliliğinin sağlanması ve kullanıldığı sektörlerde yenilenebilir kaynaklarla ikame edilmesi AB için önem arz etmektedir. AB enerji güvenliğine odaklanan bu çalışmanın amacı da AB'nin çatışmalara yönelik dış politikasının AB enerji güvenliğine olan etkisi analiz etmektir. Dolayısıyla bu bölümün son kısmında, AB'nin nasıl bir enerji güvenliği algısı olduğu ortaya konmaya çalışılmaktadır.

1.2.2. AB Enerji Güvenliği Tanımı

Bu kısımda, AB'nin nasıl bir enerji güvenliği algısı olduğu, net bir enerji güvenliği tanımı olmadığı için yayımladığı belge ve stratejiler üzerinden incelenmektedir. Özellikle, AB'nin belirlediği hedefler doğrultusunda enerji politikasını yürüttüğü göz önüne alınırsa;

¹⁵ Almanya %5.8, İtalya %2.3, Fransa %1.9. Felix Richter, <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/countries-manufacturing-trade-exports-economics/> (15.06.2021)

¹⁶ Fiyat dalgalanması ve istikrarsızlığına geçmeden önce, petrol ve doğal gaz fiyatlarının birbirleri ile ilişkisine değinmek yerinde olacaktır. Doğal gaz, kömür, elektrik ve petrol ürünlerinin fiyatları hemen hemen petrol fiyatına paraleldir. Diğer enerji kaynaklarının fiyatlarına göre doğal gaz ve petrol arasındaki ilişki ise daha da güçlüdür. Avrupa Parlamentosu, "The Impact of the Oil Price on EU Energy Prices" 2014, Brüksel. Üyelerinin petrol rezervlerinin, dünya petrol rezervlerinin %80'ine denk geldiği OPEC, üretimi artırarak ya da azaltarak petrol fiyatlarının değişmesinde ana etkidir. Bunun yanı sıra arz ve talep yasaları, üretimi kesintiye uğratabilecek doğal afetler, petrol üretici ülkelerdeki siyasi istikrarsızlıklar petrol fiyatını etkileyen diğer etkenlerdir. <https://www.investopedia.com/ask/answers/012715/what-causes-oil-prices-fluctuate.asp> (15.01.2022)

yayımlanma sırasına göre 2020 Enerji Stratejisi (2010), 2050 Enerji Stratejisi (2011), 2030 Enerji Stratejisi (2014), Enerji Güvenliği Stratejisi (2014), Enerji Birliği Stratejisi (2015) ve Avrupa Yeşil Mutabakatı (2019) gibi belgeleri temel almanın AB'nin enerji güvenliği tanımını anlamak için faydalı olacağı düşünülmektedir.

2007 yılında yayımlanmış olan Enerji ve İklim Paketi'nde 20-20-20 diye anılan hedefler; 2020 yılına kadar sera gazı emisyonlarının 1990 yılına kıyasla en az %20 düşürülmesi, yenilenebilir enerji payının %20 artırılması ve enerji tüketiminde %20 tasarruf sağlanmasını amaçlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2010a: 2-3). Avrupa Komisyonu, Enerji ve İklim Paketinde belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinin olası olmadığı gerekçesiyle 2010 yılında 2020 enerji stratejisini belirlemiştir.

20-20-20 hedeflerini de kapsayan bu enerji stratejisi şu beş öncelikli hedefe odaklanmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2010a: 5-6):

- Enerji verimli bir Avrupa elde etmek
- Bütünleşmiş bir Avrupa enerji piyasası inşa etmek
- Tüketicileri güçlendirmek ve en yüksek güvenlik seviyesine ulaşmak
- Avrupa'nın enerji teknolojisi ve yeniliğini alanında liderliğini genişletmek
- AB enerji piyasasının dış boyutunun güçlendirmek

Avrupa Komisyonu, 2030 Enerji Stratejisinden önce yayımlanan 2050 Enerji Stratejisi'nde ise 20-20-20 hedeflerinin yanı sıra uzun vadeli hedefler de belirlemiştir. Komisyon bu belgede 2050 yılında daha sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenli bir enerji sistemi için; enerji verimliliği, yenilenebilir enerji, nükleer enerji ve karbon yakalama ve depolama gibi dört ana hedef tespit etmiştir. Ayrıca Komisyon, bu dört ana hedef üzerinden oluşturulan senaryolara göre; enerji sisteminin karbonsuzlaştırılması, yenilenebilir enerji payı ve enerji verimliliğinin artırılması, enerji altyapılarının düşük karbonlu alternatiflerle ivedilikle değiştirilmesi, ortak bir enerji pazarı ile enerjinin en ucuz olduğu yerde ve ihtiyaç duyulan yere teslim edilmesi gibi hedefler belirlemiştir (Avrupa Komisyonu, 2011). Stratejinin diğer bir hedefi, sera gazı emisyonlarını, 1990 yılına göre 2050 yılında %80-95 oranında düşürmektir (Avrupa Komisyonu, 2012a: 3).

Komasyon, 2020 ve 2030 arasındaki dönem için AB çapında politikalarını ve hedeflerini gerçekleştirmek de dâhil olmak üzere, 2030 Enerji Strateji olarak adlandırılan, yeni bir iklim ve enerji erevesi üzerinde anlaşmıştır. AB, Birlik apında 2030 Enerji Stratejisi ile daha rekabetçi, güvenli ve sürdürülebilir bir enerji sistemi elde edilmesine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Stratejinin amacı pazara güçlü bir sinyal göndermek, yeni boru hatlarına, elektrik ağlarına ve düşük karbon teknolojisine özel yatırımları teşvik etmektedir.

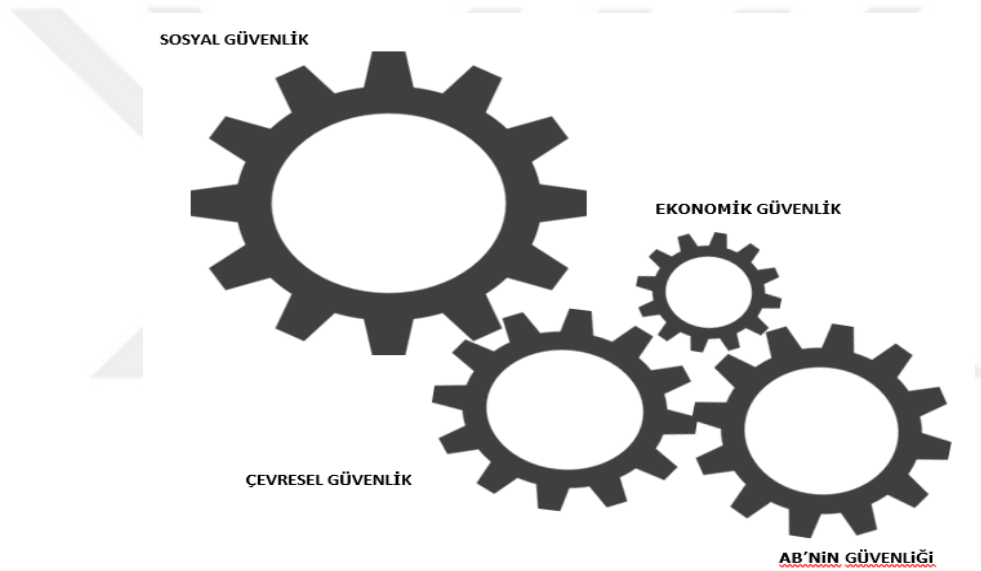
Enerji güvenliği ile ilgili ilk kapsamlı belge ise Enerji Güvenliği Strateji belgesidir. Komasyon, ikinci bölümde daha detaylı olarak incelenen 2009 doğal gaz krizini¹⁷ sıklıkla referans gösteren belgede, doğal gaz arzında Rusya'ya bağımlı üye ülkeler de dâhil olmak üzere tek arz ülkesine bağımlılığın olası bir kesintide ülkeleri zayıf kıldığını ve 2009 krizinin birçok AB ülkesini sıkıntıya uğrattığını belirtmektedir. Bu endişelere yanıt olarak yayımlanan belgede vurgulanan strateji, AB vatandaşları ve ekonomisi için istikrarlı ve bol miktarda enerji tedarik etmeyi amaçlamaktadır (Avrupa Komasyonu, 2014c). Strateji; kısa, orta ve uzun vadede somut önlemleri uygulayarak ve ulusal enerji tercihlerini dikkate alarak tüm üye devletler için daha yakın iş birliğini teşvik etmektedir (Avrupa Komasyonu, 2014d: 3).

Stratejinin uzun vadede hedeflediği beş kilit alandan ilki, 2030 hedeflerini göz önüne alarak, sanayi ve binalarda enerji verimliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. İkinci alan, AB'de enerji üretimini ve enerji ithalatında çeşitliliği artırmayı, farklı rotalara yönelmeyi, Rusya, Norveç, Suudi Arabistan gibi mevcut büyük ortaklarla ve Hazar Havzası ülkeleri ile etkin şekilde müzakere edilmesini kapsamaktadır. Üçüncü alan, iç enerji piyasasının tamamlanması, altyapı eksikliklerinin giderilmesi ve ihtiyaç duyulan yere enerjinin yönlendirilmesini hedeflemektedir. Dördüncü alan, AB'nin arz güvenliğini etkileyebilecek üye ülkelerle iletişim halinde ve dış enerji politikasında tek ses olmayı amaçlamaktadır. Son kilit alan ise, acil durum ve dayanışma mekanizmalarının güçlendirilmesini ve kritik alt yapının korunmasını, ters akışların gerçekleştirilmesini ve risk değerlendirmeleri yapılarak bölgesel ve AB genelinde koordinasyonun sağlanmasını hedeflemektedir (Avrupa Komasyonu, 2014c).

¹⁷ Ukrayna ve Rusya arasında doğal gazda fiyat anlaşmazlığı nedeniyle ortaya çıkan ve birçok Avrupa ülkesinde arz kesintine neden olan kriz.

Şubat 2015'te yayımlanan Enerji Birliği Stratejisi, AB vatandaşları için sınırların ötesinde serbest enerji akışını ve her üye ülke için güvenli enerji arzını sağlamayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra Strateji; alt yapı sistemlerini yenilemek, sürdürülebilir çevre dostu bir ekonomiye kavuşmak ve küresel ısınmaya karşı mücadele etmek gibi hedefleri de kapsamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2015a).

11 Aralık 2019 tarihinde yayımlanan Avrupa Yeşil Mutabakatı ise AB üye devletlerini ve vatandaşlarını kapsayan, çevre ve iklim odaklı bir stratejidir. Bu strateji AB'yi; modern kaynakları verimli kullanan, rekabetçi bir ekonomiye sahip, net emisyonların olmadığı adil ve refah bir topluma dönüştürmeyi hedefleyen bir büyüme stratejisidir (Avrupa Komisyonu, 2019: 2).

Resim 1.4. AB'nin Enerji Güvenliği Algısı

AB'nin; yayımladığı strateji belgeleri ve belirlediği hedefler doğrultusunda enerji güvenliğinin ekonomi, güvenlik ve çevre boyutlarının yanı sıra bireylerin/tüketicilerin de işin içine dâhil edildiği bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Resim 1.4'te şema şeklinde görüldüğü gibi, AB'nin enerji güvenliği birbirinin dönmesine etki eden bir çark mekanizmasına benzetilebilir. Küçük çark olarak temsil edilen ekonomik güvenlik, diğerlerine göre daha hızlı döner ve mekanizmanın merkezini oluşturmaktadır. Çarkların dönmesine neden olan enerji kaynakları ise sistemin temelini oluşturan ekonomik güvenliği sağlamaya yarar. Ekonomik çark, çevreye duyarlı bir ekonomik sisteminin geliştirilmesini ithalatın azaltılmasını ve sürdürülebilir bir ekonomi yaratmayı amaçlamaktadır. AB bu politikasıyla, uzun vadede enerji güvenliği politikasını etkin bir şekilde yürüterek ve bireyleri de bu sürece dahil ederek gerek vatandaşlarının gerekse AB'nin güvenliğini

sağlamayı hedeflemektedir. Özetle, enerjinin çalıştırdığı bu mekanizmada sebebi ne olursa olsun meydana gelebilecek bir sorun AB'nin enerji güvenliğini etkileme potansiyeline sahiptir.

AB'nin enerji ihtiyacının yarısından fazlasını sağladığı enerji kaynakları petrol ve doğal gazdır. AB'nin bu kaynaklara bağımlılığı ve bu bağımlılığın yarattığı kaygıların yanı sıra, enerji ithalatının istikrarsız bölgelerden geçmesi AB'nin enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Yayımladığı stratejiler göz önüne alındığında; özellikle bu kaynakların ithalatının dış boyutunun güçlendirilmesi, arz ülkeleriyle iyi ilişkiler kurulması, yeni güzergâhlar ve arz ülkesi çeşitliliğinin sağlanması AB için önem arz eden noktalardır. Bunun yanı sıra olası krizlerde yaşanan ani fiyat dalgalanmaları, AB'nin –her ne kadar depolama yapsa da- makul fiyat politikasını etkileme potansiyeline sahiptir. Bu sebeple AB, uluslararası sistemde tek ses olmaya çalışarak enerji kaynaklarını makul fiyatta tutmayı, arz ülkeleriyle dengeli ve iyi ilişkiler kurmayı ve potansiyel bölgelerde arz ülkelerini çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır.

AB genel enerji görünümü ve enerji güvenliği tanımı göz önüne alındığında çalışma, enerji güvenliğini artırmak için AB'nin önem vermesi gereken altı nokta tespit etmiştir. Bu noktalardan ilki, enerji arz çeşitliliğinin artırılma ihtiyacıdır. İkincisi; doğal gaz, petrol ve katı yakıt ithalatında farklı oranlarda da olsa Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması gerekliliğidir. AB'nin önem vermesi gereken üçüncü nokta, enerji ithal ettiği arz ülke ve bölgelerinin istikrarsız olması nedeniyle bu ülke ya da bölgelerin istikrarına katkıda bulunma ihtiyacıdır. Dördüncü nokta, nakliye yollarının istikrarsızlığı sebebiyle mevcut nakliye yollarının istikrarına katkıda bulunma ve alternatif nakliye yolları bulma gerekliliğidir. Beşinci nokta, AB'nin enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma ihtiyacıdır. Çalışmanın, AB'nin enerji güvenliğini sağlamak için önem vermesi gerektiğini tespit ettiği son nokta ise ani fiyat dalgalanmalarının engellenmesi konusudur. Dolayısıyla çalışma; Ukrayna-Rusya çatışmasına, İran nükleer krizine ve Doğu Akdeniz sorununa yönelik AB politikalarının AB enerji güvenliğine etkisini analiz ederken, AB politikalarının bu altı noktaya olumlu ya da olumsuz etkileri üzerinde durmaktadır. AB'nin doğal gaz arzında Rusya'ya olan bağımlılığı ve özellikle 2000'li yıllarda Ukrayna-Rusya arasında yaşanan krizler göz önüne alındığında çalışmada, AB'nin çatışmalara yönelik dış politikasının AB enerji güvenliğine olan etkisini araştırmak için ilk olarak Ukrayna-Rusya çatışması ele alınmaktadır.

2. BÖLÜM

2. UKRAYNA-RUSYA ÇATIŞMASI

AB'nin en büyük enerji arz ülkesi olan Rusya; AB'nin enerji bağımlılığını azaltması gereken bir ülke olmasının yanı sıra, AB için bölgesel ve küresel olarak önemli bir ortaktır. Bu nedenle Ukrayna-Rusya çatışmasındaki politikası, AB'nin enerji güvenliğine etki etmektedir. AB'nin çatışmalardaki politikalarının enerji güvenliğine etkisini araştırmayı amaçlayan bu çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak enerji güvenliği üzerinde durulmakta, daha sonra ise enerji güvenliği AB özelinde ele alınmaktadır. AB'nin yayımladığı stratejiler ve belirlediği hedefler incelenerek genel enerji görünümündeki hassas noktalar tespit edilmektedir. Tespit edilen hassas noktalarda, AB'nin özellikle doğal gaz ve petrolde ithalata bağımlı olduğu ve bu kaynaklarda arz ülkesi ve güzergâh çeşitliliğini sağlayamadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra; bu kaynakların istikrarsız bölgelerden temin edilmesi, AB'nin enerji güvenliğini tehlikeye sokmakta olup zaman zaman arz kesintilerine neden olmaktadır. Bu hassasiyetler nedeniyle AB, enerji ithal ettiği bu istikrarsız bölgelerde daha tutarlı politikalar izleyerek; dışa bağımlılığını azaltmayı, arz ülkelerini çeşitlendirmeyi ve böylelikle enerji güvenliğini sağlayarak uluslararası sistemde daha etkin bir aktör olmaya çalışmaktadır. AB'nin enerji güvenliğini sağlaması için, özellikle Rusya'ya olan yüksek derecedeki bağımlılığı azaltması ve alternatif güzergâhlar bulması önem teşkil etmektedir.

AB'nin Rusya'ya yüksek oranda bağımlı olması, AB enerji güvenliğinin yumuşak karnını oluşturmaktadır. Nitekim AB'nin en büyük petrol ve doğal gaz arz ülkesi olan Rusya, 2000'li yıllarda Ukrayna ile yaşadığı krizler nedeniyle AB enerji arzında aksamalara neden olmuştur. Bu noktada AB; bir yandan Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmanın yollarını ararken, öte yandan Ukrayna-Rusya arasındaki çatışmaya yönelik izlediği politikalarla kendi enerji güvenliğini riske etmemeye çalışmaktadır. AB'nin Ukrayna-Rusya arasında yaşanan gelişmelere yönelik politikasının, AB enerji güvenliğine etkilerinin araştırılması açısından bu bölüm dört alt başlık altında incelenmektedir. İlk başlıkta Ukrayna ve Rusya'nın, AB enerji güvenliği için önemi ele alınmaktadır. İkinci başlıkta, iki ülke arasındaki çatışmaların nedenleri üzerinde durulmaktadır. Çatışma, enerji güvenliği bağlamında incelendiği için öncelikle 2006 ve 2009 doğal gaz krizleri ele alınıp, daha sonra 2014 Kırım'ın ilhakı/işgali sonrasında Ukrayna'da yaşanan gelişmeler incelenmektedir. Üçüncü kısımda ise AB'nin Ukrayna-Rusya ilişkileri bağlamında Kırım'ın ilhakına/işgaline

yönelik uyguladığı politikalar değerlendirilmektedir. Son olarak ise AB'nin Kırım krizine yönelik uyguladığı politikanın AB enerji güvenliğine etkileri analiz edilmektedir.

2.1. AB'nin Enerji Güvenliğinde Rusya ve Ukrayna'nın Önemi

Enerji denince ilk akla gelen ülkelerden biri olan Rusya, %18.1'lik oranla dünyadaki bilinen doğal gaz rezervlerinde en büyük paya sahiptir ve dünya doğal gaz üretiminde %17.3'lük oranla ABD'den sonra ikinci sırada gelmektedir. Rusya doğal gazın yanı sıra, dünyadaki bilinen rezervlerin %6.3'üne sahip olduğu için petrolde de çok önemli bir ülkedir. Ayrıca günlük varil üretiminde %14.2'lik bir payla Rusya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Suudi Arabistan'dan sonra en büyük üçüncü petrol üreticisidir. Dünyadaki bilinen kömür rezervlerinin ise %15.2'ini elinde bulunduran Rusya, %5.5 oranlık bir üretimle dünya piyasasında altıncı sırada yer almaktadır (BP, 2020). Rusya'nın enerji kaynakları bakımından zengin olması ve Avrupa'ya coğrafi yakınlığı, dünyada tüketilen enerjinin %12.5'ni tüketen AB için Rusya'yı önemli bir arz ülkesi haline getirmektedir.

AB'nin enerji tüketiminde Rusya, petrolde %29.8, doğal gazda %40.1, katı yakıtlarda %42.3 ve uranyumda %15.3 oranla AB'nin en önemli arz ülkesidir. İki aktörün ticari ilişkileri incelendiğinde 2012 yılından 2020 yılına kadar geçen süre zarfında Rusya'nın, AB'nin ticari ortakları arasında üçüncü sıradan beşinci sıraya gerilediği görülmektedir. Rusya, 2020 yılında AB'nin %5'lik mal ticaretini temsil etmektedir. Aynı zamanda 2020 yılında 174 milyar dolar tutarında karşılıklı ticaret ile AB, Rusya'nın %40 oranla en büyük ticaret ortağıdır. AB'nin Rusya'ya başlıca ihracatı; makine, nakliye teçhizatı, ilaç, kimyasal ve diğer imal edilmiş ürünlerden oluşmaktadır. AB ise Rusya'dan petrol ve doğal gazın yanı sıra demir, çelik, alüminyum ve nikel gibi metaller ithal etmektedir. Ayrıca iki aktör; enerji ve ticaretin yanında finans, teknoloji, sınır ötesi iş birliği ve güvenlik gibi birçok alanda birbirlerine bağımlıdır. (Avrupa Dış Eylem Servisi-EEAS, 2020)

AB'nin Rusya'dan ithal ettiği doğal gazın %80'inin Ukrayna'dan geçen boru hatlarıyla ithal edilmesi (IEA, 2006: 31), Ukrayna'yı AB enerji güvenliği açısından önemli bir transit ülke haline getirmektedir. 2004 yılında 22 AB ülkesinin Rusya'dan ithal ettiği 150 bcm³ gazın yaklaşık 120 bcm³'ü, Resim 2.1'de görüldüğü gibi Kardeşlik (Brotherhood) boru hattı ve Yamal'ın uzantısı olan Kuzey Işıkları (Northern Lights) boru hattı ile Ukrayna

üzerinden geçmektedir. (Stern, 2006: 2) Jeopolitik çekişmenin etkileri ve bu etkinin iç ve dış politikaya yansımaları Ukrayna'yı zaman zaman istikrarsız bir ülke haline getirmektedir. Yaşanan bu istikrarsızlık AB'nin enerji güvenliğini 2006 ve 2009 doğal gaz krizlerinde fazlasıyla etkilemiştir. Bu nedenle AB, Ukrayna üzerinden geçen boru hatları için farklı ve alternatif nakliye yolları aramaya başlamıştır. Bu konuda somut adımlar atan AB; Resim 2.1'de görülen Kuzey Akım¹⁸ (Nord Stream) boru hattı sayesinde, Rus gazının nakliyesinde Ukrayna'ya olan %80'lik bağımlılık oranını 2017 yılı itibariyle %50'ye düşürmüştür (Avrupa Konseyi, 2018).

Kaynak: Global Risks Insight, <https://globalriskinsights.com/tag/aleksandar-vucic/> (25.09.2021)

Resim 2.1. Rusya Gazı İçin Ana Hatlar

Ancak Ukrayna'nın sadece enerji geçiş güzergâhı olarak değil, aynı zamanda Resim 2.2'de görüldüğü üzere jeopolitik açıdan da AB için önem taşıdığına altını çizmek faydalı

¹⁸ 2021 yılı Ekim ayında faaliyete geçmesi planlanan Kuzey Akım 2 (Nord Stream 2) doğal gaz boru hattı ile birlikte Rusya'nın yıllık azami 135 bcm² gaz arzının 110 bcm²'sinin yaklaşık %81'inin Kuzey Akım 1 ve 2 hattından geçmesi beklenmektedir. Kuzey Akım 2'nin faaliyete geçmesi ile Rus gazının nakliyesinde AB'nin Ukrayna'ya olan bağımlılık oranının %20-25 aralığına düşeceği ön görülmektedir. <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/what-will-the-impact-be-if-nord-stream-2-is-completed/> (25.09.2021).

olacaktır. Tarihi boyunca Ukrayna'nın, Avrupa ve Rusya arasında Jeopolitik ve güvenlik açısından bir tampon bölge olduğunu söylemek mümkündür. Bu sebeple iç dinamikleri¹⁹ de dikkate alındığında Ukrayna, Rusya ve Batı²⁰ arasında jeopolitik çekişmenin yaşandığı bir ülkedir. Bu çekişme, SSCB'nin dağılması ve Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte tekrar gün yüzüne çıkmıştır.

Nitekim bu jeopolitik rekabete bakıldığında Amerikalı jeopolitik bilimci Brzezinski (2017: 122-123), Ukrayna'nın Avrupa güvenliğinin çekirdeğini oluşturması açısından Almanya-Fransa-Polonya üçlüsüne dâhil olması gerektiğini savunurken; Rus jeopolitik bilimci Dugin (2016: 209), Ukrayna'nın jeopolitik açıdan Rusya'nın batı kuşağının en zayıf noktası olduğunu ve Moskova'nın önünde duran başlıca ve en önemli sorun olduğunu savunmaktadır. Yapılan bu jeopolitik yorumlara bakıldığında Ukrayna'nın Rusya ve Batı arasındaki rekabette kilit bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

Kaynak: <https://www.dahrendorf-forum.eu/> (25.09.2021)

Resim 2.2. Ukrayna'nın Jeopolitik Konumu

Özetle Rusya, coğrafi yakınlığı ve enerji kaynakları ile AB'nin en büyük arz ülkesi konumundadır. Bu nedenle AB'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında kilit bir öneme

¹⁹ Batısı ile doğusu arasındaki dil, din, etnik, kültürel ve ekonomik farklılıklar Ukrayna'nın toplumsal bir bütünlük sağlayamamasına neden olmaktadır. Bahsedilen bu iç dinamikler, ülkenin iç ve dış siyasetine yansımaktadır. Muhammet Koçak, "Bölgesel çatışmadan küresel krize: Doğu Ukrayna", SETA, Ağustos 2015, Sayı 135, ss. 9-11.

²⁰ Soğuk savaş döneminde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)/şimdiki Rusya karşıtı olan ABD, Avrupa ve NATO ülkeleri kastedilmektedir.

sahiptir. Rusya ve AB arasında transit ülke konumunda olan Ukrayna ise bu enerji kaynaklarının taşınmasında önemli bir role sahiptir.

2000’li yıllarda Ukrayna-Rusya arasındaki doğal gaz krizleri; Rusya’nın enerjiyi araçsallaştırması²¹ ve AB-Rusya arasında yaşanan jeopolitik rekabetin yansımaları, Ukrayna-Rusya arasında çatışmayı körükleyen nedenler arasında sayılabilir. Özellikle 2006 ve 2009 doğal gaz krizleri ve 2014 yılında Kırım’ın Rusya tarafından ilhakı/işgali, AB’nin enerji güvenliği stratejisini gözden geçirmesine neden olmuştur. Çalışma bu bölümde, Kırım’ın 2014 yılında Rusya tarafından ilhakına/işgaline yönelik AB politikasının AB enerji güvenliğine etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle öncesinde, AB’nin krize yönelik politikasını ve bu politikayı anlamak için krizin detaylarını bilmek önem arz etmektedir.

2.2. Ukrayna-Rusya Çatışmasının Detayları

AB’nin Rusya’ya olan enerji bağımlılığını azaltmak istemesinin nedenleri arasında 2014 yılında yaşanan Kırım’ın ilhakının/işgalinin yanı sıra 2006 ve 2009 doğal gaz krizlerinin yarattığı etkilerin de payı büyüktür. 2014 Kırım’ın ilhakı/işgali ile başlayan ve halen devam eden bu politikaları incelemeden önce 2014 krizinin, önceki krizlerden farkının altını çizmek önemlidir. 2006 ve 2009 doğal gaz krizleri her ne kadar siyasi nedenleri olsa da daha çok Ukrayna-Rusya arasındaki ticari anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Kırım’ın yasadışı ilhakı ise siyasi nedenlere dayalı uluslararası bir krize dönüşmüştür. Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak, yaşanan krizlerde AB’nin enerji güvenliğini tekrar gözden geçirmesine sebep olan 2009 doğal gaz krizi ve bunun öncülü sayılabilecek 2006 doğal gaz krizi ele alınmaktadır. Daha sonra Kırım’ın ilhakı/işgali ile ortaya çıkan iki ülke arasındaki kriz ve bu krizin detayları incelenmektedir.

2.2.1. 2006 Doğal Gaz Krizi ve Etkileri

2006 doğal gaz krizi, Ukrayna-Rusya arasındaki doğal gaz ticaretindeki fiyat anlaşmazlığından dolayı ortaya çıkmıştır. Kriz, Rusya devlet şirketi olan Gazprom’un

²¹ Enerji; 2000’li yıllarda Rus ekonomisinin itici gücü olurken, öte yandan Rusya’nın yakın çevresiyle kurduğu ilişkilerin ana eksenini oluşturmaktadır (Mühdan Sağlam, “Gazprom’un Rusyası: Rusya’da Devletin Dönüşümü”, Ankara, Siyasal Kitapevi, 2014, s. 210). Enerjinin dış politikada araçsallaştırılması, özellikle 2003 yılından sonra enerji sektörünün devlet kontrolüne geçirilmesinde etkili olmuştur (Merve İrem Yapıcı, “Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler: Yeltsin ve Putin Dönemleri”, Ankara, USAK yayınları, 2010, s.424). Nitekim Rusya enerjiyi, özellikle eski SSCB ülkeleri üzerinde etkinliğini artırmak için kullanmaktadır (Cenk Sevim, “Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik”, Seçkin Yayıncılık, 2015, s.189).

Ukrayna'ya olan indirimli fiyat politikasından vazgeçmesiyle başlamıştır. Krizin arka planında siyasal nedenlerin olduğunu da söylemek mümkündür. Gazprom, 2004 yılı Ukrayna başkanlık seçimlerinde Rus yanlısı Yanukoviç'i desteklemek amacıyla gazın 1000 m³'ü için 50 dolar fiyat vermiştir. Fakat Yanukoviç'in seçimleri kaybetmesi ve yerini Batı yanlısı bir yönetimin alması nedeniyle Rusya bu politikasından vazgeçerek fiyat artışına gitmiştir. Gazprom, 2005 yılının başında yapılan doğal gaz anlaşmasında piyasa kurallarına uyacağını ve artık Ukrayna'ya indirimli fiyattan gaz göndermeyeceğini açıklamıştır. Bunun akabinde Gazprom, 2005 yılının Aralık ayında kışın ortasında ise doğal gaz ücretini 50 dolardan 230 dolara çıkarmış ve Ukrayna'nın bu fiyatı kabul etmemesi halinde, Ukrayna'ya olan gaz akışını tamamen durduracağını açıklamıştır (Price, 2007: 396). Ukrayna'nın bu fiyat artışını kabul etmemesi üzerine Ukrayna'ya gaz akışı kesilirken, AB'ye olan gaz akışı devam etmiştir. Ancak Ukrayna'nın Avrupa'ya giden hattın izinsiz gaz kullanmasıyla kriz daha da büyümüş ve bu durum Avrupa'daki bazı ülkelere giden gaz akışının düşmesine neden olmuştur (Sağlam, 2014: 231). AB üye ülkeleri, 1 Ocak 2006 tarihinde Rusya'dan gelen gaz miktarında azalma meydana geldiğini bildirmiştir. Macaristan'da %40, Fransa'da %25-30, İtalya'da %25 oranında düşüş yaşanırken; Avusturya, Slovakya ve Romanya 1/3 oranında azalma yaşamıştır. AB, bu kısa süreli kesintiden kaynaklı gaz arzındaki düşüşü depolarındaki gazla ikame etmiştir (Avrupa Komisyonu, 2009: 3). Ayrıca krizin çözümünde AB'nin arabuluculuk etmesi ile taraflar, 4 Ocak 2006 yılında bir anlaşma imzalamıştır (Yapıcı, 2010: 426). Ancak anlaşma, devam eden krizin acilen sonlandırılması için yapıldığından; fiyat konusu dahil birçok sorun bu anlaşmada çözülememiştir. 2006 doğal gaz krizi, Ukrayna'nın Türkmenistan ve Kazakistan'dan 1000 m³ doğal gazı 95 dolara almasıyla son bulmuştur (Stern, 2006: 9-10). Ancak AB'nin arabuluculuk çabalarıyla çözüme kavuşan bu kriz, göz ardı edilen konular nedeniyle ²² tekrar tartışmalara neden olmuştur. Gündeme tekrar gelen tartışma; Ukrayna'nın, ödenmemiş borçları ve para cezaları nedeniyle 2009 yılı Ocak ayında başka bir doğal gaz krizine neden olmuştur.

2.2.2. 2009 Doğal Gaz Krizi ve Etkileri

2006 krizinden bu yana doğal gaz fiyatı üzerine Ukrayna-Rusya arasında birçok tartışma yaşanmıştır. Ukrayna'nın birikmiş borcunu zamanında ödeyememesi veya ödeme konusundaki isteksizliği, birikmiş borcunun para cezalarıyla daha da artmasına neden olmuş ve bu nedenle doğal gaz fiyatı konusundaki tartışma 2008 yılında tekrar gündeme gelmiştir.

²² Göz ardı edilen bu konular, Ukrayna'nın ödenmemiş borçları ve para cezalarıdır.

2008 yılında Ukrayna, doğal gazı Avrupa ülkelerinin ödediği fiyatın yaklaşık yarısı kadar olan 180 dolar gibi düşük bir fiyattan almaktaydı. Rusya devlet başkanı Putin ve Ukrayna devlet başkanı Tymoshenko, Ukrayna'nın üç yıl içinde kademeli fiyat artışı ile doğal gazı piyasa fiyatından almasını ve Ukrayna'nın birikmiş borç ve para cezalarını 2008 yılının sonuna kadar ödemesini öngören bir protokol imzalamıştır. Fakat iki tarafın devlet şirketleri olan Naftogaz (Ukrayna) ve Gazprom (Rusya) arasında görüşmeler devam ederken, bu iki şirket fiyat ve para cezaları nedeniyle anlaşma sağlayamamışlardır. Bunun üzerine Gazprom, doğal gaz fiyatını 180 dolardan 250 dolara çıkarmak istemiştir. Ukrayna ise doğal gaza 201 dolar ödemeye hazır olduğunu ve transit ücretini artırmak istediğini açıklamıştır. Ancak transit ücretine dair ayrı bir sözleşmenin varlığı ve borç konusunda anlaşılması nedeniyle bu noktadan sonra görüşmeler tıkanmıştır. (IEA, 2009: 35-36)

Çözülemeyen bu sorun üzerine Gazprom, 1 Ocak 2009 tarihinde Ukrayna'ya doğal gaz akışını durdurmuştur. 1 Ocak 2009 tarihinde Ukrayna üzerinden AB'ye ulaşan doğal gazın akışı devam etmiştir. 2 Ocak 2009 tarihinde ise Polonya, Slovakya, Macaristan ve özellikle Bulgaristan ile Romanya kesintilerden belirgin şekilde etkilenmiştir. 6 Ocak 2009 tarihine kadar bu küçük çaptaki kesintiler yaşanmaya devam ederken, Ukrayna üzerinden AB'ye gelen doğal gaz 7 Ocak 2009 tarihinde tamamen kesintiye uğramıştır (Avrupa Komisyonu, 2009: 3-4). Son 20 yılın en soğuk yılında yaşanan ve 7-20 Ocak 2009 tarihleri arası süren 2009 doğal gaz krizi, AB enerji güvenliğini derinden etkilemiştir. Krizin Avrupa ülkelerine etkisine bakıldığında Avusturya, Macaristan ve Yunanistan başta olmak üzere birçok Orta Avrupa ve Balkan ülkesinde %75'ten daha fazla oranda; Almanya, Polonya, İtalya ve Türkiye'de %25-50 oranında²³, Fransa'da ise %25'ten daha az oranda²⁴ doğal gaz kesintisi meydana gelmiştir (JRC Avrupa Komisyonu, 2010: 3).

Bu kriz karşısında dönemin Konsey başkanlığını yürüten Çek Cumhuriyeti ve AB Komisyonu, Ukrayna'da Ukrayna hükümeti ve Naftogaz ve Rusya'da ise Rusya hükümeti ve Gazprom ile görüşerek taraflar arasında bir anlaşma sağlamayı amaçlamıştır. AB'nin de dahil olduğu taraflar, bu görüşmeler sonucunda, Ukrayna'dan geçen gaz akışının

²³ "Rusya'dan gelen iki rotadan biri olan Batı Hattı doğal gaz hattı Ukrayna ve Bulgaristan'ı geçerek Türkiye'ye ulaşmaktadır. Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan siyasi ve ekonomik gerginlikler Batı Hattı'ndan Türkiye'ye gelen doğal gazda zaman zaman kesintiler yaşanmasına neden olmaktadır." <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkakim-turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-konumunu-guclendirecek/1694938> (28.07.2021)

²⁴ Ülkelerin krizden farklı oranlardan etkilenmesi coğrafi uzaklıkları, enerji kullanım tercihleri ve buna bağlı olarak Rusya ile olan doğal gaz ticaretinden farklı oranlarda olması nedeniyle ülkelerin etkilenme oranları farklılık göstermiştir.

görüntülenebileceği görüntüleme anlaşmasını 9 Ocak 2009 tarihinde imzalamıştır. Tüm taraflar 12 Ocak 2009 tarihinde Brüksel’de anlaşmayı onaylamıştır. Ayrıca Rusya, 17 Ocak 2009 tarihinde Moskova’da Ukrayna, AB ve Rusya temsilcilerinin katıldığı üst düzey bir zirveye ev sahipliği yapmıştır. Bu zirve, Rusya devlet başkanı Putin ve Ukrayna devlet başkanı Tymoshenko arasında 18 Ocak 2009 tarihinde bir anlaşma imzalanmasına sebep olmuştur. Bu politik anlaşma çerçevesinde de Naftogaz ve Gazprom, Ukrayna’nın doğal gaz alımı ve Ukrayna’dan AB’ye giden geçiş ücreti konusunda 10 yıllık bir anlaşma imzalamıştır. Böylelikle 20 Ocak 2009 tarihinde AB’ye olan gaz akışı normal seviyeye ulaşmıştır (Avrupa Komisyonu, 2009: 4).

AB, krizin çözülmesi için politik olarak girişimleri yanı sıra AB’ye olan gaz akışının devamı için ters bağlantılarla, Yamal ve Mavi Akım boru hatlarından gaz arzı sağlamıştır. Ayrıca AB, LNG ithalatını ve Norveç, Hollanda ve İngiltere’de gaz üretimi artırmış ve mevcut doğal gaz depolarını kullanmıştır. Böylelikle AB, krizden kaynaklı gaz kesintilerini ikame etmeye çalışmıştır (Avrupa Komisyonu, 2009). 2009 krizi ile AB, olası ve daha uzun sürecek bir krize hazırlıklı olmadığını anlamıştır. Bu sebeple sadece ticari ve politik anlaşmazlıklardan değil, aynı zamanda teknik arızalardan kaynaklı arz kesintilerinin olması durumunda AB üye devletlerin ulusal, bölgesel ve birlik genelinde önlemler almasının AB enerji güvenliği için önem taşıdığı ortaya çıkmıştır. AB’nin 2009 doğal gaz kriziyle deneyimlediği bu endişeler, 2014 Kırım’ın ilhakı/işgali ile Ukrayna-Rusya arasında tırmanan kriz sonucu tekrar gün yüzüne çıkmıştır.

2.2.3. Kırım’ın İlhakı/İşgali ve Etkileri

Kırım, Resim 2.3’de görüldüğü üzere Ukrayna’nın güneyinde Azak Denizi ve Karadeniz arasında Ukrayna’ya bağlı bir yarımada olup özerk bir cumhuriyettir. Osmanlı tarafından yaklaşık üç yüzyıl yönetilen Kırım, 1783 yılında Rus İmparatorluğu hâkimiyetine girmiştir. Bolşevik Devrimine kadar Rus hâkimiyetinde kalan Kırım, Rus iç savaşı boyunca üç yıllık bir bağımsızlık dönemi yaşasa da 1921 yılında SSCB’nin özerk bir bölgesi olmuştur. Daha sonra Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti, Kırım’ın özerk statüsünü oblast-bölge seviyesine düşürerek kendine bağlamış ve 1954 yılında Ukrayna’nın Rus hâkimiyetini kabul ettiği Pereyaslav anlaşmasının 300. yıl dönümünde Kırım’ı Ukrayna Sovyet Federe Cumhuriyetine devretmiştir. SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Kırım, tekrar özerklik statüsünü kazanarak Ukrayna’ya bağlanmıştır. Fakat Rusya, jeopolitik ve güvenlik

bağlamında değerlendirildiğinde Karadeniz’de önemli bir nokta olan Kırım’ı, 2014 yılında yaşanan kriz sonucu ilhak/işkâl etmiştir (Encyclopædia Britannica, 2018b).

Kaynak: Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Crimea> (25.09.2021)

Resim 2.3. Kırım

Krizin çıkışında; Kırım’ın tarihsel olarak Ukrayna-Rusya arasında el değiştirmesi, Ukrayna’nın demografik yapısı ve dış politika tercihlerindeki değişimler gibi birçok sebep etkilidir. Fakat krizi tetikleyen, 2004-2010 yılları arasında Ukrayna’yı yöneten Batı yanlısı hükümetin 2010 yılında seçimleri kaybetmesiyle Rusya’ya yakın politikalar izleyen Yanukoviç’in başa gelmesi ve Rusya ile yakın ilişkiler kurması olmuştur. 7 Şubat 2010 tarihinde devlet başkanı seçilen Yanukoviç; Rusya ile ilişkilerini derinleştirmiş, NATO ile ilişkilerini azaltmış ve AB ile olan ilişkilerini ise ekonomik gerekçeler nedeniyle sürdürmüştür. Yanukoviç, Rusya’yla olan ilişkileri geliştirmek adına 21 Nisan 2010 yılında yapılan anlaşmayla Sivastopol’de bulunan Rus askeri üssünün bulunma süresini 2043 yılına kadar uzatmıştır. Ayrıca anlaşma, bu üstte Rusya’nın daha fazla asker konumlandırmasına ve Kırım’da bir yerine iki hava üssü sağlamasına imkân tanımıştır (Encyclopædia Britannica, 2018b).

Yanukoviç, AB ile ekonomik gerekçelerle ilişkilerini sürdürmek adına 2009 yılında AB tarafından başlatılan Doğu Ortaklığı Programı çerçevesinde; Aralık 2011 yılında gerçekleştirilen 15. AB-Ukrayna zirvesinde AB ile Ortaklık Anlaşması için mutabık kalmıştır. Zirve sonrası AB temsilcisi Herman von Rompuy, Ukrayna'nın AB için önemli bir ortak olduğunu ve anlaşmanın imza ve onayı için istekli olduklarını fakat bunun siyasi koşullara bağlı olduğunu ifade etmiştir. Rompuy, Timesenko davasını²⁵ örnek göstererek Ukrayna'daki politik güdümlü adalet sistemi, uluslararası standartlara uygun bir demokratik reform gerekliliği ve medya özgürlüğü konusundaki isteklerini ve endişelerini dile getirmiştir (Avrupa Komisyonu, 2011). Avrupa Parlamentosunun 2012 yılında aldığı kararda da geçen ve Timeşenko'nun serbest bırakılmasını da içeren bu istekler²⁶, Şubat 2013'te 16. AB-Ukrayna zirvesinde tekrar gündeme gelmiştir. AB, bu isteklerin yerine getirilmesi koşuluyla Kasım 2013 yılında yapılacak olan Vilnius Zirvesinde Ortaklık Anlaşmasının imzalanacağını belirtmiştir (Avrupa Komisyonu, 2013). Ancak Yanukoviç'in siyasi rakibi olan Timeşenko'nun serbest bırakılmasını istememesi, Moskova yönetimin bu serbest ticaret anlaşmasının Rusya'nın ekonomik çıkarlarına zarar vereceğini ve bu anlaşmanın imzalanması sonucunda Ukrayna'ya doğal gaz akışını keseceğini açıklaması anlaşmaya gölge düşürmüştür. Yanukoviç bu tehdide karşı, Vilnius Zirvesinden önce AB'den 10 milyar dolar yardım istemiş fakat AB'nin kabul etmemesi ve yaşanan bu gelişmeler üzerine Yanukoviç, 28-29 Kasım 2013'te Vilnius Zirvesinde anlaşmayı imzalamamıştır (Cerrah, 2015: 183-184). Anlaşmanın imzalanmaması sonucunda ise ülke çapında gösteriler başlamıştır.

Gösteriler devam ederken Yanukoviç, 17 Aralık 2013 yılında Rusya'dan 15 milyar dolar yardım paketini kabul etmiştir. Buna ek olarak Rusya, Ukrayna'ya sattığı doğal gaz fiyatını 400 dolardan 285,5 dolara indirmiştir. Bu derinleşen ilişki karşısında Yanukoviç'e olan tepkiler artmış ve binlerce insan sokağa dökülmüştür (McElroy, 2013). Yaklaşık 3 ay süren gösteriler sonucu Yanukoviç 21 Şubat 2014 yılında ülkeden kaçmıştır. Yanukoviç'in ülkeden kaçmasıyla, Rusya karşıtı olan muhalif bir hükümet yönetime geçmiştir. Yeni

²⁵ Ukrayna Savcılığı, Ukrayna eski başbakanı ve ana muhalefet lideri olan Yulya Timoşenko hakkında iki ayrı dava açmıştır; Birinci dava, Kyoto Protokolü çerçevesinde karbon gazı salımına dair hakların satılmasından elde edilen gelirin yasadışı yollarla emeklilik fonlarına aktarılmasına ilişkin davadır. İkinci dava ise Rusya ile 2009 yılında imzalanan doğal gaz anlaşmasında devleti zarara uğratarak bundan kişisel çıkar elde etme suçlamasıdır. 2011 yılının Ağustos ayında Mahkeme, Timoşenko'nun tutuklanmasına karar vermiştir. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/10/111008_ukraine_tymoshenko (28.07.2021).

²⁶ Kararlar için bkz. Avrupa Komisyonu, "European Parliament Resolution of 13 December 2012 on the Situation in Ukraine", Strasbourg, 2012 [http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0507+0+DOC+XML+V0//EN_\(11.01.2020\)](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0507+0+DOC+XML+V0//EN_(11.01.2020))

hükümeti darbeci olarak niteleyen Rusya, taahhüdünde bulunduğu yardımları askıya almış ve doğal gazda yaptığı indirim aksine fiyatı 285,5 dolardan 485,5 dolara çıkarmıştır (BBC, 2014). Yanukoviç'in kaçtığı açıklanmadan önce, 23 Şubat'ta ise Kırım'ın güneyindeki Sivastopol'da Rus yanlısı gösteriler başlamış, üç dört gün sonra da Rus bayraklarını göndere çeken ve Rusya destekli olduğu iddia edilen silahlı milis güçler birçok bölgeyi ele geçirmiştir. 6 Mart'ta Kırım Yüksek Konseyi, Kırım'ın Rusya'ya katılıp katılmayacağını belirleyen bir referandum yapacaklarını açıklamıştır. 16 Mart 2014 tarihinde yapılan referandumda Kırım'da %96.77, Sivastopol'de ise %95.6 oranında Rusya'ya bağlanma yönünde oy çıkmıştır (Stratejik Ortak, 2017). Bu oylamaya müteakip 18 Mart'ta Putin, Kırım'ın Rusya Federasyonu'na bağlanması üzerine hazırlanan tasarıyı imzalamıştır (Anadolu Ajansı, 2014). Rusya'nın da bu katılma kararını onaylamasıyla kriz, uluslararası alanda geniş yankı bulmuştur.

Kırım'ın ilhakından/işgalinden sonra 7 Nisan 2014 tarihinde Doğu Ukrayna'da Donetsk, Luhansk ve Kharkiv şehirlerinde göstericiler hükümet binalarını ele geçirmiş ve bağımsızlık için referandum çağrısında bulunmuştur. Ukrayna'nın Rusya destekli göstericilere müdahale etmesiyle kriz daha da tırmanmıştır. Göstericilere müdahalesine rağmen Ukrayna, silahlı gruplar karşısında başarılı olamamıştır. Bununla birlikte Rusya'nın, Doğu Ukrayna sınırına asker yığması ve buralarda tatbikat yapması nedeniyle kriz derinleşmiştir (Fisher, 2014). Almanya, Fransa, Ukrayna ve Rusya Şubat 2015'ten beri süren çatışmalara Minsk Anlaşması²⁷ ile son verme girişiminde bulunmuştur. Fakat silahlı çatışmalar azalsa da sorun, siyasi bir çözüme kavuşmamıştır (CFR, 2020). Ukrayna-Rusya arasında yaşanan kriz, arz kesintisinin yaşanıp yaşanmayacağı endişelerini tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Ukrayna ve Rusya'nın AB enerji güvenliği için önemi dikkate alındığında; iki ülke arasında 2014 yılında yaşanan gelişmeler, 2006 ve 2009 krizlerinde olduğu gibi AB'nin enerji güvenliği için önem arz etmiştir. AB'nin Kırım'ın ilhakına/işgaline yönelik politikasının enerji güvenliğine etkisini sorgulamak ise bu bölümün temel amacıdır. Bu nedenle bir sonraki kısımda AB'nin 2014 yılındaki krize yönelik politikası üzerinde durulmaktadır.

²⁷ Donetsk ve Luthansk bölgesinde yaşanan silahlı çatışmaların son bulması için yapılan anlaşma. Detay için bkz. BBC, "Ukraine ceasefire: New Minsk Agreement Key Point",2015 <https://www.bbc.com/news/world-europe-31436513> (12.01.2020)

2.3. AB'nin Kırım'ın İlhakı/İşgaline-Yönelik Politikası

Ukrayna-Rusya arasında yaşanan krizler, 2000'li yıllardan beri iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir. İki ülke arasında giderek kötüleşen ilişkiler ise AB için enerji güvenliği açısından önem kazanmıştır. 2006 ve 2009 doğal gaz krizlerinde yaşanan arz kesintileri, AB enerji güvenliğini olumsuz etkilemiş ve AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma gerekliliğini ortaya koymuştur. 2014 krizinde ise; Ukrayna'nın doğusunda yaşanan çatışmalar devam ederken 10 Nisanda Putin, doğal gaz borcunu ödememesi halinde Ukrayna'ya gaz akışını durduracağını ve bu durumun Avrupa'yı da etkileyebileceğini dile getirmiştir (Rettmann, 2014). Putin bu açıklamayı özellikle kriz devam ederken yaparak, Kırım krizinde gerekirse enerji kartını oynayabileceğinin de sinyali vermiştir.

AB, Ukrayna'daki krizin çözümü için istikrarlı bir ortam yaratmayı ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün korunması için ülkenin doğusundaki çatışmaya karşı sürdürülebilir bir siyasi çözüm bulmayı amaçlamaktadır. AB, Rusya'nın Kırım'ı ilhakını kesinlikle tanımayıp, ilhakı yasadışı olarak değerlendirmekte ve kınamaktadır. Bu çerçevede AB, krize yönelik olarak; diplomatik önlemler, bireylere karşı kısıtlayıcı önlemler, Kırım ve Sivastopol'e yönelik ekonomik kısıtlamalar ve Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygulamıştır²⁸. AB öncelikle, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne karşı girişimlerde bulunan kişilere seyahat yasağı getirmiş ve bu kişilerin mal varlıklarını dondurmıştır. Rusya'nın, Ukrayna'nın doğusundaki istikrarsızlaştırıcı eylemlerine yönelik ise Temmuz 2014 yılında ekonomik yaptırımlar uygulamış ve Eylül 2014'te bu yaptırımları güçlendirmiştir. Avrupa Konseyi, Mart 2015 yılında bu ekonomik kısıtlamaları Minsk Anlaşması'nın tamamen uygulanmasına bağlamıştır. AB, sadece Rusya'ya değil; aynı zamanda Kırım ve Sivastopol'a yönelik de yaptırımlar uygulamıştır (Avrupa Birliği Haber Merkezi, 2020).

AB, AB vatandaşlarının ve AB merkezli şirketlerin; vadesi otuz günü aşan bono, öz kaynak ve benzeri finansal araçlarının beş büyük Rus devlet bankasına, üç büyük Rus enerji şirketine, üç büyük Rus savunma şirketine, bunların AB dışındaki iştiraklerine ve bunlar adına hareket eden kişilere alım ve satımını yasaklamıştır. Ayrıca AB, Rusya'dan silah ve silahla ilgili malzemelerin ithalat ve ihracatına yönelik ambargo uygulamıştır. Buna ek

²⁸ Uygulanan yaptırımların kronolojik bir listesi için bkz. Avrupa Birliği, "EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine", Brüksel, 2019 https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_restrictive_measures_in_response_to_crisis_in_ukraine_en_0.pdf (15.01.2020)

olarak AB, çift kullanımlı mallar²⁹ listesindeki tüm kalemlerin mal ve teknolojilerinin transferini, Rusya'ya ve Rus askeri kullanıcılarına yasaklamıştır. Enerji sektöründe ise AB, bazı donanım ve teknolojilerin Rusya'ya ihracını AB üye ülkelerinin iznine tabi tutumu ve petrol ve doğal gaz gibi yakıtların keşfi ve üretimi için, 150 metreden derin sular ve Arktik bölgesindeki faaliyetler ve projelere yönelik teknoloji ihracını yasaklamıştır. Ayrıca AB, Rusya ile olan ikili ve bölgesel iş birliklerini askıya almıştır (Avrupa Konseyi, 2020).

AB'nin bölgeye ve Rusya'ya yönelik yaptırımları sadece ekonomik yaptırımlar değil, aynı zamanda kısıtlayıcı ve diplomatik yaptırımlardır. Nitekim Soçi'de yapılması planlanan G8 zirvesi, Brüksel'de G7 zirvesi olarak gerçekleşmiştir. Buna ek olarak AB üye ülkeleri; Rusya'nın, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü'ne (OECD) ve IEA'ya katılımının askıya alınmasını desteklemiştir. AB, Kırım'ın yasadışı ilhakına yönelik Kırım ve Sivastopol'e de birtakım yaptırımlar uygulamıştır. AB, Ukrayna sertifikası olmadıkça Kırım ve Sivastopol menşeli mallara ithalat; Kırım'a yatırım, Kırım'da gayrimenkul ve işletme satın alma yasağı koymuştur. Yine Kırım'da yerleşik şirketleri finanse etme yasağı, birçok sektörde altyapı projeleri ve yatırım yasağı getirmiştir. AB, turizm ve telekomünikasyon gibi sektörler de kısıtlama getirmiştir. Ayrıca AB; petrol, doğal gaz ve mineral keşfi için kullanılan teknoloji ve ürünlerin Rusya'ya ihracatını da yasaklamıştır (Avrupa Konseyi, 2019).

AB, 2006 ve 2009 krizleri sırasında bölgeye yönelik uyguladığı politikalarla arabulucu konumunda iken; 2014 krizinde Kırım'ın ilhakını yasadışı olarak tanımlayarak Ukrayna'nın yanında yer almıştır. Kırım'ın yasadışı ilhakından sonra AB, Rusya ile olan siyasi diyaloglarını ve iş birliği mekanizmalarını geçici olarak dondurmuştur. Ancak AB, Ukrayna politikasını değiştirmesi için Rusya'ya yaptırımlar uygulamış olsa da Rusya'yı doğal bir ortak, bölgesel ve küresel zorluklarla mücadele eden bir stratejik oyuncu olarak tanımlamaktadır. (Avrupa Dış Eylem Servisi, 2020) Dolayısıyla AB'nin karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde krize yönelik politikaları ve Rusya ile ilişkileri incelendiğinde, enerji sektöründe özellikle doğal gaza ilişkin sert yaptırımların olmadığı görülmektedir. Ayrıca yaşanan krizle birlikte AB, enerji politikalarını gözden geçirmiştir. Bunda AB'nin doğal gazda Rusya'ya olan bağımlılığı nedeniyle krize yönelik uyguladığı denge politikası ve

²⁹ Çift kullanımlı ürünler, hem sivil hem de askeri uygulamalar için kullanılabilen ürünler, yazılımlar ve teknolojilerdir. AB, uluslararası barış ve güvenliğe katkıda bulunabilmesi ve kitle imha silahlarının yayılmasını önleyebilmesi için çift kullanımlı ürünlerin ihracatını, transit geçişini, komisyonculuğunu ve teknik yardımını kontrol etmektedir. <https://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/dual-use-controls/> (28.07.2021).

Rusya'yı bölgesel ve küresel önemli stratejik bir aktör olarak görmesi, krize yönelik arabuluculuk yaparak çözüm üretmek ve enerji güvenliğini riske etmemek istemesi gibi nedenlerin etkisi büyüktür.

Özetlemek gerekirse, AB'nin çatışmaya yönelik keskin politikalar uygulamadığı görülmektedir. Uyguladığı politikalar ise, Ukrayna'yı desteklemek, Kırım'ı Rusya toprağı olarak kabul etmemek ve Rusya'ya diplomatik ve ekonomik yaptırımlar uygulamaktan öteye gitmemiştir. Kırım'ın AB'nin gözünde yasadışı olan ilhakıyla birlikte, AB'nin enerji güvenliği endişelerinin tekrar ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim kriz sonrası yayımlanan Enerji Güvenliği Stratejisi de bunu kanıtlar niteliktedir. Strateji, 2006 ve 2009 krizlerini referans göstererek tek bir arz ülkesine bağımlı olmamayı; enerji kaynaklarını, arz ülkelerini ve rotalarını çeşitlendirmeyi önermektedir. AB'nin en büyük enerji arz ülkesi olan Rusya'nın; bir çatışmanın taraflarından biri olması, AB'nin enerji güvenliği konusundaki kaygılarını artırmıştır. Bu nedenle bir sonraki kısımda çalışma, AB'nin Kırım'ın ilhakına/işgaline yönelik politikasının AB enerji güvenliğine etkilerini incelemektedir.

2.4. AB'nin Kırım'ın Yasadışı İlhakına Yönelik Politikasının AB Enerji Güvenliğine Etkisi

Her ne kadar AB'nin enerji güvenliği algısı, 2006 ve 2009 doğal gaz krizlerinde yaşanan kesintiler nedeniyle değişmeye başlamış olsa da AB'nin uzun süreli bir krizi yönetme kabiliyetinden uzak olduğu söylenebilir. Nitekim enerji kaynakları bakımından zengin olmayan AB, enerji temin ederken ve enerji güvenliğini sağlarken birçok unsurdan etkilenmektedir. Bu unsurlardan birisi de arz ülkesiyle olan ilişkiler ve arz ülkesine yönelik geliştirilen politikalar. Özellikle kriz ortamlarında uygulanan politikalar enerji güvenliği için kırılganlık ve belirsizlik yaratabilmektedir. Benzer bir şekilde AB'nin, Kırım'ın ilhakı/işgali nedeniyle en büyük enerji arz ülkesi olan Rusya'ya yönelik uyguladığı politikalar birtakım belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. AB'nin Kırım krizine yönelik uyguladığı politikalar, çalışmanın birinci bölümünde tespit edilen ve AB'nin geliştirmesi gereken altı unsur üzerinden incelenmektedir. Bu altı unsur sırasıyla; AB'nin enerji arz çeşitliliğini artırma ihtiyacı, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma gerekliliği, kesintisiz bir enerji arzı için AB'ye enerji arz eden ülke ve bölgelerin istikrarına katkıda bulunması, nakliye yollarının güvenliğini sağlaması ve alternatif nakliye yolları bulması, enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmesi ve son olarak ani fiyat dalgalanmalarını engelleme ihtiyacıdır. Çalışmanın bu kısmında bu altı unsur; AB'nin genel enerji görünümü

ve enerji güvenliği algısı çerçevesinde değerlendirilmekte ve AB'nin Ukrayna-Rusya çatışmasına yönelik uyguladığı politikanın bu unsurlara etkisi araştırılmaktadır.

Ukrayna-Rusya krizinde AB Ukrayna'yı desteklemiş, Kırım'ı Ukrayna toprağı olarak tanımaya devam etmiş ve Rusya'ya yaptırım uygulamıştır. Çalışma ilk olarak AB'nin krize yönelik politikasının AB enerji güvenliğine etkisini, AB'nin enerji arz çeşitliliğini artırma ihtiyacı üzerinden incelenmektedir. Enerji arz çeşitliliği, bir ülkenin enerji kaynakları kompozisyonunu ve bu kaynakların temininde arz ülkelerini çeşitlendirmesini kapsamaktadır. Arz çeşitliliğinin artması enerji güvenliğinin de artması anlamına gelmektedir. AB, enerji arz ülke çeşitliliği petrolde nispeten sağlasa da doğal gaz ve katı yakıtlardaki Rusya'ya olan bağımlılık AB enerji güvenliğini kırılgan hale getirmektedir.

Kriz anında herhangi bir arz kesintisi yaşanmasa da Rusya, AB'nin krize yönelik tutumu nedeniyle doğal gaz arzında kesinti olabileceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bu üstü kapalı tehdit, Rusya Devlet Başkanı Putin'in 10 Nisan 2014 tarihinde 18 AB ülkesine gönderdiği mektupta da görülmektedir. Putin bu mektupta Rusya'nın, Ukrayna'nın iç tüketimine yönelik gaz akışını durdurabileceğini ve bunun AB ülkelerini etkileyebileceğini belirtmiştir. Fakat Rusya'nın hâlihazırda AB'nin en büyük enerji arz ülkesi olması ve AB'nin ise Rusya'nın dış ticaretindeki payının %40 olması gibi ekonomik gerekçeler nedeniyle Rusya'nın konuya ilişkin radikal kararlar almadığı görülmektedir. Bu nedenle, AB'nin uyguladığı bu politikaya karşın enerji arzında kesintiler meydana gelmemiştir.

Kırım krizinin etkisine ve yaşanabilecek kesintilere yönelik AB'nin somut politikalara başvurması adına 2014 yılında yayımladığı AB Enerji Güvenliği Strateji belgesinde AB, enerji ve enerji arz çeşitliliğinin artırılması gerekliliğinin önemi bir kez daha vurgulamıştır. AB, bu belgede arz çeşitliliğinin sağlanmasında yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılmasının önemini altını çizmektedir. Bu noktada 2019 yılında enerji tüketiminde %19.2 oranında yenilenebilir enerji kullanan AB, 2030 yılında ise yenilenebilir enerji kullanımını %32 oranına yükseltmeyi hedeflemektedir (Avrupa Komisyonu, 2021d). AB, aynı zamanda nükleer enerji üretiminde kullanılan uranyum piyasasının istikrarlı olduğunu ve enerji güvenliğinde risk yaratmadığını belirtmektedir. Fakat AB'nin enerji kompozisyonunda nükleer enerji kullanımını %13-14 oranında olup bu oran, belgenin 2030 yıl hedefinde önemli bir değişiklik göstermemiştir. Bunların yanı sıra AB, doğal gazda boru hatları ile tek bir tedarikçiye bağımlı olmak yerine LNG'nin daha güvenli bir enerji kaynağı

olduğunu belirtmektedir. 2012 yılında doğal gaz ithalatının %15'i LNG iken (IEA, 2014b: 175), 2019 yılında bu oran %25'e ulaşmıştır³⁰ (IEA, 2020: 21). Ancak AB'nin enerji arzını çeşitlendirme çabalarının doğrudan nedeninin AB'nin Rusya'ya yönelik uyguladığı politikalar olmadığı, asıl nedenin krizin varlığı ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığı olduğu söylenebilir. Bu nedenle AB'nin krize yönelik politikasının bu unsura doğrudan bir etkisi olmadığı iddia edilebilir.

Her ne kadar yaşanan krizde doğrudan bir arz kesintisi olmasa da kriz, AB'nin kaygıları ve enerji güvenliğinin hassas noktaları için elzem bir farkındalık yaratmıştır. AB yayınladığı Enerji Güvenliği Stratejisinde, depolama yapılması ve LNG alternatifi gibi krize yönelik kısa vadeli çözümler önermiştir. Uzun vadede ise AB, dış kaynakların ve ilgili altyapıların çeşitlendirilmesinin, dış enerji politikasında tek seslilik ve üye ülkelerle eşgüdümün sağlanmasının altını çizmiştir. AB, mevcut arz ülkeleriyle geliştirdiği ilişkinin ötesinde yeni kaynaklara ulaşmanın önemini de belirtmiştir. Bu çerçevede AB, yeni nakliye yollarının bulunması ve Hazar bölgesinden gelen enerji kaynaklarının Avrupa pazarına ulaştırılmasını amaçlamaktadır.

AB politikasının, ikinci unsur olan Rusya'ya yönelik bağımlılığı azaltma ihtiyacına etkisi incelendiğinde ise; AB, 2019 yılındaki petrol ithalatının % 29.8'ini ve doğal gaz ithalatının %40.1'ini Rusya'dan ithal ettiği görülmektedir. Petrolün depolanabilir olması ve uluslararası piyasada kolay bulunabilir olması nedeniyle petrol ithalatında Rusya'ya olan bağımlılığın, AB enerji güvenliği için büyük bir risk yaratmadığı söylenebilir. Fakat bu oran AB petrol ithalatının yaklaşık 1/3'ünü oluşturduğu için elbette azaltılması gereken bir orandır. Nitekim aynı yorum doğal gaz için de yapılabilir. Özellikle boru hatlarıyla alınan doğal gaz, herhangi bir kesinti de fazlasıyla risk yaratacağı için bu oranın azaltılması gerekmektedir. Dolayısıyla birinci unsorda olduğu gibi ikinci unsorda da AB enerji güvenliği için risk yaratan, AB'nin krize yönelik politikasından çok krizin varlığı ve Rusya'ya olan bağımlılıktır. Özetlemek gerekirse, AB'nin ele alınan altı unsurdan ilki olan enerji arz çeşitliliğini artırması ihtiyacına ve ikinci unsur olan Rusya'ya bağımlılığın azaltılmasında krizin, farkındalık yaratması nedeniyle olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Fakat arz çeşitliliğini artırma gereksinimi ve Rusya'ya olan bağımlılığın çıkış noktası hâlihazırda Rusya kaynaklı olduğu için, AB'nin krize yönelik politikasının AB enerji güvenliğine etkisini incelerken diğer unsurlara odaklanmak daha faydalı olmaktadır.

³⁰ 2019 yılında Avrupa'ya en büyük LNG ihracatçıları %28 ile Katar, %20 ile Rusya, %16 ile ABD , %13 ile Nijerya'dır. https://energy.ec.europa.eu/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas_en (15.01.2022).

AB'nin krize yönelik politikasının, AB enerji güvenliğine etkisi konusunda bakılan üçüncü unsur arz ülke ve bölgelerinin istikrarına katkıda bulunmasıdır. Enerji kaynağına kesintisiz erişebilmek için arz ülkesinin ekonomik, siyasi ve fiziki olarak istikrarlı olması gerekmektedir. AB'nin Rusya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımların ardından petrol fiyatlarındaki düşüş, rublenin değerinin düşmesine ve yabancı sermayenin kaçışının artmasına yol açmıştır. Petrol ihracatından elde edilen gelirler, Rusya'nın tüm federal gelirlerinin yaklaşık yarısını oluşturmakta ve toplam ihracatın 2/3'ünden fazlasını temsil etmektedir. Yaptırımlar sonrası 2014 yılının Temmuz ayında bir varil petrol fiyatı 115 dolar iken varil petrol fiyatı yılsonunda 60 dolara kadar düşmüştür. 20 Ocak 2016 tarihinde ise varil petrol fiyatı 27.1 dolardan işlem görmüştür (Tyll, Pernica, & Arltová, 2018: 25). Ruble ise dolar karşısında 2014 yılı sonunda %25 oranında değer kaybederek 1 dolar, 30 rubleden 45 rubleye yükselmiştir (BBC, 2015). Petrol fiyatlarının düşmesi ve rublenin değer kaybetmesinin yanı sıra, Rusya'daki yabancı sermaye çıkışına ek olarak yabancı yatırım girişleri neredeyse tamamen donmuştur. Kriz öncesi yabancı yatırımın %75'i AB'den gelirken bu oran, 2014 yılında %30 ve 2015 yılında ise %92 azalmıştır (Tyll, Pernica, & Arltová, 2018: 26).

Ayrıca Avrupa kaynaklı finansman erişiminin kısıtlanmasına yönelik yaptırımlar Rusya Merkez Bankasını, döviz rezervlerinin bir kısmını yaptırımların hedef aldığı unsurları desteklemek için harcamaya zorlamıştır. Rusya Merkez Bankası, özellikle rublenin dolar karşısında değerini artırmak için yaklaşık 40 milyar dolar rezervini satmıştır. Bu gelişmeler Rusya Merkez Bankasını, rublenin değerini savunmaktan vazgeçip faiz yükseltme politikası izlemeye zorlamıştır. Öte yandan Rusya'nın yaptırımlara karşılık vermek amacıyla Avrupa'dan yiyecek maddesi ithalatını yasaklaması, yiyecek fiyatlarının daha da yükselmesine ve dolayısıyla enflasyonun artmasına neden olmuştur. 2015 yılının ilk çeyreğindeki verilere bakıldığında ise gayri safi yurtiçi hâsıla büyüme oranının 2014 yılı büyüme oranına göre %2.2 azalması, Rusya ekonomisinin durgunluğa girdiğini göstermektedir (Christie, 2015). Ayrıca, ülke gelirlerinin yaklaşık %50'sini oluşturan petrol ve doğal gaz ihracatının düşmesi nedeniyle Rus ekonomisi 19 ay boyunca küçülme göstermiştir (Hürriyet, 2016). Yaptırımların başladığı 2014 yılında doğal gaz ve petrolün federal bütçedeki payı 7.4 milyar Rus rublesi iken 2015 yılında 5.8 milyar, 2016 yılında 4.8 milyar, 2017 yılında 5.9 milyar, 2018 yılında 7.9 milyar, 2020 yılında ise 5.2 milyar ruble olmuştur. Rusya Devlet Başkanlığı Ekonomik Konseyi Başkan Yardımcısı Aleksey Kudrin;

Rusya yaptırımlar yüzünden ciddi kayıplar yaşıyor. Bu rakamı her yerde söylüyorum, yaptırımlar yüzünden GSYİH yüzde 0,8-1'lik artış kaybı yaşadı. İlk iki sene bu yüzde 1 seviyesindeydi, şimdi daha az. Bu yüzden yaptırımların ciddi olmadığını söyleyenler yanlış düşünüyor. Yaptırımlar ekonomimizi, artışı ve yaşam kalitesini ciddi anlamda etkiliyor."

açıklamasıyla yaptırımların Rus ekonomisine etkisini dile getirmiştir (Son Dakika, 2016).

Özetlenecek olursa AB'nin krize yönelik uyguladığı politika, üçüncü unsur olan arz ülkesi olan Rusya'nın ekonomik istikrarını olumsuz etkilemiştir. Özellikle yaptırımlar sonrası petrol fiyatlarının düşmesi ile Rus rublesin değer kaybetmesi, yabancı yatırım ve sermayenin ülkeden çıkışı, enflasyonun artışı Rus ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Fakat AB yaptırımlarından Rusya'nın ekonomik istikrarının olumsuz etkilenmesi, Rusya'nın enerji arzında bir kesintiye yol açmamıştır.

AB'nin krize yönelik politikasının, dördüncü unsur olan nakliye yollarının güvenliğinin sağlanmasına ve alternatif nakliye yolları bulunmasına yönelik etkileri incelendiğinde; Ukrayna'nın AB için önemli bir nakliye yolu olduğu görülmektedir. Rusya'dan gelen doğal gazın %50'si Kardeşlik ve Kuzey Işıkları boru hatları ile AB'ye Ukrayna üzerinden ulaşmaktadır. Dolayısıyla AB'nin tükettiği doğal gazın %40.1'ini Rusya'dan ithal ettiği göz önüne alındığında Ukrayna, AB için önemli bir transit ülkedir. Ukrayna-Rusya arasında yaşanan doğal gaz krizlerinden sonra ise transit ülke risklerinin azaltılması ve kaynağın doğrudan AB'ye ulaştırılması adına Yamal 2 (15 bcm³)³¹, Türk Akımı (31.5 bcm³)³² ve Kuzey Akım 2 (55 bcm³) örneklerinde olduğu gibi yeni projeler ortaya atılmıştır. Aslında bu projeler AB'nin krize yönelik politikası nedeniyle ortaya çıkan projeler değil, AB'nin Rus gazı için Ukrayna'ya alternatif nakliye yolları bulma ve enerji güvenliğini artırmaya yönelik projelerdir. Ukrayna'ya alternatif olan bu doğal gaz boru hattı projelerinin tam kapasite ile kullanılmasıyla Rus gazının nakliyesinde Ukrayna'ya olan %50'lik bağımlılık oranının %26'ya düşeceği öngörülmektedir.

³¹ Belarus sınırından başlayarak Polonya üzerinden Slovakya'ya ulaşan Yamal 2 projesinin 15 bcm³ doğal gaz taşınması beklenirken ilgili proje iptal edilmiştir. https://www.gem.wiki/Yamal_Europe_2_Pipeline (15.01.2022).

³² Karadeniz üzerinden Rusya'dan Türkiye'ye bağlanan boru hattından gelecek doğal gazın 15 bcm³'ü AB'ye gidecektir. <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-dogalgaz-boru-hatti-acildi-turkakimi-hatti-projesi, zshS1- EeTUWkI30C40IKgw> (15.01.2021).

AB'nin krize yönelik uyguladığı politikaların, genel olarak Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün, bölgedeki istikrarın ve mevcut dengenin korunmasına yönelik adımlar olduğu söylenebilir. AB, 2014 yılının Mart ayından itibaren uyguladığı politikalarla Ukrayna'yı Rusya'ya karşı desteklemiştir. AB'nin, Kırım'ın yasadışı ilhakına ve Ukrayna'nın kasıtlı olarak istikrarsızlaştırılmasına yönelik aldığı tedbirler bu amacı kanıtlar niteliktedir. AB, kriz sonrasında Ukrayna'yı öncelikli ortak olarak tanımlamış ve Ukrayna'da daha güçlü bir ekonomi, daha güçlü bir yönetim ve toplum olması için ülkeyi desteklemiş ve Ukrayna ile daha yakın ilişkiler kurmuştur. AB, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ve güvenlik açısından istikrarını sağlaması açısından adımlar atmıştır. Özellikle AB'nin Rusya'ya yönelik olan yaptırımlarının hafifletilmesi için, Donetsk ve Luthansk bölgesinde yaşanan silahlı çatışmaların son bulması için yapılan Minsk Anlaşmasını şart koşmasının bölgenin istikrarına katkı sağladığı söylenebilir. 13 maddeden oluşan anlaşmanın dokuz maddesi çatışma ve çatışma yönetime yöneliktir. Bu maddeler; ateşkes, ağır silahların temas hattından çekilmesi, çatışmalara katılanlar için af, rehin ve hukuka aykırı gözaltına alınanların serbest bırakılması, tüm yabancı silahlı oluşumların, askeri teçhizatın ve ayrıca paralı askerlerin geri çekilmesi ve tüm yasadışı grupların silahsızlandırılmasıdır (Allan, 2020). AB'nin desteklediği bu anlaşma, mevcut çatışmaya siyasi ve kalıcı bir çözüm getirmese de, Doğu Ukrayna'da can kayıplarını ve çatışmanın şiddetini azaltmıştır (Dempsey, 2017). Bu nedenle AB politikasının nakliye yollarının güvenliğine ve transit ülke olan Ukrayna'nın istikrarına olumlu etkisi bulunduğu iddia edilebilir.

AB'nin uyguladığı politikanın, beşinci unsur olan AB'nin arz ülkeleriyle olan ilişkilerine etkisini incelemekten önce AB ve Rusya ilişkilerini incelemek faydalı olacaktır. AB'nin en büyük arz ülkesi olan Rusya'yla arasındaki enerji, ticaret, finans, teknoloji, sınır ötesi iş birliği ve güvenlik alanındaki ilişkiler, göz önüne alındığında; iki aktör arasındaki ilişki, karşılıklı bağımlılık ilişkisi olarak tanımlanabilir. Fakat 2014 Kırım'ın yasadışı ilhaki sonrası Rusya ve Batı arasında yaşanan jeopolitik yarış ve yaptırımlar nedeniyle, AB ve Rusya arasındaki ilişkiler gerilmiştir. Raik'in editörlüğünü yaptığı çalışma, AB ve Rusya'nın karşılıklı bağımlı olduğu sektörleri ve ikili ilişkilerinde 2014 yılı sonrası yaşanan değişiklikleri araştırmaktadır. Çalışma, her iki tarafın ekonomik ve güvenlik bağlarını yeniden gözden geçirdiğini belirtmektedir. AB'nin karşılıklı bağımlılık olarak gördüğü Rusya ile olan ilişkisini azaltması ve bu ilişkinin neden olduğu güvenlik açıklarını yönetmesi gerektiğinin farkına vardığını belirtmektedir (Raik, 2019: 8-9). Ancak iki aktör

arasındaki karşılıklı bağımlılık, AB'nin Rusya'ya yaptırım uygulamasını geciktirse de buna engel olmamıştır.

AB'nin uyguladığı politikanın, beşinci unsur olan AB'nin arz ülkeleriyle olan ilişkilerine etkisi AB ve Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde incelendiğinde, çalışma iki aktörün nelerden vazgeçip vazgeçemediğini ele almaktadır. AB'nin enerji sektöründe uyguladığı yaptırımlar, daha çok Rusya'ya enerji teknolojisi aktarımı ve Arktik denizinde arama çalışmaları yapmasına yönelik yaptırımlardan oluşmaktadır. Fakat 12 Eylül 2014 tarihinde kabul edilen yaptırımlarda AB ilk defa, Rus petrol endüstrisini ve endüstriye yönelik AB kredilerini ve kredi erişimini hedef almıştır (De Micco, 2014: 5). AB'nin doğal gazı hedeflenmektense petrole yönelik olan bu yaptırımları uygulaması, nelerden vazgeçtiği sorusunun cevabı olduğu verilebilir. De Micco (2014: 5), AB'nin neden doğal gazı hedef almadığını da şu şekilde açıklamaktadır; petrolün uluslararası pazarda kolayca bulunabilirliği, kolay taşınabilir ve depolanabilir olması nedeniyle iki aktör kendilerine başka ortaklar bulabileceklerdir. Ayrıca doğal gazın maliyetli olması, ticaretinin uzun vadeli sözleşmelerle ve boru hatlarıyla yapılması doğal gazı iki aktör için vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkartmaktadır. Bunlara ek olarak doğal gaz ve petrol, arz çeşitliliği açısından karşılaştırıldığında; AB'nin petrolde arz çeşitliliğinin daha çok sağladığı görülmektedir. Aynı şekilde Rusya'nın doğal gazı ihraç ettiği en büyük ortağının AB (Gazprom, 2020) olması da iki aktör arasındaki bağımlılığı kaçınılmaz kılmaktadır.

AB'nin, Rusya ile diplomatik olarak ilişkilerini azaltsa da aslında Rusya'ya karşı radikal bir duruş sergilemediğini ve kendini riske etmediği yorumu yapılabilir. Nitekim Kırım'ın yasadışı ilhakını takip eden 2014-15 kış aylarında, AB'nin beklediği gibi uzun süreli bir kesinti gerçekleşmemiştir. İki aktör arasındaki karşılıklı bağımlılık nedeniyle gerek AB gerekse Rusya, krizi tırmandıracak ve özellikle enerji alanındaki ilişkilerin zedelenmesine neden olacak adımlar atmamıştır. AB, bölgeye yönelik denge politikası izleyerek mevcut enerji güvenliğini riske atmamaya çalışmıştır ve bu politika sayesinde bir gaz kesintisi yaşanmamıştır. Fakat AB'nin doğal gaz arz ülkesi çeşitliliğini sağlayamaması, özellikle Rusya karşısında elini zayıflatmakta ve yumuşak karnını oluşturmaktadır. Bu noktada AB'nin enerji arzında dışa bağımlılığını azaltarak uluslararası sistemde daha etkin bir aktör olabilmesi için enerji güvenliğini sağlamanın önemi tekrar anlaşılmaktadır.

AB'nin uyguladığı politikanın, altıncı unsur olan ani fiyat dalgalanmalarına etkisi incelendiğinde; uluslararası ticarete %15'lik bir paya sahip olan AB'nin, ABD ve Çin ile birlikte küresel ticaretin en büyük üç oyuncusundan biri olduğu ve dünyada tüketilen toplam enerjinin %12.5'inin AB tarafından tüketildiği görülmektedir. AB enerji güvenliği algısında, enerji kaynağının AB'ye en kısa ve kesintisiz bir şekilde arz edilmesinin yanı sıra makul fiyatta olması da önemlidir. AB enerji güvenliği çarkının merkezinde yer alan ekonomi çarkı da doğrudan fiyat ile ilgilidir. AB ekonomisinin ve sanayi sektörünün enerji kaynağı ihtiyacı ve rafine ettiği petrol ürünlerini tekrar ihraç etmesi nedeniyle AB'nin, fiyat dengesini koruması gerekmektedir. Enerji kaynağının makul fiyattan bulunamaması ekonomik çarkının yavaşlamasına neden olur ve tüm sistemi daha kırılgan hale getirir. Bu nedenle fiyat istikrarı ve ani dalgalanmalara karşı AB'nin fiyat dengesini koruması gerekmektedir.

Yıl	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ortalama Petrol Fiyatı Varil (USD)	95,99	87,71	44,3	38,37	47,95	61,51	55,57	36,36

Kaynak: EIA, (22.12.2021)

Resim 2.4. Ortalama Ham Petrol Fiyatları

AB'nin uyguladığı politikanın altıncı unsur olan ani fiyat artışlarına etkisine bakıldığında, Resim 2.4'de görüldüğü üzere kriz sonrası petrol fiyatları düşüş eğilimine geçmiş ve ani bir fiyat artışı yaşanmamıştır. Kriz başlamadan önce ham petrolün 2013 yılında ortalama varil fiyatı 95,96 dolar iken, krizin başladığı 2014 yılında ortalama varil fiyatı 87,71 dolara gerilemiş ve 2018 yılına kadar azalış eğilimi göstermiştir Rusya'nın OPEC ülkelerine göre petrol fiyatlarındaki değişimde daha az söz sahibi olması, AB'nin politikalarının Rusya'nın üretim kapasitesini etkilememesi ve krizin sadece bölgesel olması nedeniyle kriz sırasında ani bir fiyat dalgalanması yaşanmamıştır. Doğal gaz ise al ya da öde maddeleri içeren uzun vadeli kontratlar ile alınması nedeniyle ani fiyat dalgalanmalarından etkilenmemektedir. Özetle AB'nin krize yönelik uyguladığı politikanın, altıncı unsur olan ani fiyat dalgalanmalarına bir etkisinin bulunmadığı söylenebilir.

3. BÖLÜM

3. İRAN NÜKLEER KRİZİ

AB'nin uluslararası sistemde daha etkili olabilmesi için Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltması ve bunu yaparken alternatif arz ülkelerinde çeşitliliği sağlaması gerekmektedir. Bu noktada doğal gaz ve petrol denince Rusya'dan sonra akıllara gelen ilk ülke İran olmaktadır. İran; önemli bir bölgesel güç olması, enerji kaynakları bakımından zengin olması ve stratejik nakliye yollarında bulunması nedeniyle AB için önemli bir arz ülkesidir. Fakat İran aynı zamanda, nükleer çalışmaları nedeniyle uluslararası sistemde birçok aktör tarafından izole edilmiş bir ülkedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde AB'nin İran nükleer krizine yönelik politikası ve bu politikanın AB enerji güvenliğine etkisi ele alınmaktadır.

Dört başlıktan oluşan bu bölümde ilk olarak İran'ın AB enerji güvenliği için önemi, enerji kaynakları ve Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Daha sonra ise Hürmüz Boğazı bağlamında İran'ın jeopolitik önemi ele alınmaktadır. İkinci olarak, tarihsel süreçte ele alınan krizin çıkış noktası ve yaşanan önemli gelişmelerin çerçevesi çizilmekte ve krizin nedenleri üzerinde durulmaktadır. AB'nin krize karşı olan tutumunu anlamak adına üçüncü başlıkta, krize yönelik AB politikası üzerinde durulmaktadır. Son başlıkta ise AB'nin krize yönelik politikasının AB enerji güvenliğine etkileri, ilk bölümde belirlenen altı unsur çerçevesinde analiz edilmektedir. Bu unsurlar; AB'nin enerji arz çeşitliliğini artırma ihtiyacı, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma gerekliliği, kesintisiz bir enerji arzı için AB'nin enerji arz ettiği ülke ve bölgelerin istikrarına katkıda bulunması, nakliye yollarının güvenliğinin sağlanması ve alternatif nakliye yollarının bulunması, enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmesi ve ani fiyat dalgalanmalarını engelleme gerekliliğidir.

3.1. AB'nin Enerji Güvenliğinde İran'ın Önemi

Enerji güvenliği kavramı ve politikaları, büyüyen ekonomik güçlerin artan enerji ihtiyaçlarına paralel olarak önemli hale gelmektedir. AB'nin enerji güvenliğini sağlayarak uluslararası sistemde daha etkili bir aktör olabilmesi için enerji arz çeşitliliğini artırması ve Rusya'ya olan bağımlılığını azaltması gerekmektedir. Bu noktada Rusya'nın küresel ve bölgesel ölçekte enerji sektöründe sahip olduğu pozisyon ve AB ile olan ilişkileri göz önüne

alındığında İran, sahip olduğu enerji kaynaklarıyla bu bağımlılığın kırılmasında önemli bir aktör olarak görülebilir. Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak, TANAP projesi çerçevesinde İran petrolünün ve doğal gazının AB enerji güvenliği için önemi ele alınırken ikinci olarak ise jeopolitik açıdan ve fiyat istikrarı açısından Hürmüz Boğazı'nın önemi incelenmektedir.

3.1.1. İran'ın Genel Enerji Görünümü ve AB için Önemi

Binlerce yıllık geçmişe, zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip ve Fars-İslam senteziyle oluşan siyasi kimliğiyle İran, Orta Doğu'nun önemli aktörlerinden biridir. İran, dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin %9'una sahiptir. Günlük tonluk varil üretiminde ise 2019 yılında %3.7'lik bir payla ABD, Suudi Arabistan, Rusya, Kanada, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden sonra en büyük yedinci petrol üreticisidir (BP, 2020). 2020 yılı verilerine göre İran'ın günlük üretim miktarı 3 milyon varildir ve İran üretilen bu petrolün 0,7 milyon varilini ihraç etmektedir (ABD Enerji Bilgi Dairesi (EIA) , 2021: 3). Dünyadaki petrolün yaklaşık 1/10'unu elinde tutan İran'ın rezervlerinin yaklaşık %71'i karada bulunmaktadır. Ayrıca Hazar Havzasına da kıyıdaş olan İran'ın burada 0,5 milyar kanıtlanmış ve muhtemel rezervleri vardır ancak buradaki faaliyetleri, Hazar Havzasının statüsündeki belirsizlik³³ yüzünden yaklaşık 25 yıl boyunca sınırlı kalmıştır (EIA, 2019).

Dünya kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %16.1'ine sahip olan İran, Rusya'dan sonra ikinci büyük rezervlere sahiptir. Dünya doğal gaz üretiminde ise %6.1'lik oranla İran, ABD ve Rusya'dan sonra üçüncü sıradadır (BP, 2020). İran'ın bu denli büyük rezervlere sahip olmasının nedeni, dünyanın en büyük doğal gaz sahası olan Güney Pars doğal gaz sahasının bir kısmının İran karasularında bulunmasıdır. Katar ve İran'a ait olan 97.000 km²'lik alanın yaklaşık 3.700 km²'si, İran sularında bulunmaktadır. Sahanın her iki bölümde yaklaşık 51 trilyon m³ gaz rezervine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Sahip olduğu rezervlere rağmen İran, alt yapı ve gerekli teknolojilerinin bulunmaması nedeniyle LNG

³³ SSCB'nin 1991 yılında dağılmasından bu yana Hazar Havzasının yasal statüsü tam olarak ortaya konmamıştır. Bu nedenle denize kıyısı olan ülkeler zaman zaman maden kaynaklarının mülkiyeti açısından karşı karşıya gelmişlerdir. Hazar Havzasına kıyısı olan 5 ülke Rusya, İran, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan 1996 yılından beri yapılan müzakerelerde Hazarın bir göl mü yoksa deniz mi olduğu noktasındaki belirsizlik yüzünden tıkanmıştır. Taraflar, 1996 yılından bu yana süren müzakereler sonucunda nihayet 2018 yılında Hazar Havzasına özel bir statünün verileceği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Buna göre Hazarda, Birleşmiş Milletler'in 1982 tarihli deniz hukuku anlaşması uygulanmayacak ve suyun derinliği göl prensibine göre dayanarak belirlenecektir. Anlaşmaya göre Hazar Havzasının dibi ve toprak altı bölgeleri; deniz sahası, deniz hududu, balıkçılık alanları ve kaynakların kullanımı gibi esaslara göre paylaşılacaktır. Ayrıca kıyıdaş ülkeler dışında bölgede yabancı asker bulundurulmayacaktır. *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2018/08/12/hazar-denizi-nin-statusu-20-yillik-muzakereler-sonunda-belli-oldu> (11.10.2020) Dolayısıyla Hazar Havzasının statüsünün belli olmaması ve teknolojik alt yapı yetersizliği nedeniyle İran'ın, buradaki enerji kaynaklarını çıkarma çalışmaları sınırlı kalmıştır.

ihraç edememektedir. Dolayısıyla İran'ın enerji güvenliği stratejisinin önemli bir parçası, LNG ihracat kapasitesini geliştirmektir (Fanack, 2020).

İran'daki enerji tüketiminin 2/3'ü doğal gaz, 1/3'ü ise petrol olmak üzere %93'lük bölümü doğal gaz ve petrole dayanmaktadır. Birincil enerji tüketimi dışında kalan %7'lik kısmını ise hidroelektrik, kömür, nükleer ve hidroelektrik dışı yenilenebilir enerji oluşturmaktadır. Ülkedeki petrol üretiminin 1/3'ü ülke içinde tüketilmektedir. 2019 yılı verilerine göre İran, günde 800 milyon m³ doğal gaz üretmiştir. Bunun ortalama 750 milyon m³'ü ülke içinde tüketilmiş, kalanı ise ihraç edilmiştir (T.C Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2020: 1).

İran, petrolünün yaklaşık %80'ini Asya pazarına ihraç etmektedir. 2019 yılı Mart ayı verilerine göre İran'dan Çin günde 613.000 varil petrolü ithal ederken, Güney Kore ve Hindistan sırasıyla 387.000 ve 258.000 varil petrol ithal etmiştir. Bunları 108.000 ve 97.000 varil petrol ile Japonya ve Türkiye takip etmiştir (McCharty, 2019). Yaklaşık 4 yıl sonra İran-AB diyalogu sonucu; 2016-2017 yıllarında Hırvatistan, Fransa, Yunanistan, İtalya, Malta, Hollanda ve İspanya gibi AB ülkeleri de İran'dan tekrar petrol ithal etmeye başlamıştır (EIA, 2019). Doğal gaz ihracatında ise petrolden farklı bir tablo vardır. İran, önemli derecede doğal gaz ihraç kapasitesine sahip olmasına rağmen, teknolojik ve alt yapı eksikliği nedeniyle bu potansiyelini kullanamamaktadır. 2020 yılı verilerine göre İran; doğal gazının %64'ünü Türkiye'ye, %33'ünü Irak'a, kalan %3'ünü ise Ermenistan ve Azerbaycan'a³⁴ ihraç etmektedir (EIA, 2021: 8).

İran'ın AB enerji güvenliği açısından önemi incelendiğinde ise, enerji güvenliği stratejisi kapsamında AB'nin enerji güvenliği sağlaması açısından arz ülkelerini çeşitlendirmesi ve alternatif güzergâhlar bulması önemlidir. İran'ın doğal gaz rezervleri göz önüne alındığında İran, AB enerji güvenliği için ve Rusya'ya alternatif bir ülke olarak potansiyel teşkil etmektedir. Özellikle TANAP projesinin tamamlanması ve Resim 3.1'de görülen 10 milyar m³ taşıma kapasitene sahip olan Doğu Hattı (Tahran-Erzurum) doğal gaz hattının TANAP'a bağlanma imkânı İran'ı AB enerji güvenliği açısından önemli hale getirmektedir.

³⁴ Azerbaycan'a bağlı olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinin doğal gaz ihtiyacı için 2004 yılında Azerbaycan-İran arasında doğal gaz takası anlaşması yapılmıştır. David Ramin Jalilvand, "Iran Gas Exports: Can Past Failure become future success? Oxford Institute for Energy Studies, Oxford,2013, s.5.

Kaynak: T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (11.11.2021).

Resim 3.1. Doğu Hattı Tahran-Erzurum Doğal Gaz Hattı ve Güney Gaz Koridoru

2018 yılının Haziran ayında hayata geçirilen TANAP³⁵ projesinin amacı, Azerbaycan'ın Hazar Havzasındaki Şah Deniz 2 Gaz Sahası ve Hazar Havzasının güneyindeki diğer sahalarda üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye'ye ve ardından ise Avrupa'ya taşınmasıdır. TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Resim 3.1'de görüldüğü üzere Güney Gaz Koridorunu oluşturmaktadır. Resim 3.2'de görüldüğü üzere TANAP, Avrupa ülkelerine doğal gaz aktaracak olan TAP Doğal Gaz Boru Hattı'na bağlanmıştır (TANAP, 2020). Toplam taşıma kapasitesi 16 milyar m³ olan boru hattının 10 milyar m³ hacmi Avrupa pazarına ve kalan 6 milyar m³ hacmi ise Türkiye pazarına ayrılmaktadır. Bu kapasitenin ek yatırımlarla 31 milyar m³'e çıkartılması planlanmaktadır (BBC, 2019).

³⁵ Türkiye-Gürcistan sınırında Ardahan ilinden başlayarak 20 ilden geçen 1850 km'lik boru hattı, Yunanistan sınırında Edirne'nin İpsala ilçesinde son bulmaktadır.

Kaynak: <https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> (10.10.2020).

Resim 3.2. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)

TANAP'ın ilk etapta Avrupa'ya Azerbaycan gazını taşıması öngörülmektedir. Fakat ileride boru hattı kapasitenin artırılmasıyla bu hattı besleyebilecek başka ülkelerin doğal gazının da TANAP üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması mümkün olabilecektir. Kapasitenin artırılmasıyla birlikte İran, Türkmenistan, Kuzey Irak Özerk Kürt Bölgesi ve Doğu Akdeniz'deki diğer doğal gaz havzalarının bu hatta bağlanması söz konusu olabilir. Bu bağlamda İran'ın AB'nin arz ülkesi çeşitliliğini artırması açısından öneminin, TANAP projesi ile artığını söylemek mümkündür (Deutsche Welle, 2015). İlave yatırımlarla TANAP'ın ve Tahran-Erzurum boru hattı kapasitesinin artırılması durumunda İran, AB'ye doğal gaz arz edebilecektir. Bu durumda AB, İran'dan doğal gaz ithal etmesi durumunda arz çeşitliliğini artırırken Rusya'ya olan bağımlılığını da azaltabilecektir.

İran'ın AB enerji güvenliği için önemli olmasının bir diğer nedeni ise bölgede önemli bir siyasi güç olması, jeopolitik konumu ve dünya enerji ticareti ve güvenliğinde kilit bir aktör olmasıdır. Özellikle Hürmüz Boğazı'nın kontrolünün İran'da olması³⁶ ve dünya enerji ticaretinin büyük bir kısmının bu noktadan yapılması nedeniyle bu bölgenin güvenliğinin sadece AB enerji güvenliği için değil, küresel enerji güvenliği için de önem arz

³⁶ İran, bir kısmı Umman karasularında olduğu için Hürmüz Boğazını tek taraflı kapatma hakkına yasal olarak sahip değildir. Ancak gemiler, İran İslam Devrim Muhafızları Donanması'nın sorumluluğundaki İran sularından geçmektedir. <https://www.reuters.com/article/us-germany-security-oman-hormuz-idUSKBN20A0BL> (4.11.2021) Aynı zamanda İran'ın daha uzun bir kıyı şeridine sahip olması, nitelik ve nicelik olarak daha iyi deniz kuvvetine sahip olması, körfezin batısında ve doğusunda donanma bulundurması ve teknik imkanlarının Umman'a göre daha fazla olması nedeniyle Hürmüz Boğazında daha fazla söz sahibi olduğu söylenebilir. Asghar Jafari-Valdani, "The Geopolitics of the Strait of Hormuz and the Iran-Oman Relations", Iranian Review of Foreign Affairs, Cilt 2, Sayı 4, Kış 2012, ss. 7-40 (s.14).

ettiği söylenebilir. Bu nedenle bir sonraki kısımda Hürmüz Boğazı'nın güvenliği ve AB enerji güvenliği açısından önemi incelenmektedir.

3.1.2. Hürmüz Boğazı'nın Güvenliği

AB enerji güvenliği için özellikle petrol ve doğal gaz rezervleri açısından önem arz eden İran, aynı zamanda jeopolitik konumu nedeniyle küresel enerji güvenliği için de önemli olan nakliye yollarına sahiptir. Bu yüzden bu kısımda Hürmüz Boğazı ve Hürmüz Boğazı'nın enerji güvenliği açısından önemi ele alınmaktadır.

Kaynak: Encyclopædia Britannica, <https://www.britannica.com/place/Strait-of-Hormuz> (10.10.2020).

Resim 3.3. Hürmüz Boğazı

Resim 3.3'de görüldüğü üzere Basra körfezi, Umman Körfezi ve Arap Denizini birbirine bağlayan Hürmüz Boğazı; en dar yerinde 55 km ve en geniş yerinde ise 95 km olup İran'ı, Arap Yarımadasından ayırır. (Encyclopædia Britannica, 2020b). Hürmüz Boğazının, boğazdan nakliyesi yapılan petrol hacmi nedeniyle dünyanın en önemli petrol

boğum noktası³⁷ olduğu söylenebilir. Boğazdan geçen ham petrol ve yoğunlaştırılmış sıvı yakıtların %76'sı Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore ve Singapur gibi ülkelerden oluşan Asya pazarına gitmektedir (EIA, 2019) Her ne kadar körfezden ihraç edilen petrol ve doğal gaz yoğun olarak Asya pazarına gitse de herhangi bir nedenden dolayı körfezde oluşacak arz kesintisi fiyatların küresel olarak yükselmesine sebep olabilmektedir.

Petrol rezervlerinin başta Orta Doğu olmak üzere belirli bölgelerde yoğunlaşmış olması, özellikle deniz yoluyla yapılan dünya petrol ticaretinin yaklaşık 1/3'ünden fazlasının Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazından yapılması ve körfez bölgesinin istikrarsız oluşu arz kesintisi açısından önemli risk unsurlarıdır (Pamir, 2015: 50). Orta Doğu bölgesinin istikrarsız olması ve bölge ülkeleri arasındaki güç mücadelesi, enerji güvenliği açısından diğer risk unsurlarını oluşturmaktadır. Kanıtlanmış petrol rezervlerinin %48.1'inin ve doğal gaz rezervlerinin %38'inin Orta Doğu bölgesinde (BP, 2020) bulunması nedeniyle bölgedeki istikrarsızlık ve burada yaşanan gelişmeler petrol fiyatlarını daha çok etkileme potansiyeline sahiptir. Nitekim geçmişte Orta Doğu'daki siyasi veya askeri kriz dönemlerinde petrol piyasalarının olumsuz etkilendiği görülmüştür. 1973 yılından bu yana anılan bölgede yaşanan dört önemli kriz³⁸ de, petrol arzının düşmesine yol açmıştır. Ancak, söz konusu dönemlerde, bölge dışındaki petrol üreticisi ülkelerin üretimlerini artırmaları sonucunda petrol piyasalarındaki krizin 6-9 ay arasında değişen sürelerde aşılabilmesi mümkün olmuştur. (Özkaya, 2001) Örneğin 1973 yılında Yom Kipur Savaşı'nda petrolün varil fiyatı 3 dolardan 12 dolara çıkarken; 1978/79 İran Devrimi ve ardından başlayan İran-İrak savaşıyla yaşanan arz kesintisini SSCB ve ABD, üretim kapasitesini artırarak dengelemiştir (McGuire, 2015). 1990-91 yıllarındaki Körfez Savaşında ise Irak'ın Kuveyt'i işgali ile petrol fiyatları 1990 yılının Ağustos ve Ekim ayları arasında varil başına 16 dolardan 36 dolara yükselmiştir. Ancak 1991 yılının Şubat ayında ABD liderliğindeki batı güçleri Kuveyt'i kurtardıktan sonraki altı yıl içinde petrol fiyatları 15-25 dolar seviyelerinde dalgalanmıştır (Kutlu ve Sağlam, 2015). Bu nedenle Hürmüz Boğazının sadece AB enerji güvenliği için değil, aynı zamanda küresel enerji güvenliği için de önem teşkil ettiği söylenebilir.

³⁷ Boğum Noktası, küresel enerji güvenliği için kritik olan, sıkça kullanılan küresel deniz yolları boyunca kullanılan dar kanallardır. Petrolün bu boğum noktalarından geçememesi, tedarikte geçici bile olsa önemli gecikmelere ve daha yüksek nakliye maliyetlerine yol açarak dünya enerji fiyatlarının yükselmesine neden olabilmektedir. Bu boğum noktalarına alternatif rotalar bulunup yoğunluk azaltılsa da bazı rotaların alternatifi bulunmamaktadır. Hürmüz Boğazı da bunlardan biridir.

³⁸ Bu krizler 1973 Arap-İsrail Savaşı, 1978/79 İran Devrimi, 1980 İran-İrak Savaşı ve 1990/91 Körfez Savaşıdır.

Dünya enerji piyasalarının İran'la ilgili en büyük çekincelerinden birisi, olası bir uluslararası kriz halinde Hürmüz Boğazından geçişlerin İran tarafından engellenmesi ihtimalidir. Küresel talebin %45'ini oluşturan petrol akışının kesilmesi (Sevim, 2015: 70-71) ve boğazdan geçen 1/3'lük LNG talebi göz önüne alındığında, Hürmüz Boğazının kapatılması ihtimali; küresel enerji güvenliğini ve piyasalarını derinden etkileme potansiyeline sahiptir. AB'nin petrol ithalatının yaklaşık %13'ü ve AB'nin gaz ithalatının %6'sı Hürmüz Boğazı'ndan geçmektedir. Boğazın kapatılması durumunda, yüksek petrol stoklama kapasitesi sayesinde AB bu süreçten daha az etkilense de; petrole ulaşım küresel piyasada kısıtlı olacağı için fiyatlarda artış yaşanması mümkündür (Avrupa Komisyonu, 2020d). Bu sebeple körfezin güvenliğinin sağlanması ve bölgesel güç dengesinin korunması, fiyat istikrarı ve enerji arzı açısından AB enerji güvenliği için de önem arz etmektedir. Nitekim 2000'li yıllardan itibaren gündemi sıklıkla meşgul eden İran nükleer krizi, bölgenin istikrarını ve küresel enerji güvenliğini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle AB'nin krize yönelik politikasını anlamak açısından faydalı olacağı için bir sonraki kısımda, krizin tarihsel gelişimi ve yaşanan gelişmeler 2021 yılı sonu itibariyle ele alınmaktadır.

3.2. İran Nükleer Krizi

Çalışmanın bu bölümünde İran nükleer krizi iki alt başlıkta incelenmektedir. İlk olarak krizin tarihsel gelişimi ele alınmakta ve İran'ın nükleer çalışmalarına başladığı 1957 yılından, AB tarafından önemli bir diplomatik başarı sayılan ve 14 Temmuz 2015 tarihinde imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planının (Joint Comprehensive Plan of Actions-JCPOA) imzalanmasına kadar olan sürecin çerçevesi çizilmektedir. İkinci olarak ise JCPOA'nın imzalanması ve sonrasında yaşanan gelişmeler üzerinde durulmaktadır.

3.2.1. İran Nükleer Krizinin Tarihsel Gelişimi

İlk nükleer çalışmalarına Şah yönetimi altında ABD'nin desteğiyle başlayan İran³⁹, Soğuk Savaş esnasında Batı bloğunun Orta Doğu'daki önemli müttefiklerinden biriydi. İran, 1955 yılında SSCB karşıtı olarak Bağdat Paketi'ne katılmış ve ABD'nin desteğiyle ordusunu modernleştirmiştir. 15 Nisan 1957 tarihinde ABD ve İran arasında Atomun Sivil Kullanımına Dair İş Birliği Anlaşması imzalanmış ve İran, 1958 yılında Uluslararası Atom

³⁹ Şah Dönemi İran nükleer çalışmaları için bkz. Abbas Milani, "The Shas's Atomic Dreams", *Foreign Policy*, 29.12.2010 ve Mustafa Kibaroglu, "Iran's nuclear ambitions from a historical perspective and the attitude of the West", *Middle Eastern Studies*, 2007, 43:2, 223-245.

Enerji Ajansı'na (UAEA) üye olmuştur. Bu yakın ikili ilişkiler sayesinde İran, ABD'nin desteğiyle 1967 yılında ilk nükleer reaktöre sahip olmuştur. Daha sonra İran Parlamentosu, 1968 yılında taraf olunan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşmasını (NPT)⁴⁰ 1970 yılında onaylanmıştır. Bu anlaşmaya taraf olmasıyla İran, hiçbir ayrıma maruz kalmadan barışçıl amaçlarla her türlü nükleer faaliyetleri yürütme hakkına sahip olmuştur. Bu dönemde Alman ve Fransız şirketleri de nükleer enerji için İran'a yatırım yapmıştır (Council on Foreign Relations, 2010).

1 Şubat 1979 tarihinde İran İslam Devrimiyle başa gelen ABD karşıtı söylemlere sahip yeni yönetim ve ardından ABD ile 4 Kasım 1979 tarihinde yaşanan Rehine Krizi⁴¹ nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler durma noktasına gelmiştir⁴². Batılı ülkelerle arası bozulan ve teknik yardım alamayan İran, aynı zamanda dini gerekçeler⁴³ nedeniyle nükleer çalışmalarını bir süre askıya almak zorunda kalmıştır (Köse, 2008: 20). Ancak 1980'lerin sonuna doğru ise İran, Irak'la yaptığı savaş sonrası nükleer silah geliştirmeye karar vermiştir. Almanya ve Fransa'nın İran-Irak savaşı ve değişen yönetim nedeniyle askıya aldığı projeleri İran, 1990'lı yıllarda Çin ve Rusya ile yaptığı anlaşmalarla ikame etmiştir. İran, nükleer programına hız verirken gizlice yürüttüğü çalışmaların açığa çıkması ile uluslararası kamuoyunun odak noktası haline gelmiştir. Rejim karşıtı İran Ulusal Direniş

⁴⁰ NPT'nin amacı nükleer silahların ve silah teknolojisinin yayılmasını önlemek ve nükleer enerjinin barışçıl kullanımlarında iş birliğini teşvik etmektir. NPT, nükleer silahlansızlanma ile genel ve tam silahlansızlanma hedefini ortaya koyan önemli bir uluslararası anlaşmadır. Silahlansızlanma hedefleri doğrultusunda nükleer silah sahibi devletler tarafından kabul edilen anlaşma, nükleer silahlansızlanma ile ilgili çok taraflı anlaşmalar içerisinde bağlayıcılığı olan tek anlaşmadır. 1968'de imzaya açılan anlaşma 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın korunması ve yürütülmesini sağlamak amacıyla taraf devletler arasında güven artırıcı bir önlem olarak, UAEA sorumluluğu altında bir koruma sistemi kurulmuştur. Koruma önlemleri, UAEA tarafından yürütülen denetimler yoluyla taraf ülkelerin anlaşmaya uyup uymadığı belirlemek için kullanılmaktadır. <https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/> (14.10.2020).

⁴¹ 4 Kasım 1979 tarihinde İmam Humeyni'yi destekleyen İranlı binlerce öğrenci, Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'ni basmıştır. Eylemciler 52 kişiyi tam 444 gün boyunca rehin tutmuştur. İran İslam Devrimine önderlik eden Ayetullah Ruhullah Humeyni, ABD Büyükelçiliği'nin işgalini "ikinci devrim" olarak nitelendirmiştir. Olay Tahran ve Washington arasındaki diplomatik ilişkilerin kopmasına yol açmıştır. Devrimden sonra kurulan İran İslam Cumhuriyeti ABD'yi, ülkesinde casusluk faaliyetleri yürütmekle suçlamıştır. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50285202> (14.10.2020).

⁴² İran İslam Devrimi ile birlikte ABD'nin Basra Körfezi'ndeki politikasının temelleri yıkılmıştır. Devrim öncesi İran Şahı, ABD'nin körfezdeki en güçlü müttefikiydi. İran, Soğuk Savaş sırasında milyonlarca dolarlık Amerikan silahı yardımı almıştır. Fakat devrim ile birlikte İran'ın başına ABD ile ilişki kurmayı reddeden, İsrail'i suçlayan ve bölgede Amerikan etkisini silmeye çalışan bir yönetim gelmiştir. Bu nedenle İran İslam devrimi sonrası ABD-İran ilişkileri durma noktasına gelmiştir. William L. Cleveland, "*Modern Ortadoğu Tarihi*", Mehmet Harmanlı (çev.), İstanbul; Agora Kitaplığı, 2008, s.468.

⁴³ Humeyni dini gerekçelerle İran'ın nükleer silaha sahip olamayacağını, nükleer silah sahibi olmanın dinen caiz olmadığını ifade ederek ülkedeki nükleer faaliyetleri ve nükleer reaktör yapımını durdurmuştur. Murat Jane, "*İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi*", ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 2017, ss 264-314.

Cephesi'nden⁴⁴ Ali Rıza Caferzade'nin, İran'ın gizli olarak yürüttüğü nükleer çalışmalarını 2002 yılının Ağustos ayında dünya kamuoyuna duyurmasıyla birlikte kriz patlak vermiştir (Jane, 2017: 266-68). İran'ın Natanz'da bir uranyum zenginleştirme tesisi ve Arakta bir ağır su reaktörü⁴⁵ inşa ettiğinin ortaya çıkmasıyla başlayan kriz, 2021 yılı sonu itibariyle tazeliğini hâlen korumaktadır.

NPT anlaşmasına göre anlaşmanın uygulanmasını denetleme konusunda yetkili örgüt olan UAEA, İran nükleer programıyla ilgili çıkan haberlere istinaden İran'dan açıklama istemiştir. İran, UAEA'ya yanıt olarak; nükleer güç santrali projelerinin planlama aşamasında olduğunu ve bu projelere nükleer yakıt, güvenlik ve atık yönetimi gibi konuların da dahil olacağını bildirmiştir (Ekinci, 2009: 52). UAEA, 12 Eylül 2003 tarihinde İran'ın tüm zenginleştirme ve yeniden işleme ile ilgili faaliyetleri askıya alması çağrısında bulunan bir kararı⁴⁶ kabul etmiştir. Karar, İran'ın uranyum zenginleştirme programıyla ilgili tüm materyalleri beyan etmesini ve UAEA müfettişlerinin İran'da herhangi bir yerde inceleme ve araştırma yapma hakkını içermektedir. Avrupa Birliği Üçlüsü'nün (AB-3)⁴⁷ krizde arabuluculuk yapmayı üstlenmesi ve İran ile yürüttüğü görüşmeler neticesinde İran; uranyum zenginleştirme faaliyetlerini askıya almayı, nükleer faaliyetlerine ilişkin UAEA'ya bildirim yapmayı ve UAEA'nın daha geniş bir çevrede inceleme ve araştırmasına yapmasını kabul eden Ek Protokolü onaylamayı 21 Ekim 2003 tarihinde kabul etmiştir (Arms Control Association, 2020).

İran, BM Güvenlik Konseyi'ne sevk edilmekten kaçınmak için AB-3 ile sürdürdüğü müzakereler sonucu 15 Kasım 2004 tarihinde Paris Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşma, AB-3 ve İran arasında uzun vadeli iş birliği yapılmasını, İran'ın nükleer programının barışçıl niteliği konusunda somut teminatlar verilmesini ve ekonomik ve teknolojik alanda iş birliği yapılmasını amaçlamıştır (Ekinci, 2009: 74). UAEA, 15 Kasım 2004 tarihinde yaptığı raporlamada İran'ın, 2003 yılının Ekim ayından itibaren daha işbirlikçi davrandığını

⁴⁴ Sürgünde olan Rejim karşıtı grup. Daha önce Şah yönetimine karşı Rejimle birlikte hareket etse de sol izleri barındıran bir grup olması nedeniyle devrim sonrası Rejim tarafından dışlanmıştır. İran tarafından terörist olarak ilan edilen grup daha sonra Avrupa ve ABD tarafından da terörist grup olarak ilan edilmiştir.

⁴⁵ Uranyum, enerji santralleri için yakıt yapmak üzere zenginleştirilebilmekte ve daha fazla saflaştırılırsa nükleer silah için bölünebilir malzeme elde edilebilmektedir. Ağır su reaktörleri ise başka bir bölünebilir malzeme olan plütonyum da dahil olmak üzere kullanılmış yakıt üretmektedir. https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-timeline-factbox-idUSKCN0PF0HM20150705_12.10.2020

⁴⁶ Karar için bkz., UAEA, "Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran-GOV/2003/69" 12.09.2003 <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-69.pdf> (04.11.2021)

⁴⁷ Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık.

belirtmektedir. Fakat nükleer çalışmalarını sürdürdüğüne dair ortaya çıkan haberlerden⁴⁸ sonra İran; UAEA'ya, İsfahan'da bulunan tesiste uranyum dönüştürme çalışmalarına başlayacağını bildirmiştir. Bu nedenle 1 Ağustos 2005 tarihinde İran ile olan diplomatik ilerleme durmuştur. Ayrıca Ahmedinejad'ın 2005 yılında Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Batı ve İsrail karşıtı açıklamaları ve nükleer programa devam etmek istemesi de mevcut krizi iyice tırmandırmıştır. 10 Ağustos 2005 tarihinde İsfahan'da uranyum dönüştürme çalışmalarına başlamasıyla İran Batılı ülkelere sert tepkiler almıştır (Jane, 2017: 277-78). Uranyum zenginleştirmesine ve uranyumu yeniden işlenmesinin durdurulmasına yönelik İran'a yapılan çağrılar karşılık bulmayınca UAEA, İran hakkında yapılan raporlama sonrasında 2006 yılının Mart ayında yapılan Kurul toplantısının ardından dosyayı BM Güvenlik Konseyine sevk etmiştir (NTI, 2020).

P5+1 ülkeleri, krizin BM Güvenlik Konseyine taşınmasıyla birlikte İran'a verilecek olan teşvikler kapsamında İran'ın nükleer çalışmalarını durdurmasını istemiştir. Ayrıca P5+1 ülkeleri, İran'ın çalışmalarına devam etmesi halinde ise bir dizi yaptırım⁴⁹ uygulanacağını belirtmiştir. Nitekim BM Güvenlik Konseyi; UAEA'nın isteklerini yerine getirmeyen İran'a Aralık 2006, Şubat 2007 ve Mart 2008 tarihli kararları⁵⁰ doğrultusunda giderek ağırlaşan ekonomik yaptırımlar uygulamıştır (Yeşilyurt, 2013: 457). Ayrıca 3 Şubat 2009 tarihinde İran'ın uzaya ilk uydu gönderimini başarıyla gerçekleştirmesi ve balistik füze teknolojisine sahip olma potansiyelinin artması, uluslararası endişelere sebep olmuştur. Obama yönetimi ile birlikte ABD'nin İran politikasını gözden geçirerek masaya tekrar dönmesi yumuşama ortamı yaratsa da İran'ın Kum şehrinde ikinci bir uranyum zenginleştirme tesisinin varlığı bu endişelerin devam etmesine yol açmıştır. Nitekim bu durumun doğal bir sonucu olarak müzakere sürecinin, 2009-2012 yılları arasında tıkanıp söylelenebilir. Bu süreçte BM Güvenlik Konseyi'nin 1929 no'lu (2010) kararı ile ABD ve AB, İran'a olan yaptırımlarını giderek artırmıştır. İran'ın dış ilişkilerini ve ekonomisini düzeltme iddiasıyla 2013 yılında seçilen Hasan Ruhani'nin ABD ile masaya oturmasıyla

⁴⁸ 2004 yılı Kasım ayının başlarında CIA'in İran'ın füze çalışmalarının nükleer bir savaş başlığı taşıyacak şekilde değiştirdiğini gösteren belgeleri ortaya çıkarmasına ve santrifüj projelinin ithal edildiğine dair haberler ortaya çıkmıştır. İran, haberleri önce yalanlandıysa da daha sonra santrifüj projesi ithal ettiğini kabul etmiştir. <https://www.nti.org/learn/countries/iran/nuclear/> (15.10.2020)

⁴⁹ P5+1 ülkeleri İran'a teşvikler içeren bir paket sunarak İran'ın nükleer çalışmalarını durdurmaya çalışsa da İran, nükleer çalışmalarına devam etmiştir. Bunun üzerine BM Güvenlik Konseyi; 1737 kararı ile ülkelerin İran'a nükleer ve füze teknolojilerinin ihracatını yasaklayarak, nükleer programla bağlantılı kuruluş ve kişilerin varlıklarını dondurmuştur. <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1737-%282006%29> (16.10.2021)

⁵⁰ BM Güvenlik Konseyi kararları için sırasıyla bkz. [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1737\(2006\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1737(2006)) ,[https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1747\(2007\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1747(2007)), [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1803\(2008\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1803(2008)), (16.10.2021).

müzakere süreci tekrar başlamıştır. P5+1 ülkeleri ve İran, İran'a yönelik yaptırımlar muafiyeti karşılığında İran'ın nükleer çalışmalarını durduracağı Ortak Eylem Planı üzerinde 23 Kasım 2013 tarihinde anlaşmaya varmışlardır. Yapılan görüşmeler sonunda JCPOA'nın kabul edilmesiyle birlikte ise ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir (Reuters, 2015).

3.2.2. Ortak Kapsamlı Eylem Planı ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

JCPOA; İran, P5+1 ülkeleri ve AB'nin, İran'ın nükleer programını barışçıl amaçlarla yürüteceğine dair 14 Temmuz 2015 tarihinde mutabık kaldıkları anlaşmadır. Taraflar, anlaşma taahhütlerini 18 Ekim 2015 tarihinde uygulamaya başlamıştır. Anlaşma, taahhütlerini yerine getirmesi karşılığında İran'a uygulanan yaptırımların kaldırılmasını içermektedir. JCPOA, İran'ın hiçbir şekilde nükleer silah temin etmeyeceğini ve geliştirmeyeceğini ve NPT anlaşması uyarınca İran'ın, nükleer enerjiden barışçıl amaçlar için yararlanma hakkının devam edeceğini teyit etmektedir. Anlaşma bunun karşılığında ticaret, finans, teknoloji ve enerji alanlarına erişimi dahil olmak üzere İran'ın nükleer programıyla ilgili tüm BM Güvenlik Konseyi yaptırımlarının yanı sıra çok taraflı ve ulusal yaptırımların kapsamlı bir şekilde kaldırılmasını öngörmektedir (JCPOA, 2015: 1-2).

JCPOA; İran'ın nükleer programını sınırlandırmak adına İran'ın, 2025 yılına kadar Natanz tesisindeki santrifüjlerini 19.000'den 5.060'a düşürmesini, Forward tesisinde uranyum zenginleştirmemesini ve bu tesisin sadece araştırma ve geliştirme çalışmaları için kullanmasını öngörmektedir. Anlaşmaya göre İran, nükleer tesislerini işletmek için ihtiyaç duyduğu malzemeleri ise nükleer tedarik rejimlerine göre elde edeceği ve ortak bir komisyon tarafından izlenen bir tedarik kanalı ile temin edecektir. Ayrıca İran, UAEA müfettişlerinin nükleer tesislerine erişimini sağlayacak denetim önlemlerini yürürlüğe koymayı da kabul etmektedir. (JCPOA, 2015)

16 Ocak 2016 tarihinde ise UAEA, İran'ın yükümlülüklerini yerine getirdiğini açıklamıştır. Bu durum İran'ın nükleer tesislerine UAEA müfettişlerinin erişiminin devam etmesine izin verirken, İran için kapsamlı yaptırımlardan kurtulmanın da yolunu açmıştır. Nitekim UAEA'nın İran'ın taahhütlerine uyduğunu ve JCPOA'da belirtilen nükleer çalışmalarıyla ilgili temel önlemleri uyguladığını açıklamasıyla birlikte ABD ve AB, İran'a yönelik yaptırımlarını kaldırmıştır (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2017).

UAEA, 2016 yılından itibaren JCPOA'nın uygulanmasına ilişkin üç aylık doğrulama ve izleme raporları yayımlamaktadır. Bu raporlar, İran'ın tutumunun anlaşmayla uyumlu

olduğunu göstermektedir. Ancak ABD Kongresi, JCPOA henüz uygulanmadan önce 2015 İran Nükleer Anlaşması İnceleme Yasasını kabul ederek Obama yönetimini anlaşmadan sorumlu tutmaya çalışmıştır. Bu yasaya göre; İran'ın anlaşmaya uyduğunu ABD Başkanın Kongreye, her 90 günde bir onaylatmasını gerektirmeydi. Bu yasa; seçim kampanyasında da sık sık JCPOA karşıtlığını dile getiren Donald Trump'ın, 20 Ocak 2017 tarihinde ABD Başkanı seçilmesiyle birlikte anlaşmadan çekilmesi için gereken fırsatı yaratmıştır. 2017 yılının Nisan ve Temmuz aylarında İran'ının anlaşmaya uygun davrandığını onaylayan Trump yönetimi, anlaşmada konusundaki isteksizliğini sık sık dile getirmiştir. 13 Ekim 2017 tarihinde ise Trump; bazı teknik eksiklikleri bahane ederek, İran'ın anlaşmanın ruhuna uymadığını ve bu nedenle İran'ın anlaşmaya uyduğunu onaylamayacağını belirlemiştir. Trump, İran'a tekrar yaptırım uygulanıp uygulanmaması konusunu Kongrenin kararına bırakmıştır. Kongre ise bir işlem yapmadan anlaşmanın bozulmadan kalmasına izin vermiştir. Ancak Trump anlaşmada önemli kusurlar olduğunu vurgulayarak, Avrupa ülkelerine de JCPOA'dan çekilmeleri için çağrı yapmaya devam etmiştir (NTI, 2020).

2018 yılının Mayıs ayının başlarında Trump; ABD'nin JCPOA'dan çekileceğini ve anlaşmanın özünde kusurlu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, İran'ın balistik füze peşinde olduğunu ve terörizmi desteklediğini belirterek 2018 yılının Kasım ayında İran'a ekonomik yaptırımları yeniden başlatacağını açıklamıştır. İran, Trump'ın açıklamasını sert bir şekilde eleştirmiş ve anlaşmaya taraf olan diğer ülkeler, ABD'nin bu tutumu karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. İran ve diğer imzacı ülkeler anlaşmaya uymayı planladıklarını ifade etmişlerdir. Ancak ABD yaptırımları; İran'la ticaret yapmaya devam eden ülkeler ve işletmeler için cezalar içerdiği için yaptırımların yeniden başlaması, JCPOA'ya taraf olan ülkelerin anlaşmayı uygulamasını zorlaştırmıştır (Encyclopædia Britannica, 2020a). ABD'nin JCPOA'dan çekilmesi ile ABD ile İran arasındaki gerginlikler de artmıştır. Buna istinaden İran, anlaşmadaki kısıtlamalara karşı çıkmaya başlamıştır. Devam eden süreçte ABD'nin Orta Doğu'daki askeri varlığını daha da artırması ve İran'ın resmi bir kurumu olan İran İslam Devrim Muhafızı Birliği'ni terörist olarak ilan etmesi iki ülke arasındaki tansiyonu yükselten diğer gelişmeler olmuştur (CFR, 2020).

ABD'nin JCPOA'dan çekilmesinin ardından Hürmüz Boğazı'nda yaşanan gelişmeler de iki ülke arasındaki gerilimi artırmıştır. 2019 yılının Mayıs ayından 2019 yılının Ağustos ayına kadar Körfez yakınlarında altı adet petrol tankeri saldırıya uğramıştır. Mayıs ayında ikisi Suudi Arabistan, biri Birleşik Arap Emirlikleri ve biri Norveç bandıralı olmak üzere dört gemi saldırıya uğrarken, Haziran ayında da biri Norveç ve diğeri Singapur

bandıralı olmak üzere iki gemi saldırıya uğramıştır. ABD, bu saldırıların İran tarafından gerçekleştirildiğini iddia etse de; İran bu suçlamaları reddetmiştir (Wintour, 2019). Aynı dönemde İran'ın, ABD'ye ait bir insansız hava aracını düşürmesiyle artan gerilim; Hürmüz Boğazından gerçekleşecek ham petrol sevkiyatlarında güvenlik endişesi yaratmıştır. ABD ile İran arasında artan gerilim, petrol piyasalarını da etkilemiştir. Brent petrolün varil fiyatı 21 Haziran 2019 tarihinde bir önceki haftaya göre %5 artarak 65 doları geçmiştir (VOA, 2019). Bu bilgiler ışığında İran ve nükleer çalışmalarının, JCPOA ve sonrasında yaşanan gelişmeler de göz önüne alındığında bölge politliğini ve petrol fiyatlarını doğrudan etkileme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bölgedeki hassas dengeyi korumak, arz çeşitliliğini artırmak ve fiyat istikrarını sağlamak isteyen AB'nin; İran nükleer krizindeki rolünü ve bu çatışmaya yönelik politikasını anlamak, bu politikaların ilk bölümde belirlenen AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken altı unsura olan etkilerini analiz etmek için önemlidir.

3.3. AB'nin İran Nükleer Krizine Yönelik Politikası

İran İslam Devrimi sonrası o zamanki AT, şimdiki AB ülkeleri, İran İslam Cumhuriyetini tanısa da ilişkilerini mesafeli tutmuştur. Bu tutum özellikle ABD ile yaşanan rehine krizi sonrası dönemde de devam etmiştir. Yeni yönetimin değerleriyle Batı'nın ideolojik ve siyasi değerlerinin uyuşmaması, bu tutumun 1990'lı yıllara kadar sürmesine neden olmuştur. AT/AB'nin İran ile olan ilişkilerini etkileyen önemli olaylardan biri de Avrupa ülkelerinin sekiz yıllık savaş sırasında Irak'ı desteklediği Irak-İran savaşı olmuştur. Gerek devrim sonrası durma noktasına gelen İran-ABD ilişkileri gerekse Soğuk Savaş sırasında Batı bloğunda yer almaları nedeniyle Avrupa ülkeleri, bu dönemde ABD'nin politikasına göre hareket etmiştir. Yine de Avrupa ülkeleri; savaştan endişe duyduklarını, çatışmanın barışçıl yollarla çözülmesini istediklerini ve savaşı bitirmeleri halinde Irak'ın ve İran'ın yeniden inşasına hazır olduklarını belirtmiştir. İran-Irak savaşının bitmesi ile AT/AB-İran ilişkileri de normalleşme dönemine girmiştir (Soltani ve Amiri, 2010: 201-202). Rafsancani döneminde⁵¹ atılan ılımlı adımlardan sonra Hatemi'nin 1997'de Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte, önceki dönemlerde istişare edilmeyen başta insan

⁵¹ 1989-1997 yılları arasında Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani, savaşın ciddi şekilde zarar verdiği ekonomiyi yeniden inşa etme sürecine başlamıştır. Pragmatist ve İran'ın en güçlü adamlarından biri olarak kabul edilen Rafsancani, çok ihtiyaç duyulan yabancı yatırımı teşvik edecek bir ekonomik liberalleşme, sanayinin özelleştirilmesi ve Batı ile yakınlaşma politikasını desteklemiştir. Leah McCloskey-Gholikhany, "EU Foreign Policy Identity: A Case Study on the EU's Engagement of the Islamic Republic of Iran", *College of Europe*, 2019.

hakları olmak üzere bir dizi konuda uzlaşmaya veya diyaloga girilmesi ikili ilişkilerinin boyutunu olumlu yönde değiştirmiştir (McCloskey-Gholikhany, 2019: 6).

AB; olumlu yönde evirilen ilişkilerle birlikte özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra küresel terörizme karşı kaygıların arttığı bir ortamda, İran'ı terörizme karşı önemli bir ortak olarak görmüştür. Bu nedenle AB İran'la; ekonomik ve ticari ilişkilerin yanı sıra terörizm, Orta Doğu barışı, insan hakları ve kitle imha silahlarının önlenmesi gibi konuları içeren Ticaret ve İş Birliği Anlaşması (TİA) üzerine görüşmelere başlamıştır (Tzogopoulos, 2004: 41). Fakat İran'ın bir şekilde gizli yürüttüğü nükleer çalışmaların ortaya çıkmasıyla AB, İran'a temkinli yaklaşıma başlamıştır. AB; İran'a karşı kriz öncesi daha işbirlikçi davranırken, nükleer kriz sonrasında AB-İran ilişkilerinde nükleer silahlanma konusu bir ön şart olarak sunmuştur. Örneğin AB, nükleer kriz sonrası TİA'nın; nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılması, İran'ın UAEA ile iş birliği yapması ve Ek Protokolü imzalaması şartıyla hayata geçeceğinin altını çizmiştir. Yine de AB, ABD'nin İran ile olan nükleer silahlanma konusundaki müzakerelere katılmamasına karşın krize daha şeffaf ve ılımlı yaklaşarak arabuluculuk faaliyetini üstlenmiştir.

AB-3'lüsü, krizi yatıştırmak adına ve Tahran yönetimini uranyum zenginleştirme programını askıya almak, nükleer program ve tesislerin bütün detaylarını bildirmek ve UAEA'nın sürece daha da müdahil olmasını sağlayacak Ek Protokolü imzalamaya ikna etmek için İran'ı 2003 yılı sonbaharına doğru ziyaret etmiştir. İran, AB-3'lüsünün yoğun çabaları sonucu ve BM Güvenlik Konseyine sevk edinmekten kaçınmak için Paris Anlaşmasını imzalamıştır. Anlaşma, AB'nin diplomatik başarı hanesine yazılsa da 2005 yılında Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte diplomatik hava değişmiştir. İran'ın, Paris Anlaşması'nı askıya alması, uranyum zenginleştirme faaliyetlerine devam edeceğini ve NPT'nin verdiği haklarla çalışmalarına devam edeceği açıklaması krizi tırmandırmıştır. Yaşanan gelişmeler sonrası bu dönemde, AB'nin krize yönelik politikasının ABD'nin çizgisine yaklaştığı söylenilebilir. Nitekim İran'ın yapılan çağrılara cevap vermemesi ve nükleer çalışmalarına devam etmesi üzerine, 2006 yılı itibarıyla AB de nükleer kriz konusunun Güvenlik Konseyine taşınmasını desteklemiştir.

AB, BM yaptırım kararlarının uygulanmasına ek olarak İran'a özerk ve mali yaptırımlar da uygulamıştır. Bu yaptırımlar; çeşitli malların ticaretine, finans sektörüne, ulaşım sektörüne ve bazı kişilerin seyahat ve mal varlıklarının dondurulmasına yönelik olup aşağıda listelenmiştir (Avrupa Konseyi, 2019).

- İran'a silah ve çift kullanımlı malların ve uranyum zenginleştirmeye yönelik kullanılabilir malların ihraç edilmesinin yasaklanması
- Ham petrol, doğal gaz, petrokimya ve petrol ürünlerinin ithalatının yasaklanması
- Enerji sektöründe kullanılan temel teçhizatların ticaretinin yasaklanması
- Altın, diğer değerli metaller ve elmas ticaretinin yasaklanması
- Belirli denizcilik teçhizatları ve belirli yazılımların ticaretinin yasaklanması
- İran Merkez Bankası ve İran bankalarının AB ülkelerindeki varlıklarının dondurulması
- İran kargo uçuşlarının AB havalimanlarına erişiminin engellenmesi, yasaklanmış malzeme ve malları taşıyan gemilere bakım ve servis yasağı
- Belirlenen kişi ve kuruluşlara seyahat kısıtlamaları ve varlıklarının dondurulması

AB, BM Güvenlik Konseyinin kararlarına paralel bir şekilde İran'a yönelik yaptırımlarını aşamalı olarak artırmıştır. 2010 yılında İran'ın %20 oranında uranyum zenginleştirdiğini açıklamasından sonra AB, yaptırımlarını genişletmiştir. Ayrıca UAEA'nın İran'ın nükleer silah çalışmalarıyla ilgili raporu sonrası 2012 yılında AB, İran'dan petrol ithal edilmesini bütün üye ülkeleri için yasaklamıştır (Abdi, 2015: 401). 2013 yılında ise ABD'nin nükleer krizin çözümüne yönelik olarak İran ile perde arkasında görüşmelere başlaması ve Ruhani'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle AB-İran ilişkilerinde de yeni bir döneme girilmiştir.

AB ve İran, AB dış politika sorumlusu Catherine Ashton'ın öncülük ettiği müzakereler ile 2013 yılının Kasım ayında Ortak Eylem Planı üzerinde mutabık kalmıştır. İran, yaptırımların hafifletilmesi karşılığında nükleer faaliyetlerini durdurmayı ve nükleer denetimlerin genişletilmesini kabul etmiştir (Lyons, 2015). AB tarafından devam ettirilen müzakere sonucu taraflar 12 yıllık diplomasinin bir başarısı olarak görülen JCPOA'yı 2015 yılında imzalamıştır. Böylelikle yaptırımların kaldırılması karşılığında İran; nükleer programını sınırlandırmayı, nükleer silahlarla ilgili geçmiş çabalara ilişkin sorunları⁵² ele almayı ve daha şeffaf olmayı kabul etmiştir. Nihayetinde İran'ın taahhütlerinin yerine

⁵² Daha önce müzakere edilen ve sonuç alınamayan konular, İran'ın nükleer silah temin etmeyeceğine ve geliştirmeyeceğine dair konulardır.

getirdiğinin UAEA tarafından raporlanması ile AB⁵³ ve ABD, İran'a yönelik yaptırımlarını 16 Ocak 2016 tarihinde kaldırmıştır (Arms Control Association, 2020).

Trump yönetimin JCPOA'dan çekilmesi, JCPOA ile edinilen ve yaptırımların kaldırılmasıyla sonuçlanan diplomatik başarıya gölge düşürse de AB; anlaşmayı koruyacağını belirtmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin (2018) 8297 sayılı toplantısında AB delegasyon temsilcisi, anlaşmanın korunmasının uluslararası toplum için önemli bir güvenlik çıkarı olduğunu belirtmiştir. Temsilci; 12 yıllık müzakerelerin meyvesi olan JCPOA'nın bölgede nükleer silahlanma yarışını engellediğini ve anlaşmanın başka bir alternatifi olmadığını dile getirirken, İran'ın JCPOA'da belirtilen ilgili yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece AB'nin anlaşmaya tam ve etkili bir şekilde sıkı sıkıya bağlı kalacağını altını çizmiştir.

ABD'nin kaldırılan yaptırımları yeniden uygulama kararının ardından AB, İran ile meşru ticaret yapmaya devam etme kararlılığını sürdürmüştür. AB, İran'la ticaret yapan firmaların korunmasına yönelik yapılan Engelleme Statüsünü⁵⁴ yürürlüğe koymuştur. Bunların yanı sıra AB, Avrupa Merkez Bankasının dış borç verme yetkisini genişletmiş ve Avrupa ile İran arasındaki meşru ticareti kolaylaştırmak için özel amaçlı bir araç olan INSTEX'i⁵⁵ hayata geçirmiştir.

AB'nin İran'a yönelik politikası incelendiğinde; 1973 İran İslam Devrimi sonrası sınırlı olan ilişkilerin, 1990-2003 yılları arasında yerini iş birliğine bıraktığı görülmüştür. Nükleer kriz sonrası dönemde ise AB, arabuluculuk rolü üstlenerek krizi yatıştırmaya çalışmıştır. Fakat İran'ın nükleer çalışmalarına devam etmesi; ilişkilerin gerilmesine, AB'nin ABD ile hareket etmesine ve İran'a yaptırım uygulamasına neden olmuştur. 2014 yılında ise ABD-İran ilişkilerinin normalleşmeye başlaması, AB'nin arabuluculuk rolü üstlenmesi ve yoğun çaba göstermesiyle JCPOA imzalanmış ve böylelikle AB-İran ilişkilerinde de yeni bir döneme girilmiştir. ABD'nin JCPOA'dan çekilmesine karşı AB,

⁵³ AB; nükleer kriz ile ilgili ekonomik ve mali yaptırımların kaldırılmasını sağlayan AB yasal çerçevesinin 16 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe girmesiyle, JCPOA'dan kaynaklanan tüm yasal yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Fakat İran'daki insan hakları ihlalleri, terörizm desteği ve diğer gerekçelerle AB tarafından İran'a yönelik uygulanan yaptırımlar, JCPOA'nın bir parçası değildir ve yürürlükte kalmıştır. AB'nin İran'a yönelik yaptırımları için bkz. <https://sanctionsmap.eu>

⁵⁴ Engelleme Statüsü, AB işletmecilerinin; ABD'nin sınır dışı yaptırımlarından kaynaklanan zararlarını, bu zararlara neden olan kişilerden tazmin etmelerine izin vermekte ve bunlara dayalı herhangi bir yabancı mahkeme kararının AB'deki etkisini geçersiz kılmaktadır. Ayrıca, ABD'nin yaptırım kararına uymamanın kendi çıkarlarına veya birliğin çıkarlarına ciddi şekilde zarar vermesi durumunda komisyon tarafından istisnai olarak yetkilendirilmedikçe, AB mensuplarının bu yaptırımlara uymalarını da yasaklamaktadır.

⁵⁵ JCPOA'yı koruma çabaları çerçevesinde İran ile meşru ticareti kolaylaştırmayı amaçlayan araçtır. INSTEX, ABD'nin SWIFT sistemiyle para transferine alternatif olarak takasa dayanan bir sistemdir.

İran anlaşmaya bağlı kaldığı sürece AB'nin JCPOA'ya sadık kalacağını belirtmiştir. Dolayısıyla, AB'nin krize genel olarak diplomatik çözümlerle yaklaştığı söylenebilir. Bu nedenle bir sonraki bölümde AB'nin kendine yüklediği arabuluculuk misyonu ve yatıştırma politikasının çalışmanın birinci bölümünde tespit edilen ve AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken altı unsura olan etkileri analiz edilmektedir.

3.4. AB'nin İran Nükleer Krizine Yönelik Politikasının AB Enerji Güvenliğine Etkisi

Dünya kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %16.1'ine ve Rusya'dan sonra ikinci büyük doğal gaz rezervlerine sahip olan İran'ın, AB için potansiyel bir enerji arz ülkesi olduğu söylenebilir. Nitekim AB'nin doğal gazda Rusya'ya %37 oranında olan bağımlılığı dikkate alındığında İran, bu bağımlılığın kırılmasında önemli bir arz ülkesi olarak ön plana çıkmaktadır. Nükleer krizden sonra uluslararası ortamda izole edilmiş olsa da İran'ın, JCPOA ve sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte bu izolasyonu kırdığı söylenebilir. JCPOA ile ılımlaşan nükleer kriz süreci, TANAP projesinin tamamlanması ve Hazar'ın statü sorunun çözülmesi; İran'ın, AB için önemli bir enerji arz ülkesi olma potansiyelini güçlendiren gelişmelerdir. Bu nedenle bölümün bu kısmında AB'nin krize yönelik arabuluculuk ve yatıştırma politikasının, AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken altı unsura etkileri araştırılmaktadır. Bu altı unsur sırasıyla; AB'nin enerji arz çeşitliliğini artırma ihtiyacı, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma gerekliliği, kesintisiz bir enerji arzı için AB'ye enerji arz eden ülke ve bölgelerin istikrarına katkıda bulunması, nakliye yollarının güvenliğini sağlaması ve alternatif nakliye yolları bulması, enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmesi ve son olarak ani fiyat dalgalanmalarını engelleme ihtiyacıdır.

AB enerji güvenliği açısından önemli olan ve geliştirilmesi gereken ilk unsur, enerji arz çeşitliliğini artırma ihtiyacıdır. AB'nin enerji görünümü incelendiğinde, petrol ve doğal gaz enerji arzının petrolde %29.8 ve doğal gazda %40.1 olmak üzere özellikle Rusya'da yoğunlaşmış olduğu ve bu nedenle Rusya'ya olan bağımlılığın enerji güvenliği için risk oluşturduğu görülmektedir. Arz çeşitliliğini artırma ihtiyacı petrol açısından incelendiğinde; AB'nin diplomatik bir başarısı olarak adlandırılan JCPOA ile taahhütlerini yerine getiren İran'ın, AB'ye petrol ihraç etmeye başladığı görülmektedir. Bu durumda özellikle ulaşım (%53.9) ve sanayi (%21.9) sektöründe yoğun petrol tüketimine sahip olan AB için arz ülkelerini çeşitlendirmek enerji güvenliğini sağlamlaştırmak anlamına gelmektedir. İran, 2012-2016 yılları arasında yaptırımlar nedeniyle AB'ye petrol ihraç edememişken; AB'nin

petrol ithalatında İran JCPOA sonrası, 2016-2017-2018 yıllarında sırasıyla %3, %5.5 ve %3.9 pay ile AB'ye petrol arz eden ülkeler arasında yerini almıştır (Avrupa Komisyonu, 2020c: 15). Dolayısıyla İran'ın AB petrol enerji arz ülkeleri arasında yer almasının, AB enerji arz çeşitliliğini artırdığı görülmektedir. Fakat ABD'nin anlaşmadan çekilmesi ve yaptırımlarını tekrar başlatmasıyla AB'nin İran'dan gerçekleştirdiği petrol ithalatı Şubat 2019 itibarıyla sıfırlanmıştır.

Arz çeşitliliğinin artırılması açısından doğal gaz, petrole göre AB'nin çeşitliliğini daha fazla artırması gereken bir enerji kaynağıdır. Bu noktada İran'ın, AB için potansiyel bir arz ülkesi olup olmayacağı tartışmalı bir konudur. Özellikle TANAP projesiyle gündeme gelen bu konu hakkında; doğal gaz arzını artırabilmesi için gerekli olan alt yapı ve teknoloji yatırımının eksikliği ve uluslararası ortamda siyasi dengenin ve ılımlı havanın değişebileceği endişeleri nedeniyle İran'ın, doğal gazını Avrupa'ya gazını gönderemeyeceğini belirten görüşler mevcuttur. Siyaset bilimci Hasan Selim Özertem, İran'ın siyasi ve ticari şartlar tesis edildiğinde AB'ye doğal gaz gönderebileceğini fakat bunun yakın bir zamanda olmayacağını savunmaktadır. Özertem, (Sputniknews, 2015),

TANAP boru hattı olsun veya ikinci bir boru hattı olsun, bunun da 2021-2022'den önce İran gazına açılması çok mümkün değil. Her şeyden önce İran enerji sahalarının geliştirilmesi gerekiyor. Şu anki üretim kapasitesi ile İran'ın uluslararası pazarda tek başına yeterli bir aktör olması mümkün değil. Kendi ihtiyacını karşılayacak oranda üretmekte sıkıntılar çeken, teknik problemlerle boğuşan bir ülkeden bahsediyoruz.

diyerek İran'ın, AB'nin doğal gaz talebi için yakın zamanda bir alternatif olmadığını dile getirmektedir.

Konu hakkında daha politik bir yorum getiren Ünal (2016: 11) ise İran'ın Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz taşımalarının Türkiye'nin İran karşısında elini güçlendireceğini ve ancak diğer bölgesel aktörlerin duruma müdahil olması nedeniyle zor olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca İran'ın sabit boru hatlarına bağımlı kalması yerine stratejik manevra kabiliyeti kazanmak adına LNG ihracatını ve Asya pazarına gidecek boru hatlarını tercih edebileceğini de ifade etmektedir. Özetle AB'nin krize yönelik politikasında İran ile imzaladığı JCPOA'yı sürdürmesinin, petrolde enerji arz çeşitliliğini olumlu etkilerken doğal gazdaki arz çeşitliliği için benzer bir durumun 2021 yılı sonu itibarıyla söz konusu olmadığı söylenebilir.

AB enerji güvenliği açısından önemli olan ve geliştirilmesi gereken ikinci unsur Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma ihtiyacıdır. Arz çeşitliliğinin artırılması ile tek bir ülkeye olan bağımlılık oranının düşeceği göz önüne alınırsa, petrol incelendiğinde AB'nin İran'dan petrol arz etmesi ile birlikte Rusya'ya olan bağımlılığın az da olsa düştüğü görülmektedir. Nitekim 2016-2018 yıllarında Rusya'nın AB petrol arz ülkelerindeki payı sırasıyla %31.57, %30.71 ve %29.58 olarak gerçekleşerek azalma eğilimine girmiştir. Doğal gaz açısından ise tablo petrole göre biraz daha karamsardır. Tichý ve Odintsov (2018) çalışmalarında İran enerji sektörünün 2025 yılından önce AB'ye önemli miktarda doğal gaz (yaklaşık 30 bcm³) ihraç etmesinin beklenmediğini ve İran'ın AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını tek başına sınırlayamayacağını öne sürmektedir. Yine de AB'nin İran nükleer krizine yönelik politikalarının, AB enerji güvenliği için önemli olan unsurlardan ikincisi olan Rusya'ya bağımlılığı azaltma noktasında da 2021 yılı sonu itibariyle henüz etkili olmasa da ilerleyen dönemlerde bağımlılığı azaltmak için olumlu etkisi olacağı ileri sürülebilir. Fakat bunun için AB'nin ABD'yi tekrar masaya oturtması ve İran'a gerekli yatırımların yapılmasında öncü ve teşvik edici olması gerektiği söylenebilir.

AB'nin arz ülkesi çeşitliliğinin sağlamanın yanı sıra krize yönelik hassasiyetinin bir diğer nedeni de AB enerji güvenliği için dikkat edilmesi gereken üçüncü unsur olan enerji arz ülkesi ve bölgesinin istikrarıdır. Bu unsur, AB'nin; enerji arz eden ülkelerin ekonomik, siyasi ve fiziki güvenliğini sağlaması ve böylece AB'ye yapılan enerji arzının kesintisiz ve uygun fiyattan yapılması anlamına gelmektedir. 2003 yılından itibaren İran'a uygulanan yaptırımlar, İran ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Özellikle 2010 yılında yaptırımların sıkılaştırılması sonrasında İran'ın gayrisafi yurt içi hasılası üzerinde yaptırımların olumsuz etkisi görülmeye başlanmıştır. ABD ve AB yaptırımları, 2012-2014 yılları arasında İran'ın toplam ihracat gelirinin %13.5'ine denk gelen 17.1 milyar dolarlık bir kayıp yaratmıştır. 2011 yılında uygulanan yaptırımlar, ekonomik faaliyetlerin daralmasına ve enflasyonda artışa sebep olmuştur. İran'ın azalan petrol ihracatı ve ticaret kısıtlamaları sebebiyle gayrisafi yurt içi hasılası 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla %6.6 ve %1.9 oranlarında küçülmüştür. Yaptırımlar sebebiyle İran, enerji kaynaklarını iyi değerlendirememiş ve teknolojik alt yapısını geliştirememiştir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu & Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2016: 13).

Bu çerçevede değerlendirildiğinde AB politikasının, İran'ın ekonomik istikrarına JCPOA süreci ile katkıda bulunduğu söylenebilir. AB'nin İran'dan petrol ithal etmesi bunun en önemli göstergesidir. 2020 yılında İran, AB'nin 56. en büyük ticaret ortağı olmuştur.

İran, ithalatının %17.5'ini AB ülkelerinden gerçekleştirmiş ve ihracatının %5.1'ini AB ülkelere yapmıştır. Böylelikle AB, İran'ın 2. en büyük ticaret ortağı olmuştur (Avrupa Komisyonu, 2021a). Fakat ABD'nin anlaşmadan çekilmesiyle birlikte ikili ilişkilerde siyasi belirsizliğin tekrar gün yüzüne çıktığı söylenebilir. Özellikle İran'ın enerji sahalarının geliştirilmesi noktasında ABD'nin yaptırımlarını tekrar devreye sokması, anlaşmanın uygulanabilirliğini zorlaştırmakla beraber ayrıca İran'ın, gerekli yatırımları almasını da engellemektedir. ABD'nin yaptırımları, İran'la ticaret yapmaya devam eden ülkeler ve işletmeler için cezalar içermesi ve bölgede yaşanan İran-ABD geriliminin yatırımcıya güven vermemesi de bu engeller arasındadır. AB, uyguladığı Engelleme Yasası ve INSTEX gibi politikalarla İran'a destek sağlamayı ve AB işletmelerini, İran ile ticari ilişki kurmaya teşvik etmeye çalışsa da bu çabaların yetersiz kaldığı söylenebilir. Jalilwand (2019), INSTEX'in sadece insani yardım malzemelerini kapsadığını, petrol ihracatına izin verilip verilmeyeceğinin açık olmadığını ve bu nedenle Avrupalı petrol ithalatçılarının büyük çoğunluğu için yaptırımlarla ilgili riskleri etkili bir şekilde ortadan kaldıracak bir mekanizma olmadığını belirtmektedir. Ancak yine de Jalilwand'ın görüşünün aksine AB politikasının, İran ile olan ticari ilişkileri göz önüne alındığında yeterli olmasa da İran ekonomisine olumlu etkide bulunduğu yorumu yapılabilir. Nitekim JCPOA sonrası İran ekonomisi 2016 yılında %12.5 radikal bir büyüme yaşamıştır. Fakat ABD yaptırımları nedeniyle bu büyüme ivmesi kısa ömürlü olmuştur (CNBC, 2021).

AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken dördüncü unsur ise nakliye yollarının güvenliğinin sağlanmasıdır. AB'nin petrol ithalatının yaklaşık %13'ü ve doğal gaz ithalatının %6'sı Hürmüz Boğazından geçmektedir. Petrolün piyasada kolay bulunabilir olması ve AB stoklama kapasitesi dikkate alındığında aslında bu oranların AB enerji güvenliği açısından bir risk yaratmadığı yorumu yapılabilir. Ancak AB için bir risk yaratmasa da Hürmüz Boğazı, küresel enerji güvenliği için hayati önemde bir boğazdır. Özellikle İran ve ABD arasında artan gerilimin iki aktör arasında bir sıcak çatışmaya evrilmesi, küresel güvenlik ve enerji piyasalarını olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla AB'nin, uyguladığı politika ile dolaylı olarak nakliye yollarının güvenliğine katkı sağlamadığı söylenebilir.

AB'nin İran nükleer krizine yönelik politikalarının, beşinci unsur olan AB'nin enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmesine etkileri incelendiğinde ilişkilerin olumlu seyrettiği gözlemlenmektedir. AB, ABD'nin anlaşmadan çekilmesine ve yaptırım politikalarına karşın JCPOA'yu sahiplenerek ve İran'ı uluslararası sisteme yeniden dahil etmeye çalışarak

bölgedeki düzen ve dengeyi sağlamaya çalışmaktadır. AB'nin gerginleşen İran-ABD ilişkileri nedeniyle üstlendiği arabuluculuk görevi ve diplomatik misyonu, AB enerji güvenliğinin ve fiyat istikrarının sağlanmasında doğrudan etkilidir. AB'nin bu çabası AB-İran ilişkilerine de olumlu yansımaktadır. Özellikle JCPOA anlaşmasından sonra, ilişkilerin iyileştiğini görmek mümkündür. 16 Nisan 2016 tarihinde AB ve İran'ın yayımladığı ortak bildiride (Avrupa Komisyonu, 2016); ekonomik iş birliği, ticaret ve yatırım, tarım, ulaşım, enerji ve iklim değişikliği, nükleer iş birliği, bilim, araştırma ve inovasyon, eğitim, kültür, çevre, uyuşturucu, göç, insan hakları ve bölgesel meseleler gibi birçok alanda ikili iş birliği hedeflenmektedir.

Son olarak, AB'nin krize yönelik politikasının altıncı unsur olan ani fiyat dalgalanmalarına etkisi incelenmektedir. Fiyat istikrarı ve enerjinin makul fiyatta bulunabilir olması, AB enerji güvenliği çark mekanizmasının işlerliği açısından AB enerji politikasının önceliklerindedir. OPEC ülkelerinin üretimi artırma/kısma politikası ve piyasadaki arz-talep dengesi dışında ani fiyat dalgalanmasına neden olabilecek önemli bir etken de Hürmüz Boğazı ve buradan yaşanan gelişmelerdir. Küresel enerji piyasasının aort damarı denebilecek Hürmüz Boğazı ve Orta Doğu coğrafyasında yaşanan gelişmelerin, altıncı unsur olan ani fiyat dalgalanmalarına da etki ettiği aşikârdır. Özellikle bölgenin siyasi olarak kırılganlığı ve enerji kaynaklarının bölgede yoğunlaşmış olması dikkate alındığında, AB bölgede etkin bir aktör olmaktadır. Adebahr'ın (2018: 41) AB'nin İran'a yönelik dört kategoride⁵⁶ sınıflandırdığı çıkarlarının ikisi enerji ile ilgilidir. Bu çıkarlar enerji arz çeşitliliği ve Basra Körfezinin güvenliği ve buna bağlı olarak fiyat istikrarıdır. Bölgenin istikrarsız siyasi ortamında yürüttüğü ılımlı politikalarla AB, arabuluculuk rolü üstlenmekte ve ani fiyat artışlarını böylelikle önlemektedir. Bölgedeki krizin yatıştırılması, İran'ın Hürmüz Boğazını kapatma endişesini de böylelikle bertaraf etmektedir.

AB'nin krize yönelik politikasının enerji güvenliğine bir diğer etkisi ise kısa süreli de olsa petrol arzında İran'ın tekrar arz ülkelerine dâhil etmesidir. Bundan bir sonraki aşama olan İran'ın AB'ye doğal gaz arz eden bir ülkesi olması ise gerekli siyasi ortamın sağlanması ve İran'ın gerekli yatırımı alarak enerji sahalarını geliştirmesine bağlıdır.

⁵⁶ Adebahr, AB'nin İran'la ilgili çıkarlarını dört ana kategoriye ayırmaktadır. Buna göre bu çıkarlardan ilki AB'nin, küresel petrol arzı ve fiyatları için hayati önem taşımaya devam eden Basra Körfezi bölgesinde istikrarı korumaya çalışmasıdır. Çıkarlardan ikincisi, Orta Doğu'daki çatışmaları çözmeyi hedefleyerek Avrupa'ya doğru daha fazla mülteci hareketini önlemeyi amaçlamaktadır. Üçüncüsü AB'nin, İran'ın ithalatını artırarak ve Avrupa'nın Rusya'ya önemli derecede olan enerji bağımlılığını azaltarak enerji arzını çeşitlendirmek istemesidir. Dördüncüsü, ise AB'nin, İran ile ekonomik ilişkilerini genişleterek endüstriyel mallarının ihracatını artırmak istemesidir.

Böylelikle AB, Rusya'ya olan bağımlılığını da azaltabilecektir. Ayrıca AB'nin krize yönelik uyguladığı politikalar ve arabuluculuk görevi; fiyat politikasını, küresel enerji güvenliğini ve nakliye yolları güvenliğini sağlama noktasında AB enerji güvenliği için olumlu etkilere sahiptir. Ayrıca AB'nin; İran nükleer krizine yönelik politikasıyla bölgesel barışın ve dengenin korunmasına ve AB enerji güvenliğinin önemli bir unsuru olan fiyat istikrarının sağlanmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

4. BÖLÜM

4. DOĞU AKDENİZ

Üç kıtanın kavşak noktası olan Doğu Akdeniz, jeostratejik bir bölge olması nedeniyle tarih boyunca önemli bir güç mücadelesi alanı olmuştur. 2000’li yıllardan sonra bölgede keşfedilen hidrokarbon rezervleri nedeniyle ise bölgenin önemi daha da artmıştır. Bölgenin AB’ye yakın olması, AB’nin iki üye ülkesinin bölgeye kıyıdaş olması ve keşfedilen rezervler nedeniyle AB’nin bölgeye olan ilgisi de artmıştır. Fakat bölgedeki anlaşmazlıklara ek olarak deniz yetki alanlarının paylaşımındaki anlaşmazlıklar bölgenin potansiyelinin yeterince değerlendirilememesine neden olmaktadır. Çalışma, AB’nin bu anlaşmazlıklara yönelik politikasının AB enerji güvenliğine etkilerinin incelenmesi için bölümü dört alt başlık altında ele almaktadır.

İlk başlıkta Doğu Akdeniz’in AB enerji güvenliği için önemi ve bölgenin enerji kaynakları değerlendirilmektedir. Bölgede hidrokarbon rezervlerinin bulunması, kıyıdaş devletler arasındaki sorunları tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Ayrıca, buradaki rezervlerden azami fayda sağlamak isteyen kıyıdaş ülkeler, deniz yetki alanları konusunda anlaşmazlık yaşamaya başlamıştır. İkinci başlıkta ise deniz yetki alanlarında yaşanan anlaşmazlıkları anlamak için uluslararası deniz hukukunun bazı önemli kavramları üzerinde durulmaktadır. Daha sonra bu anlaşmazlıklar tespit edilerek kriz, üye ülkelerin bu anlaşmazlıklara yönelik tutumu üzerinden incelenmektedir. Çalışma bu kısımda, bölge ülkelerinin krize yönelik hukuki yaklaşımlarına ve sorunun hukuki boyutunu oluşturan deniz yetki alanlarına odaklanmaktadır. Üçüncü başlıkta ise AB’nin krize yönelik politikası söylemler ve yayımladığı belgeler üzerinden değerlendirilmektedir. Son başlıkta ise AB’nin Doğu Akdeniz’deki hukuki krize yönelik uyguladığı politikanın AB enerji güvenliği açısından önem verilmesi gereken altı unsura etkileri analiz edilmektedir.

4.1. AB’nin Enerji Güvenliğinde Doğu Akdeniz’in Önemi

Akdeniz konumu, eski medeniyetlere ev sahipliği yapması ve kıtaların kesişim noktasında bulunması sebebiyle önemli bir bölgedir. Ayrıca Akdeniz; Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarının birleştiği stratejik bir kavşak noktasıdır. Akdeniz Resim 4.1’de görüldüğü gibi, Tunus’un Bon Burnu ile Sicilya Adası ucundaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hatta göre Doğu ve Batı Akdeniz olarak iki bölgeye ayrılmıştır (Aksoy, 2016: 1). Tarihsel süreçte

çıkar çatışmalarının yoğun olarak yaşandığı bir bölge olan Doğu Akdeniz, bir diğer adıyla Levant⁵⁷ Havzası; Türkiye, Mısır, Tunus⁵⁸, İsrail, Filistin, Lübnan, Yunanistan, Suriye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)⁵⁹ ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY⁶⁰) ortak deniz alanlarından oluşan kıyı bölgesidir.

Kaynak: Merve Aksoy, "Doğu Akdeniz Rekabeti", İNSAMER, Eylül 2016

Resim 4.1. Doğu Akdeniz

Jeostratejik konumuyla Akdeniz, güç mücadelesinin her dönemde merkezi olmuştur. Üretim gücünün yoğun olduğu Asya kıtasının, zengin doğal kaynaklara sahip Arap yarımadası ile Afrika kıtasının ve gelişmiş ülkelerin bulunduğu, enerji ve ham madde ithalatının en fazla olduğu Avrupa kıtasının birleştiği alan olması nedeniyle bölge; ticarete, ulaşımda ve enerji taşımacılığında önemli bir merkez olmuştur (Yorulmaz, 2019: 80). Derin denizlerde hidrokarbon aramalarının gelişen teknolojiyle birlikte kolaylaşmasıyla, 2000'lerin başında Doğu Akdeniz'de derinlerde olan kaynakların çıkarılması için çalışmalara ağırlık verilmiştir. Ayrıca ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi'nin (2010: 1)

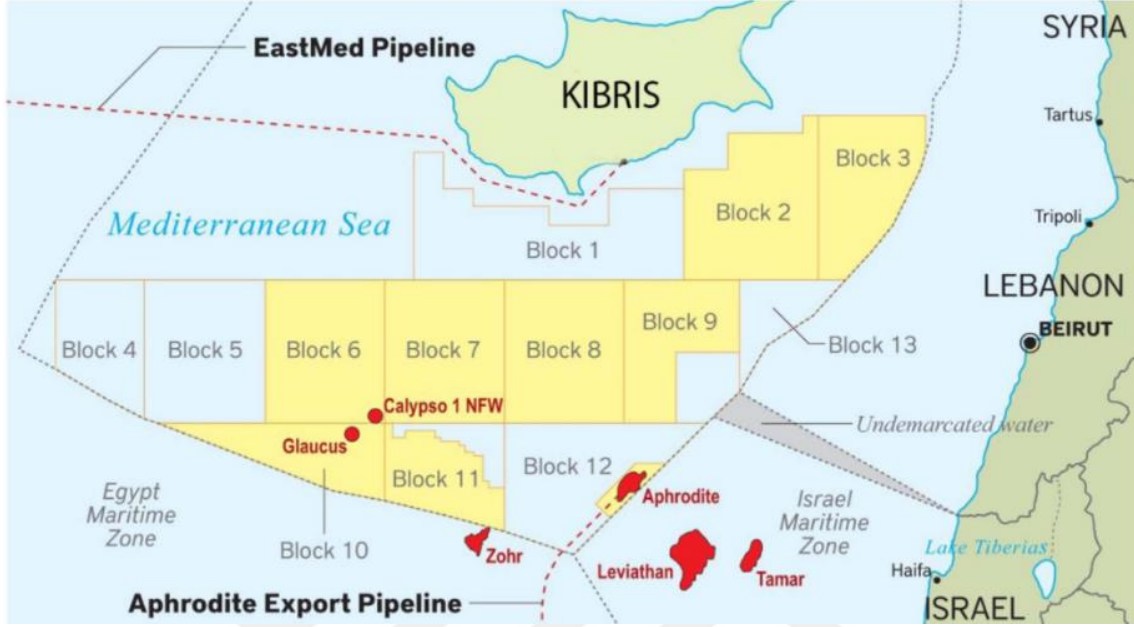
⁵⁷ Levant kavramının içine hangi ülkelerin girdiği hususunda farklı görüşler olmakla birlikte ilk olarak Ege adaları ile Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları için kullanıldığı anlaşılmaktadır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/levant> (26.04.2021)

⁵⁸ Çalışmada daha çok Doğu Akdeniz'in Doğusu olarak adlandırılan ve deniz yetki anlaşmazlıkların yaşandığı bölge ele alınacağı için Tunus, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

⁵⁹ KKTC, kıyıdaş devletlerden sadece Türkiye tarafından tanınmaktadır.

⁶⁰ GKRY, adanın tamamını temsilen Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla AB ve birçok ülke tarafından tanınmaktadır.

yaptığı jeoloji bazlı araştırmalar, Levant Havzasında 1.7 milyar metreküp petrol ve 122 trilyon metreküp gaz olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla 2000’li yıllarda bulunan hidrokarbon rezervleriyle Doğu Akdeniz’in önemi daha da artmıştır.

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2020/01/dogu-akdenizde-gaz-yataklari.html> (29.04.2021)

Resim 4.2. Doğu Akdeniz Gaz Sahaları

Yapılan sismik araştırmalar ve sondaj faaliyetleri; bu rezervlerin önemli bir kısmının Resim 4.2’de görüldüğü üzere Kıbrıs, İsrail ve Mısır kıyılarının kesiştiği bölgedeki Tamar ve Leviathan sahalarından Mısır kıyılarındaki Batı Nil Deltası sahasına uzandığını göstermektedir. Levant ve Nil Deltası bölgelerinde toplam 9,8 trilyon metreküp civarında doğal gaz olduğu tahmin edilmektedir. Bu hat üzerinde bulunan en büyük doğal gaz sahaları olan Tamar’da 318 milyar metreküp, Leviathan’da 605 milyar metreküp, Afrodit’te 129 milyar metreküp, Kalipso’da 230 milyar metreküp ve Zohr’da 850 milyar metreküp doğal gaz keşfedilmiştir. Levant ve Batı Nil havzalarındaki keşiflerin dışında ise Türkiye’nin kıta sahanlığının bulunduğu güneybatı sahillerinden Libya’nın doğu ve Mısır’ın batı sahillerine uzanan bölgede henüz kapsamlı araştırmalar yapılmamıştır (Furuncu, 2020: 74).

Görüldüğü üzere petrol ve doğal gaz kaynakları açısından oldukça zengin olan Doğu Akdeniz bölgesi, enerji kaynakları açısından dışa bağımlı olan AB açısından önem arz etmektedir. 2010 yılında AB üyesi ülkelerin yıllık doğal gaz ihtiyacının 500 milyar metreküp olduğu düşünüldüğünde; Yayıcı (2012: 11), bölgedeki söz konusu rezervlerin (toplamda 15 trilyon metreküp) Avrupa’nın doğal gaz ihtiyacını önümüzdeki 30 yıl boyunca karşılayabileceğini belirtmektedir. AB’ye coğrafi olarak yakın olan bu bölgedeki keşifler ve

rezervlerin, AB'nin doğrudan bu rezervleri ithal etmesine ve hatta üye ülkeler olan Yunanistan ve GKRY'nin doğal gaz sahası buldukları takdirde AB'nin yerli üretim yapmasına olanak sağlayacağı söylenebilir. Bu noktada AB'nin enerji güvenliğinin önemli bir dinamiği olan arz çeşitlendirme politikası, bölgeyi AB için önemli bir nüfuz alanı haline getirmekle kalmayıp AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığını kırma noktasında da önem arz etmektedir. Avrupa Komisyonu (2020a), Güney Gaz Koridorunun açılması birlikte 2020 yılı sonunda AB'ye 10 bcm gaz akışı olacağını ve arz potansiyeli göz önüne alındığında Hazar Havzası ve Doğu Akdeniz'den yıllık 10-20 bcm gaz akışı olabileceğini belirtmektedir. Özellikle TANAP ve TAP projelerinin tamamlanmasıyla oluşan Güney Gaz Koridorunun kapasitesinin artırılmasıyla birlikte bölgedeki doğal gaz kaynağı ek boru hatlarıyla bu hatta doğrudan bağlanabilecektir. Bölgedeki bir diğer doğal gaz boru hattı projesi ise Resim 3.2'de görüldüğü üzere EastMed⁶¹ boru hattı projesidir. Henüz hayata geçirilmeyen proje, İsrail açık denizindeki rezervlerin boru hatlarıyla GKRY üzerinden Yunanistan'a bağlanmasını hedeflemektedir.

Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon rezervleri, bölgesel dinamiklerin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Değişen dinamikler bölgenin önemini daha da artırmış ve enerji rekabetinin, bölge ülkeleri arasındaki ihtilafli konuların ve deniz yetki alanlarındaki anlaşmazlıkların tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur. Keşfedilen hidrokarbon rezervleri, enerji ihraç etmek isteyen bölge ülkeleri arasındaki rekabeti artırırken deniz yetki alanlarının belirlenmesi ve çıkarılacak rezervlerin hangi güzergâhtan geçeceği gibi birçok mesele bölgedeki çatışmayı derinleştirmiştir (Yorulmaz, 2019: 81).

Doğu Akdeniz'de yaşanan güç mücadelesine ABD, Rusya, AB, Türkiye, İsrail, Mısır ve Libya gibi birçok küresel ve bölgesel gücün yanı sıra uluslararası enerji şirketleri de müdahil durumdadır. Ayrıca bölgedeki Filistin-İsrail çatışması, Libya iç savaşı, Suriye iç savaşı, Lübnan-İsrail deniz sınırı anlaşmazlığı ve Kıbrıs Meselesi⁶² gibi birçok sorun

⁶¹ Eastmed projesinin 1900 km'lik boru hattı uzunluğunda olacağı ve yaklaşık 7 milyar Euro'ya mal olacağı tahmin edilmektedir. <https://www.nsenergybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipeline-project/> (27.11.2021)

⁶² Doğu Akdeniz'deki çatışmanın özüne odaklanmak adına çalışmada detayına girilmeyecek olan Kıbrıs sorunundan kısaca bahsedilecek olursa; Doğu Akdeniz'in ortasında bulunan Kıbrıs adası, 1571 yılına kadar Venediklilerin kontrolünde olup daha sonra 307 yıl Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere'nin ayrı saflarda yer almasının da bir sonucu olarak, İngiltere 1914'te tek taraflı bir kararla adayı ilhak etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ada üzerindeki İngiliz egemenliğini Lozan Anlaşmasıyla 1923 yılında tanımıştır. Kıbrıs halkının verdiği mücadele sonucu, ortaklık temeline dayandırılan uluslararası anlaşmalar neticesinde İngiltere'den kazanılan bağımsızlıkla 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. (T.C Dışişleri Bakanlığı, 2021) Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu anlaşması olan, Garanti Anlaşması'nın I (2) Maddesi uyarınca Kıbrıs

bölgedeki gerginliği artırmaktadır. Bölgede birçok politik mesele bulunmakla birlikte asıl sorun bölge ülkelerinin deniz yetki alanlarının ve münhasır ekonomik bölgelerinin (MEB) belirlenmesidir. Özellikle bölge ülkeleri arasında deniz yetki alanlarında yaşanan anlaşmazlıklar, bölgedeki hidrokarbon rezervlerini arama ve çıkartma faaliyetlerine ket vurmakta ve bölgenin potansiyelinin tam olarak kullanılamamasına neden olmaktadır. Bu sebeple bölge ülkeleri arasındaki deniz yetki alaları konusunda yaşanan hukuki çatışmaya odaklanmak AB'nin çatışmaya yönelik politikasını anlamak için fayda sağlayacaktır.

4.2. Doğu Akdeniz Çatışmasının Detayları

Bölgede hidrokarbon rezervlerinin bulunmasıyla birlikte bölge ülkeleri olan Türkiye, KKTC, Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır, Suriye, Filistin (Gazze Şeridi) ve Lübnan arasında deniz yetki alanları anlaşmazlıkları sık sık gündem olmaya başlamıştır. Bu ülkelerin tutumlarının ve aralarındaki anlaşmazlıkların anlaşılabilmesi adına, çatışmanın hukuki boyutunun bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle çalışma, ilk alt başlıkta deniz yetki alanlarıyla ilgili 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) çerçevesinde bilinmesi gereken bazı kavramlar üzerinde durmaktadır. Bir sonraki alt başlıkta ise çalışma, deniz yetki alanları çerçevesinde bölge ülkelerinin tutumları ve bu çerçevede yaşanan sorunlara odaklanmaktadır.

4.2.1. Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Deniz Yetki Alanları

Temeli teamül hukuku olan uluslararası deniz hukukunun yazılı hale getirilmesinde iki temel anlaşma bulunmaktadır. 1958 tarihli Cenevre Deniz Hukuku Sözleşmeleri ve 1982 yılında toplanan Deniz Hukuku Konferansı ile uluslararası deniz hukuku kuralları şekillenmiştir (Kuran, 2009: 1). Uluslararası deniz hukukuna göre, devletin denizde egemen olduğu kesim için iki ayrı hukuki rejim mevcuttur: İç sular⁶³ ve karasuları⁶⁴. Ayrıca kıyı

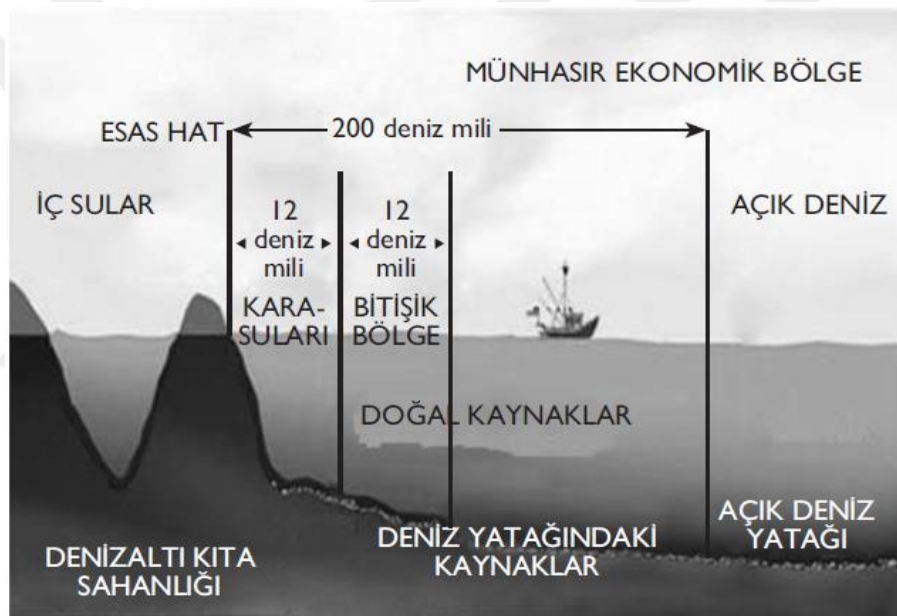
Cumhuriyeti "herhangi bir devletle herhangi bir siyasi veya ekonomik birliğe tamamen veya kısmen katılmamayı" taahhüt eder. Kadir Yılmaz, "A partitioned State that is in the European Union: The Case of Cyprus", Ankara; Ankara Bar Review, 2010 (1), ss. 125-140. Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasında yaşanan gerginliklerin artması ve 1974 yılında yapılan darbe girişimi sonrası Rum tarafının tek taraflı olarak Yunanistan'a bağlandığını açıklaması ise Türkiye'nin adaya askeri olarak müdahalesine neden olmuştur. Bu süreç 1983 yılında KKTC'nin kurulmasına kadar sürmüştür. Kıbrıslı Rumlar, 4 Temmuz 1990 tarihinde Kıbrıs Rum Kesimi olarak Avrupa Topluluğuna katılım için başvuruda bulunmuştur. Nitekim 1 Mayıs 2004 yılında GKRY adanın tamamını temsilen AB'ye üye olmuştur. (Demir, 2005; 351) Adanın kalan kısmının tanınmayarak, GKRY'nin AB'ye girişi sorunu daha da karmaşık bir hale getirmiştir.

⁶³ İç sular, kıyı devletinin kara ülkesine en yakın sularını teşkil eder ve kıyı devletinin bir parçası olarak kabul edilir. Nuray Karapınar, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar", Ankara: Maden Tetkik Arama Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni, 2015 (20), ss.13-21.

⁶⁴ Kara suları, devletin kara ülkesi veya iç sularının dış sınırından itibaren açık denize doğru, devletin kendi milli mevzuatına dayanarak milletlerarası hukukun kabul ettiği belirli bir genişlikteki deniz alanıdır. İbid.

devletinin karasuları dışındaki deniz alanları için de kıyı devletine bazı özel rejimler öngörülmüştür. Bu rejimler bitişik bölge⁶⁵, kıta sahanlığı⁶⁶ ve MEB'dir (Tütüncü, 2013: 17). Bu çalışma doğrultusunda üzerinde en çok durulması gereken kavram ise MEB'dir. 1982 BMDHS'de MEB'e ilişkin hükümler 55. ve 75. maddeler arasında düzenlenmiştir.

BMDHS'nin 55.maddesi MEB'i, karasularının ötesinde ve bu sulara bitişik bir bölge olarak tanımlamaktadır. Ayrıca özel bir hukuki rejime tâbi olduğunu ve bu rejim gereği kıyı devletin hakları ve yetkileri ile diğer devletlerin hakları ve serbestliklerinin sözleşmede düzenlendiğini belirtmektedir. Sözleşmenin 57. maddesine göre Resim 4.3'de görüldüğü üzere MEB, karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren en fazla 200 deniz miline kadar ilan edilebilecektir (BMDHS, 1982).⁶⁷

Kaynak: Anadolu Üniversitesi, Uluslararası Hukuk 2 (2013)

Resim 4.3. Deniz Alanları Sınıflandırması

Sözleşmenin 56.cı maddesinde ise kıyı devletin MEB'deki yetki alanları şu şekilde belirtilmiştir:

⁶⁵ Kara sularına bitişik olan ve kıyı devletinin belirli bir genişliğe kadar bazı konularda yetkilerini kullandığı açık deniz alanını ifade eder. ibid.

⁶⁶ Hukuki anlamda kıta sahanlığı; kıyı devletinin, karasularının ötesinde fakat kıyıya bitişik sualtı alanlarının deniz yatağı ve toprak altındaki cansız kaynaklarını araştırma ve işletme konusunda münhasir egemen haklara sahip olduğu bir deniz alanı olarak tanımlanmaktadır. ibid.

⁶⁷ Türkçe çevirisinde faydalanan kaynak: Aydoğan Özman, "Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi", İstanbul: İstanbul Deniz Ticaret Odası Yayınları, 1984. <http://www.turkishgreek.org/kuetuephane/item/153-unclos-turkish> (26.01.2022)

Deniz yatağı üzerindeki sulara, deniz yataklarında ve bunların torak altında canlı ve cansız doğal kaynakların araştırılması, işletilmesi ve muhafazası ve yönetim konuları ile aynı şekilde sudan akıntılardan ve rüzgârdan enerji üretimi gibi, bölgenin ekonomik amaçlar araştırılmasına ve işletilmesine yönelik diğer faaliyetlere ilişkin egemen haklar (BMDHS, 1982).

Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletlerarasında MEB sınırlandırılması sözleşmenin 74 maddesinde düzenlenmiştir:

Sahilleri bitişik veya karşı karşıya bulunan devletlerarasında MEB sınırlandırılması, hakkaniyete uygun bir çözüme ulaşmak amacıyla, Uluslararası Adalet Divanı Statüsününün 38. maddesinde belirtildiği şekilde uluslararası hukuka uygun olarak anlaşma ile yapılacaktır... öngörülen anlaşma akdedilinceye kadar ilgili devletler, anlayış ve işbirliği ruhu içerisinde, pratik çözüm getiren geçici düzenlemelere girişmek ve bu geçiş süresi içerisinde nihai anlaşmanın akdini tehlikeye düşürmemek veya engellemek için ellerinden gelen gayreti göstereceklerdir. İlgili devletlerarasında yürürlükte olan bir anlaşma varsa, münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılmasına ilişkin sorunlar bu anlaşmaya uygun olarak çözümlenecektir (BMDHS, 1982).

Anlaşmanın maddelerinden anlaşılacağı gibi ülkelerin MEB ilan ederken, hakkaniyet ilkesine dayalı ve karşılıklı anlaşmalarla diğer devletlerin haklarını gözetecek şekilde ilanda bulunmaları gerekmektedir. BMDHS'ye göre Türkiye, KKTC, Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır, Libya, Suriye, Filistin (Gazze Şeridi) ve Lübnan bölgedeki kıyıdaş devletlerdir. Ancak bu devletler arasındaki deniz yetki alanlarının belirlenmesinde anlaşmazlıklar mevcuttur. Bu anlaşmazlıkların anlaşılabilmesi adına bir sonraki kısımda, Doğu Akdeniz'de yetki alanları paylaşımlarıyla ilgili kıyıdaş devletlerin hukuki yaklaşımları ele alınmaktadır.

4.2.2. Deniz Yetki Alanları Çerçevesinde Bölge Ülkelerinin Tutumları

Doğu Akdeniz'deki ekonomik ve siyasi istikrarsızların getirdiği gerginlik, bölgedeki hidrokarbon rezervlerinin keşfi ile daha da artmıştır. Bölgede yaşanan deniz yetki alanları anlaşmazlıkları ve ilgili ülkelerin tutumları, siyasi çekişmeyi artırmıştır. Bölge ülkeleri, birbirleriyle ittifak yaparak MEB sınırlarını belirlemeyi, yetki alanlarını en geniş şekilde kullanmayı ve buradaki rezervlerden faydalanmayı amaçlamaktadır. Çatışmanın hukuki boyutu ele alındığında; BMDHS'ye ilgili tüm ülkelerin taraf olmaması, MEB ilanlarının ikili anlaşmalarla yapılması ve MEB ilanlarıyla ilgili tüm tarafların mutabık olduğu bir

anlaşma olmaması ve adaların MEB'e sahip olup olmayacağı tartışması öne çıkan başlıca sorunlardır. Çalışmanın bu bölümünde bu sorunlara yönelik ilgili ülkelerin tutumları üzerinden bölgedeki çatışma incelenmektedir.

Doğu Akdeniz'deki başlıca sorunlardan ilki, kıyıdaş ülkelerin tamamının BMDHS'ye taraf olmamasıdır. Doğu Akdeniz'e kıyıdaş olan devletlerden Yunanistan, GKRY, Mısır, Lübnan ve Filistin BMDHS'ye taraf iken; Türkiye, KKTC, İsrail, Suriye ve Libya anlaşmaya taraf değildir⁶⁸. Kıyıdaş ülkelerin tamamının bu anlaşmaya taraf olmaması nedeniyle Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarını belirleyecek ve başvurulacak bir kurallar bütünü bulunmamaktadır.

Bölgedeki kıyıdaş ülkelerin ortak bir paydada buluşamaması nedeniyle bölgedeki çatışma, siyasi olarak devam ettiği gibi hukuki olarak da devam etmektedir. Ülkelerin deniz yetki alanlarına bakıldığında 1958 yılında karasularını 12 deniz mili olarak ilan eden Mısır'ın, düz esas hatlarını ise 1990 yılında ilan ettiği görülmektedir. Ayrıca Mısır'ın, 200 metre derinliğe kadar ya da işletme imkânının olduğu derinliğe kadar kıta sahanlığının mevcut olduğuna dair de düzenlemesi bulunmaktadır. Mısır, BMDHS'ye istinaden MEB haklarının var olduğunu ve diğer bölge ülkelerinin haklarına zarar vermeden bu haklarını kullanacağını beyan etmiştir (Kütükçü ve Kaya, 2016: 90). 1959 yılında karasularını 12 deniz mili olarak ilan eden Libya, 2009 yılında uluslararası hukukun izin verdiği ölçüde karasularına bitişik ve çok daha öteye uzanan MEB ilan ettiğini ve gerekirse bu bölgenin sınırlarını uluslararası hukuk temelinde komşu devletlerle belirleyeceğini belirtmiştir (Law of the Sea Bulletin, 2010a: 78).

Filistin ve İsrail arasında süregelen çatışmanın⁶⁹ dışında, iki ülkenin Doğu Akdeniz'deki konumları deniz yetki alanları kapsamında incelendiğinde Filistin'in 2015 yılında karasularını 12 deniz mili olarak ilan ettiği ve bunun yanı sıra 24 deniz mili bitişik bölge ile 200 deniz mili MEB ilan ettiği görülmektedir⁷⁰. Mısır bu sınırları reddederek MEB kuzey sınırının GKRY ile 2003 yılında çizildiğini hatırlatarak bu ilanı kabul etmediğini belirtmiştir⁷¹. İsrail ise Filistin'i tanımaması nedeniyle Resim 4.4'de görülen Filistin'in

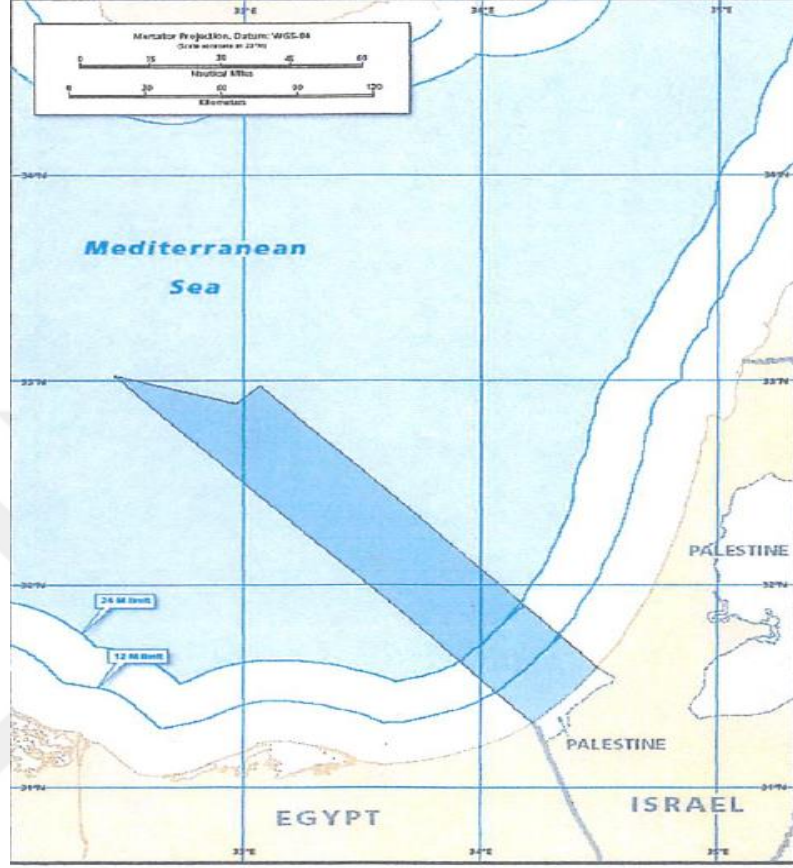
⁶⁸ <https://treaties.un.org/> (10.12.2021)

⁶⁹Bkz. BBC, "1799'dan günümüze Filistin tarihi ve Orta Doğu sorunu", 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837> (06.05.2021). Detaylı bir çalışma için bkz. Fahir Armaoğlu, "Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994.

⁷⁰ Bkz. PSE_2015_Declaration.pdf (un.org) (06.05.2021).

⁷¹ Bkz. Microsoft Word - 2000145E.docx (un.org) (06.05.2021).

deniz yetki alanlarını tanımamaktadır.⁷² İsrail'in karasuları genişliği 12 deniz mildir. İsrail'in toprakları, İsrail kıyılarına bitişik ancak İsrail karasularının dışında kalan denizaltı alanlarının deniz tabanını ve yeraltını da içermektedir (Başeren, 2010: 153).

Kaynak: PSE_Deposit_09-2019.pdf (un.org) (06.05.2021)

Resim 4.4. Filistin'in İlan Ettiği Deniz Yetki Alanları

Suriye 19 Kasım 2003 tarihindeki ulusal yasasıyla karasularına, iç sulara, bitişik bölgeye, kıta sahanlığına ve MEB'e ilişkin rejimlerini düzenlemiştir. Suriye bu yasaya paralel olarak; karasularının esas hatlardan itibaren 12 deniz mili, bitişik bölgesinin 24 deniz mili ve MEB'in 200 deniz milini aşmayacak şekilde olduğunu BM'ye bildirmiştir (Yaycı, 2012: 25). Lübnan, 2010 yılında MEB ilan etmiş ve koordinatlarını belirtmiştir (Law of the Sea Bulletin, 2010b: 4).

Kıyıdaş devletlerden sadece Türkiye tarafından tanınan KKTC'nin Deniz Yetki Alanları Yasasına göre KKTC ise; kara suları genişliği 12 deniz mili iken, adanın doğal sınırları ve yer yapısı dikkate alınarak karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz miline kadar uzanan su altı alanlarını, deniz yatağı ve toprak altlarını kıta

⁷² Bkz. 2020-01-14 15:37 (un.org) (06.02.2021).

sahanlığı olarak ilan etmiştir (Başeren, 2010: 161). 1958 Cenevre Kıta Sahanlığı ve 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmayan Türkiye, 20 Mayıs 1982 tarihli ve 2674 sayılı Karasuları Kanununun 1.maddesi ile karasularının genişliğini 6 deniz mili olarak belirlemiştir. 2674 sayılı Karasuları Kanunu 1. maddesinin devamında Türkiye ve diğer kıyıdaş devletler arasındaki karasuları sınırlandırılmasının anlaşma ile gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Sınırlandırmaların hakkaniyet ilkesi temelinde ve bölgedeki tüm özel durumların dikkate alınmasıyla akdedileceği belirtilmiştir (Karasuları Kanunu, 1982). Öte yandan Türkiye, Akdeniz ve Karadeniz'de karasularını 12 deniz mili olarak belirlemiştir (Başeren, 2010: 155). Ayrıca Türkiye, her ne kadar BMDHS'ye taraf olmasa da teamül hukuku haline gelen kurallardan doğan haklarına istinaden Karadeniz'de MEB ilanında bulunmuştur.

GKRY; karasularını 12 deniz mili olarak ilan etmiş, 2004 yılında 200 deniz mili MEB ilanında⁷³ ve 24 deniz mili bitişik bölge ilanında⁷⁴ bulunmuştur. Ayrıca bölge devletleriyle bir MEB anlaşması yapıncaya kadar eşit uzaklık ya da ortay hattın geçerli olacağını belirtmiştir. Yunanistan, karasularını 17 Eylül 1936 tarihinde (özel hususlara ilişkin yürürlükteki hükümlere hanel getirmeksizin) kıyıdaş 6 deniz mili olarak ilan etmiştir⁷⁵. Yunanistan, 1995 yılında hidrokarbon kaynaklarının aranması, araştırılması ve işletilmesine yönelik kanuna sahiptir. Bu kanunla Yunanistan, iç suları, karasuları, kıta sahanlığı ve MEB'lerinin -ilan edilmesi halinde karasularının genişliğinin ölçüldüğü esas hatlardan 200 deniz mili mesafeye kadar- deniz yatağı ve deniz yatağının altında bu haklarını kullanacağını belirtmiştir. Ayrıca kıyıları Yunanistan ile bitişik veya karşılıklı olan komşu devletlerle bir sınırlandırma anlaşması olmaması durumunda Yunanistan, adalar da dahil olmak üzere eşit uzaklık ya da ortay hattın geçerli olacağını belirtmiştir.⁷⁶

Doğu Akdeniz'deki başlıca sorunlardan ikincisi ise ülkelerin kendi aralarında MEB anlaşmaları yapmasıdır. Bölgede tek bir anlaşma ve kurallar bütününe uyulmaması nedeniyle kıyıdaş ülkeler, deniz yetki alanlarını kendi aralarında ikili MEB anlaşmalarıyla belirlemeye çalışmaktadırlar. Fakat her ülke kendi çıkarlarını gözettiği için ülkeler arasında yapılan ikili MEB anlaşmalarına ilgili diğer ülkeler itiraz etmektedir. Örneğin Mısır, 2003 yılında GKRY ile ve 2021 yılında Yunanistan ile MEB anlaşmaları imzalamıştır, Türkiye

⁷³ GKRY MEB ilanı için bkz. [cyp_2004_eez_proclamation.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_2004_eez_proclamation.pdf) (un.org), (03.05.2021).

⁷⁴ GKRY bitişik bölge ilanı için bkz. [cyp_2004_cz_proclamation.pdf](https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_2004_cz_proclamation.pdf) (un.org), (03.05.2021).

⁷⁵ Bkz. https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_1936_Law.pdf (11.12.2021).

⁷⁶ Bkz. https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_2011_Law.pdf (11.12.2021).

ise bu MEB anlaşmalarına itiraz etmiştir. Ayrıca KKTC, Türkiye ile 21 Eylül 2011 tarihinde adanın kuzeyi ile Türkiye arasında kalan bölgeye yönelik kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması imzalamıştır (Yaycı, 2012: 34). Türkiye, Mavi Vatan doktrini⁷⁷ adı altında Türkiye Resim 4.5’de görüldüğü üzere deniz yetki alanlarını belirlemiş ve diğer bölge ülkeleriyle MEB anlaşması yapmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Libya ve Türkiye 27 Aralık 2019 tarihinde MEB ilan etmiştir⁷⁸ ve bu anlaşmaya da Suriye, GKRY ve Yunanistan itiraz etmiştir.

Kaynak: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202009071042794457-emekli-tumamiral-cihat-yayci-turkiye-bir-an-once-dogu-akdenizde-meb-ilan-etmeli/> (14.05.2021)

Resim 4.5. Mavi Vatan Doktrini kapsamında Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları

GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti olarak adayı tek başına temsilen 2003 yılında Mısır⁷⁹ ve 2010 yılında ise İsrail⁸⁰ ile MEB anlaşmaları yapmıştır. Türkiye; BM Deniz Hukuku

⁷⁷ Cihat Yaycı, verdiği röportajda Mavi Vatan'ı şu şekilde açıklamaktadır: Mavi Vatan bir yarımada devleti doktrindir. Türkiye, Anadolu ve Rumeli ile 8.333 kilometre kıyı şeridine sahiptir ve ülkenin Doğu Akdeniz, Ege (Adalar), Marmara ve Karadeniz bölgelerinin tamamında yaklaşık 462 bin kilometrekarelik bir deniz yetki alanı bulunmaktadır. <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202009071042794457-emekli-tumamiral-cihat-yayci-turkiye-bir-an-once-dogu-akdenizde-meb-ilan-etmeli/> (14.05.2021)

⁷⁸ Anlaşma için bkz. Turkey_11122019_(HC)_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf (un.org) (06.05.2021).

⁷⁹ Kıbrıs Cumhuriyeti ile Mısır Arap Cumhuriyeti Arasında MEB Sınırlandırılmasına Dair Anlaşma 17 Şubat 2003, bkz., Printing - Delimitation Treaties InfoBase (un.org) (03.05.2021) İlgili anlaşma 7 Mart 2004 yılında yürürlüğe girmiştir.

⁸⁰ İsrail Devleti Hükümeti ile Kıbrıs Cumhuriyeti Hükümeti Arasında MEB sınırlandırılmasına Dair Anlaşma 17 Aralık 2010, bkz. cyp_isr_eez_2010.pdf (un.org)_(03.05.2021). İlgili anlaşma 25 Şubat 2011 yılında yürürlüğe girmiştir.

Bülteni 54 no'lu sayısında⁸¹, Mısır ile GKRY arasında ilan edilen MEB'e itiraz etmiştir. GKRY'nin Mısır'la imzaladığı MEB anlaşmasına istinaden verdiği 2 Mart 2004 tarihli nota ile Türkiye, uluslararası hukukun yerleşik kaynaklanan haklar çerçevesinde 32° 16' 18" boylamın batısında kalan sahalarda yasal ve egemen hakları olduğunu belirtmiştir. Belirtilen boylamın batısındaki alanlarda hakkaniyet ilkesi gereğince bölge ülkelerinin anlaşma ile MEB ilanında bulunması gerektiğini ve bu nedenle GKRY ve Mısır arasında yapılan anlaşmayı tanımadığını ve ilgili alandaki haklarını saklı tuttuğunu bildirmiştir. Bunun yanı sıra Kıbrıs'ın tek bir otorite tarafından temsil edilmediğini tekrarlamıştır (Law of the Sea Bulletin, 2004: 127).

Yunanistan, GKRY ve Mısır arasında yapılan MEB anlaşmasına yönelik Türkiye'nin itirazına karşılık yayımladığı notada

'Bölgedeki ilgili devletlerden' biri olarak Yunanistan kıta sahanlığının veya karşılıklı kıyılara sahip devletler (hem kıta hem de adacık) arasındaki münhasır ekonomik bölgenin sınırlandırılmasının, eşit mesafe / ortay hat ilkesi temelinde uluslararası hukukun ilgili kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiği yinelemek istiyor.

şeklinde karşılık vermiştir (Law of the Sea Bulletin, 2005:127). Lübnan ise İsrail ve GKRY arasında yapılan MEB'e yönelik itirazlarını 20 Haziran 2011 tarihinde BM Genel Sekreterliğine yazdığı mektupta⁸² dile getirmiştir.

Bölgedeki başlıca sorunlardan sonuncusu ise adaların MEB'e sahip olup olmayacağı konusudur. Yunanistan, adalara tam olarak kıta sahanlığı verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Başeren, (2010: 137) çalışmasında Yunanistan'ın bu tezi referans alarak; Türkiye'yi, Rodos ve Meis adası ile Anadolu arasında çizilen ortay hatta hapsedtikten sonra güneyde kalan geniş deniz alanlarında Resim 4.6'da görülen Girit, Kaşot, Çoban (Kerpe), Rodos ve Meis güney kıyıları ile Mısır'ın kıyıları arasında kalan alanda kıta sahanlığı ve MEB anlaşması yapmaya çalıştığını dile getirmektedir. Nitekim 2021 yılında Mısır ve Yunanistan arasında MEB anlaşması imzalanmıştır⁸³. Yunanistan'ın bu tutumuna karşılık Türkiye ise adaların MEB'lerinin olmayacağını ve bunun hakkaniyet ilkesine uymadığını savunmaktadır (Türkmen, 2020).

⁸¹ Bkz. Microsoft Word - BULLETIN54.doc (un.org) (04.05.2021).

⁸² Bkz. Microsoft Word - Lebanon letter.correction 2.doc (un.org) (04.05.2021).

⁸³ Bkz. UNITED NATIONS UNIES (05.05.2021).

Kaynak: Stratejik Ortak, 2020

Resim 4.6. Girit, Kerpe, Rodos ve Meis Adası

Buraya kadar özetle bölgedeki ülkelerin deniz yetki alanlarındaki anlaşmazlıkların varlığının, bölgedeki enerji kaynaklarının çıkarılmasını ve sondaj çalışmalarını engellediği söylenebilir. Ayrıca ülkelerin çıkarları doğrultusunda MEB anlaşmalarıyla ittifak kurmaya çalıştığı görülmektedir. Yunanistan-GKRY-İsrail-Mısır ve Türkiye-KKTC-Libya'nın oluşturduğu bu gruplaşma, sorunun çözülmesini zorlaştırmaktadır. Doğu Akdeniz'deki durumun, jeostratejik risklerin son derece değişken bir karışımı olduğu söylenebilir. Yunanistan, Kıbrıs ve Türkiye arasındaki eski anlaşmazlıklar⁸⁴, gaz kaynaklarına erişim ve bunların transit geçişine ilişkin yeni rekabetle birlikte bölgedeki krizin yeniden şekillendiği iddia edilmektedir (Tertrais, 2020). Özellikle Yunanistan'ın ve GKRY'nin AB üyesi olması AB'nin bölgeye yönelik ilgisini artırmıştır. Bu nedenle AB'nin krize yönelik politikasını incelemek ve bu politikaların AB enerji güvenliğine olası etkilerini analiz etmek önemlidir.

4.3. AB'nin Doğu Akdeniz Çatışmasına Yönelik Politikası

Doğu Akdeniz'de hidrokarbon rezervlerin keşfedilmesi, AB'nin bölgeye yakın olması ve AB'nin üye ülkeleri olan Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin⁸⁵ kıyıdaş ülkeler olması AB'nin bölgeye olan ilgisini daha da artırmıştır. Enerji arzı ve güvenliği için çeşitlendirme politikası kapsamında AB'nin buradaki potansiyel kaynaklara üye ülkeleri

⁸⁴ Detay için bkz. Rıza Türkmen, "Whose Sea? A Turkish International Law Perspective on the Greek-Turkish Disputes", <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/whose-sea-turkish-international-law-perspective-greek-turkish-disputes>, Dimitrios Triantaphyllo, "Whose Sea? A Greek Perspective on Old Troubles in a Changing Context" <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/whose-sea-greek-perspective-old-troubles-changing-context> (18.05.2021)

⁸⁵ AB'ye göre Kıbrıs Cumhuriyeti adanın tamamını temsil etmektedir. Türkiye ise adada tek bir merci olmadığını belirtmekte, bu otoriteyi tanımamakta ve GKRY olarak adlandırmaktadır.

üzerinden erişmesi, AB enerji güvenliğini için önem arz etmektedir. Bu sebeple bölgede yaşanan deniz yetki alanları anlaşmazlığına yönelik AB politikası, doğrudan AB'nin enerji güvenliği ile ilgilidir. Çalışmanın bu başlığında AB'nin krize yönelik politikası ele alınmaktadır.

Bölgede birçok enstrüman ve politikayla etkin olan AB; 2008 yılında güney sınırlarını oluşturan Akdeniz için komşuluk politikaları çerçevesinde Akdeniz Birliği girişimiyle 41 ülke arasında ekonomik iş birliğini ve entegrasyonu sağlayan bir program başlatmıştır. Bu politikasıyla birlikte AB, bölgede bütünleşmiş bir Akdeniz enerji piyasası oluşturmayı, yenilenebilir enerji üretimini ve enerji verimliliğini artırmayı amaçlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2018a). AB, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının Avrupa piyasasına akışını sağlayarak enerji güvenliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu hedefine ulaşması için AB'nin bölgedeki krize yönelik politikası önem arz etmektedir.

AB'nin bölgedeki deniz yetki alanlarına yönelik tutumu incelendiğinde üye ülkeleri olan Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tezlerini savunduğu görülmektedir. Deniz yetki alanları, üye ülkelerin egemenlik hakkıdır. AB, üye ülkelerinin egemenlik haklarına doğrudan müdahale etmese de tezlerini desteklediği görülmektedir (Ülgen, 2020a). AB'nin bu tutumu, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunanistan'ın tam tersi tezleri savunan Türkiye'ye yönelik politikasından anlaşılabilir. Nitekim AB, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de yürüttüğü faaliyetleri yasadışı olarak kabul etmektedir. Avrupa Konseyi, Türkiye'nin uluslararası hukuku ihlal eden tek taraflı eylemlerini veya kışkırtmalarını devam ettirmesi durumunda, AB'nin ve üye devletlerin çıkarlarını savunmak için elindeki tüm araçları ve seçenekleri kullanacağını vurgulamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2020e: 3). AB, Türkiye'nin faaliyetlerini Kıbrıs adası çevresinde ve Meis adasının güneyinde yaptığı sondaj çalışmaları ve Libya ile yapılan MEB anlaşması üzerinden eleştirmektedir.

Türkiye'nin Kıbrıs adasının kuzeyinde ve Meis adasının güneyinde gerçekleştirdiği sondaj faaliyetleri sonrasında AB, 2019 yılında Türkiye ile Kapsamlı Hava Taşımacılığı anlaşmasını, AB-Türkiye Ortaklığı Konseyi'ni ve önemli toplantıları askıya almıştır. Ayrıca Türkiye'ye yapılacak yardımlarda ve kredi faaliyetlerinde kısıtlamaya gitmiştir (Avrupa Komisyonu, 2020e: 8). AB, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti MEB'inde yasadışı faaliyetler sürdürdüğünü öne sürmekte, Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin hidrokarbon kaynaklarından yararlanma hakkını engellediğini ve Türkiye'nin bölgedeki gerilimi artırdığını belirtmektedir.

Türkiye'nin Libya ile imzaladığı MEB sınırlandırmasına yönelik ise AB, Türkiye'nin Yunanistan'ın bölgedeki adalarını göz ardı ettiğini belirtmektedir. AB, Türkiye'nin BMDHS'ye uymadığını ve MEB anlaşmasına yönelik Libya ile yaptığı sınırlandırmayla birlikte üçüncü devletlerin haklarını ihlal ettiğini ve bu sınırlandırmanın üçüncü devletler için herhangi bir sonuç doğurmayacağını ifade etmektedir. Ayrıca AB, adaların oluşturduğu deniz yetki alanları da dahil olmak üzere tüm komşu kıyı devletlerinin deniz bölgeleri üzerindeki egemenlik ve egemenlik haklarına saygı gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır (Avrupa Konseyi, 2020e: 65).

AB, Doğu Akdeniz'de çıkarları olduğunu açıkça belirtmekte ve üye ülkelerinin görüşlerini destekleyerek Türkiye'nin tezlerine karşı çıkmaktadır. AB, Türkiye'nin yürüttüğü sondaj çalışması faaliyetlerine yönelik 14 Ekim 2019 tarihinde Türkiye'yle diyalogların askıya alınmasının yanı sıra çok ağır olmasa da yaptırım uygulamaya da başlamıştır. Bu çerçevede AB, Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından yetkilendirilmeyen gerçek kişi ve kuruluşlara varlık dondurma ve seyahat yasakları dahil olmak üzere kısıtlayıcı tedbirler uygulamaya başlamıştır (EUsanctionsmap, 2021).

Özetle AB, krize yönelik Yunanistan'ın tezi olan adaların MEB'e sahip olması gerektiğini savunmakta ve KKTC'yi yok sayarak Türkiye'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin MEB alanında yasadışı faaliyetlerde bulunduğunu ileri sürmektedir. Çalışma, AB'nin krize yönelik bu politikasının AB enerji güvenliğine etkilerini araştırmaktadır.

4.4. AB'nin Doğu Akdeniz Çatışmasına Yönelik Politikasının AB Enerji Güvenliğine Etkisi

AB, Doğu Akdeniz'de üye ülkelerinin çıkarlarını ve tezlerini savunarak bir nevi kendi enerji güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Özellikle Rusya'ya olan bağımlılığını çeşitlendirme politikasıyla azaltmaya çalışan AB, bölgede çıkan enerji kaynaklarını Avrupa pazarına en kısa sürede ulaştırmayı hedeflemektedir. Bölgedeki deniz yetki alanlarının belirlenememesinin ve bunun beraberinde getirdiği sorunların, AB'nin bu hedefi önünde büyük bir engel olduğu söylenebilir. Bu nedenle AB'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının belirlenememesine yönelik politikaları, AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken altı unsur üzerinden analiz edilmektedir. Bu altı unsur sırasıyla; AB'nin enerji arz çeşitliliğini artırma ihtiyacı, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltma gerekliliği, kesintisiz bir enerji arzı için AB'ye enerji arz eden ülke ve bölgelerin istikrarına katkıda

bulunması, nakliye yollarının güvenliğini sağlaması ve alternatif nakliye yolları bulması, enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmesi ve son olarak ani fiyat dalgalanmalarını engelleme ihtiyacıdır. AB'nin bölgeden henüz arz sağlamaması nedeniyle üçüncü unsur ve beşinci unsur, mevcut rezervi olan Mısır ve İsrail üzerinden incelenmekte olup AB üye ülkesi olan Kıbrıs Cumhuriyeti ve diğer bölge ülkeleri analize dahil edilmemektedir. Dördüncü unsur olan nakliye ülkeleri ve güzergâhları ise potansiyel projeler üzerinden incelenmektedir.

AB'nin krize yönelik üye ülkeleri olan Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tezlerini desteklemesinin etkileri ilk olarak, belirlenen altı unsurdan ilki olan enerji arz çeşitliliğini artırma ihtiyacı üzerinden incelenmektedir. AB'nin yetersiz yerli enerji kaynaklarına sahip olması ve bunun beraberinde getirdiği enerji kaynaklarını ithal etme ihtiyacı AB'yi dış ülkelere bağımlı kılmaktadır. AB özellikle doğal gaz ve petrol enerji arzının birkaç ülkede yoğunlaşması ve bunun beraberinde getirdiği arz kesintisi riski, AB güvenliğinin yumuşak karnını oluşturmaktadır. Bu durum AB enerji güvenliği için önemli olan enerjinin kesintisiz, uygun fiyata ve en kısa sürede AB'ye ulaştırılması konusunda AB enerji güvenliği için risk yaratmaktadır. AB'nin bu riskleri azaltması için enerji kaynaklarını ve enerji arz ülkelerini olabildiğince çeşitlendirmesi gerekmektedir.

Enerji Güvenliği Strateji çerçevesinde AB, enerji ve enerji arz ülkesi çeşitliliğini sağlamak adına birtakım adımlar atmıştır. Bu adımlara yönelik AB, öz kaynak ve çevre dostu olan yenilenebilir enerji üretiminin artırılması ve 2030 yenilenebilir enerji hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. AB, 2019 yılında tükettiği enerjinin %19.7'sini yenilenebilir enerjiden karşılamıştır. AB, 2030 hedefi ile de bu oranı %32'ye çıkarmayı hedeflemiştir. AB'nin enerji arz çeşitliliğini artırmaya ve enerji güvenliğini sağlamaya yönelik önem verdiği başka bir kaynak ise LNG'dir. AB, LNG'nin önümüzdeki yıllarda önemli bir potansiyel çeşitlendirme kaynağı olarak kalacağını ve öneminin artacağını öngörmektedir. Ayrıca AB, LNG ithalat terminaline sahip ve sıvılaştırılmış gaz piyasasına erişimi olan ülkelerin tek bir gaz tedarikçisine bağımlı olan ülkelere oranla daha dayanıklı olduğunu belirtmektedir. Enerji arz çeşitliliğini artırmaya yönelik yenilenebilir enerji ve LNG'nin yanı sıra AB, nükleer enerjiye de önem atfetmektedir. AB nükleer santrallerden üretilen elektriğin emisyonuz olduğu ve enerji güvenliğinde önemli rolü olduğunu belirtmektedir. AB, uranyum rezervlerine sahip olmaması ve tamamen dışa bağımlı olmasına karşın; dünyadaki uranyum arz pazarının istikrarlı ve çeşitli olduğunu belirterek uranyum ithalatının enerji güvenliğinin sağlanması açısından önemli olduğunu altını

çizmektedir. Ayrıca AB, mevcut tedarikçileri ile iyi ilişkilerinin güçlendirilmesinin yanı sıra yeni tedarikçiler ve kaynakların bulunmasının AB'nin enerji güvenliği açısından hedefi olması gerektiğini savunmaktadır.

Bu noktada ise 2000'li yıllardan itibaren Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon rezervlerinin bulunması, AB'nin bu bölgeye olan ilgisini artırmıştır. Enerji Güvenliği Stratejisinde AB özellikle Güney Avrupa'da bir Akdeniz gaz merkezi oluşturmak amacıyla, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz ortaklarıyla yoğun siyasi ve ticari diyaloga girmesi gerektiğini yinelemiştir. Fakat bölgedeki sorunlar ve deniz yetki alanlarının belirlenmemesi, bölgenin potansiyelinin değerlendirilememesine neden olmaktadır. AB'nin krize yönelik politikası incelendiğinde AB, üye ülkelerinin tezlerini savunarak bölgedeki enerji kaynağı potansiyelinden azami şekilde yararlanmayı hedeflemektedir. AB, uyguladığı politika ve bölgedeki rezervlerin çıkarılmaya başlanmasıyla birlikte enerji arz çeşitliliğini artırmayı öngörmektedir. Özellikle bu kaynakların doğrudan üye ülkelerinde üretilmesi, yerli üretimi sağlayarak öz kaynak olarak değerlendirilebilecektir. Ayrıca AB'nin Yunanistan'ı ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ni desteklemesi ve bu ülkelerin Mısır ve İsrail ile MEB anlaşmaları imzalaması da göz önüne alındığında, AB'nin bu ülkeler ile de angajmana girerek arz ülke çeşitliliğini artıracakları ileri sürülebilir.

AB'nin enerji güvenliğini sağlaması için önem vermesi gereken ikinci unsur ise Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma ihtiyacıdır. AB'nin Rusya'ya bağımlı olduğu enerji kaynakları petrol ve doğal gazdır. AB, 2019 yılındaki petrol ithalatının % 29.8'ini ve doğal gaz ithalatının %40.1'ini Rusya'dan ithal etmiştir. AB'nin petrol bağımlılığına bakıldığında; stoklanabilmesi ve uluslararası piyasada kolay erişilebilir olması nedeniyle petrolün, AB enerji güvenliği için ciddi bir risk oluşturmadığı iddia edilebilir. Fakat yine de AB'nin Rusya'dan ithal ettiği petrol görece yüksek orandadır. Doğal gazda Rusya'ya olan bağımlılık ise daha çok önem verilmesi gereken bir konudur. AB bu bağımlılığı azaltmak adına yenilenebilir enerji, nükleer enerji ve LNG gibi enerji kaynaklarını çeşitlendirerek ve bu kaynakların payını artırarak genel enerji görünümünde doğal gazın payını azaltmaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra enerji arz ülkelerini çeşitlendirmek ve Güney Gaz Koridoru, Beyaz Akım ve EastMED gibi projeler ile alternatif nakliye yolları bularak Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmayı hedeflemektedir.

AB'nin krize yönelik üye ülkelerini destekleme politikasının Rusya'ya bağımlılığı azaltma noktasına etkilerine geçmeden önce Doğu Akdeniz'in kaynaklarının Rusya'ya

kıyasla bu bağımlılığı azaltmada yeterli olmayacağına bakmak gerekir. Mevcut verilere istinaden bölgedeki tahmin edilen rezervler 1.7 milyar metreküp petrol ve 122 trilyon metreküp doğal gazdır. Doğu Akdeniz'deki petrol, dünya kanıtlanmış rezervlerinin % 0.7'sini oluşturmaktadır ve sadece bölgesel talebi karşılayabilecek niteliktedir. Doğu Akdeniz'deki doğal gaz rezervleri ise dünya kanıtlanmış rezervlerin %1.6'sını oluştururken Rusya'nın rezervleri ise %19.2'sini oluşturmaktadır (BP, 2021). Bu nedenle Doğu Akdeniz rezervleri tek başına AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya yeterli değildir. Ancak yine de AB, üye ülkelerini destekleme politikasıyla Doğu Akdeniz'in kaynaklarından azami düzeyde faydalanmak istemektedir. Dolayısıyla arz çeşitliliği unsuru ile değerlendirdiğinde AB'nin politikasının, Rusya'ya olan bağımlılığına istinaden büyük bir değişiklik yaratmasa da bu bağımlılığı azaltma noktasında katkı sağlayacağı söylenebilir.

AB'nin enerji güvenliğini sağlaması için önem vermesi gereken üçüncü unsur ise enerji arz eden ülke ve bölgelerin istikrarına katkıda bulunmaktır. AB bölgeden henüz enerji kaynağı arz etmese de çalışma bu unsuru, mevcut rezervi olan Mısır ve İsrail üzerinden incelemektedir. AB'nin, enerji arz eden ülkelerin ekonomik, siyasi ve fiziki güvenliğini sağlayabilmesi; kesintisiz ve uygun fiyata enerji ithal etmesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle AB'nin bu ülkelerle olan ilişkisi, krize yönelik uyguladığı politikalar üzerinden analiz edilmektedir. Potansiyel bir arz ülkesi olan Mısır'da tahmin edilen doğal gaz rezervi 21-30 trilyon metreküp civarındadır (Stanicek, 2020: 4). AB'nin Mısır ile olan ilişkilerine bakıldığında AB'nin; Mısır'ın karmaşık bir ekonomik, siyasi ve güvenlik ortamıyla karşı karşıya kaldığını belirterek Mısır'ı desteklediği görülmektedir. AB'nin, 2014-2020 yılları arasında Mısır'a 1.3 milyar Euro hibe yardımıyla bulunması da bu iddiayı destekler niteliktedir (EEAS, 2021). AB-Mısır ekonomik ilişkileri incelendiğinde de Mısır'ın 2020 yılında AB'nin en büyük 29. ticaret ortağı olduğu ve AB'nin ise %24.5'lik ticaret hacmi ile Mısır'ın en büyük ticaret ortağı olduğu görülmektedir (Avrupa Komisyonu, 2021d). AB ve Mısır, 2017-2020 yılları arasında ortaklık önceliklerini; Mısır'ın sürdürülebilir modern ekonomisi ve sosyal kalkınması, dış politikada ortaklık ve istikrarı artırma üzerine belirlemişlerdir. Enerji alanında ise enerji arz çeşitliliğinin artırılması ve Mısır'da açık denizde bulunan gaz sahaları ve mevcut LNG tesisleri nedeniyle AB ve Mısır arasındaki iş birliğinin artırılması desteklenmiştir (AB Ortaklık Konseyi, 2017: 2-6). Ancak AB'nin krize yönelik politikasında üye ülkelerinin tezlerini savunmasının Mısır'ın istikrarı ile bir ilgisi olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla mevcut durumda AB'nin, politikalarıyla bu potansiyel arz ülkesine Doğu Akdeniz'deki krizden bağımsız destek sağladığı iddia edilebilir.

Bölgedeki bir diğer potansiyel arz ülkesi ise İsrail'dir. İsrail'in tahmin edilen gaz rezervleri yaklaşık 28,5 trilyon metreküptür (Stanicek, 2020: 4). AB Mısır'ı olduğu gibi İsrail'i de ekonomik, siyasi ve ekonomik olarak desteklemektedir. AB ve İsrail, ikili ve bölgesel olarak eğitim, kültür, adalet, çevre ve iklim değişikliği, insan hakları, teknoloji ve daha birçok alanda iş birliği sağlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2017). AB-İsrail ekonomik ilişkileri incelendiğinde ise İsrail'in 2020 yılında AB'nin en büyük 24. ticaret ortağı olduğu ve AB'nin %29.3 ticaret hacmi ile İsrail'in en büyük ticaret ortağı olduğu görülmektedir (Avrupa Komisyonu, 2021c). Ancak AB'nin krize yönelik üye ülkelerini desteklemesinin İsrail'in istikrarına yönelik bir etkisi olmadığı iddia edilebilir.

AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken dördüncü unsur ise nakliye yollarının güvenliğinin sağlanması ve alternatif nakliye yolları bulunmasıdır. Nakliye yollarının az sayıda ülke üzerinden geçmesi, transit ülke risklerini azaltmakta ve enerji kaynağının daha güvenilir ve kesintisiz bir şekilde talep ülkesine ulaşmasını sağlamaktadır. Öte yandan olası kesinti durumunda alternatif nakliye yollarının var olması enerji güvenliğini attırmaktadır. Bu çerçevede Doğu Akdeniz'e bakıldığında, bölgedeki enerji kaynaklarının keşfi ile bu kaynaklarının nakliyesinin nereden sağlanacağı konusu bölge ülkeleri arasında rekabet yarattığı görülmektedir. Bu rekabette üç projenin ön plana çıktığı söylenebilir: TANAP, EastMed ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nde kurulacak olan LNG terminali. AB, üye ülkelerini desteklemesi nedeniyle bu ülkeleri kapsayan EastMed ve LNG projesine daha sıcak bakmaktadır. AB'nin politikası, mevcut bir boru hattı olan TANAP'ın potansiyelinin değerlendirilmemesine neden olmaktadır. Bu nedenle AB'nin krize yönelik politikasının AB-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilediği söylenebilir. Bu nedenden mi Türkiye; Doğu Akdeniz meselesinde AB'nin üye ülkelerinden yana olduğunu, bu konuda tarafsız olamayacağını ve görüşmelerin doğrudan Türkiye-Yunanistan üzerinden ilerlemesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Türkiye, AB'nin bölgedeki anlaşmazlıkta taraf olamayacağını belirtmektedir (Ülgen, 2020b).

AB üye ülkelerinin çıkarlarının farklılaşmasının da, AB'nin bölgeye yönelik politikanın farklılaşmasına neden olduğu söylenebilir. Örneğin Fransa, Akdeniz'deki ve Kuzey Afrika'daki çıkarları gerekçesiyle krize yönelik daha sert bir politika sergilemektedir. Bu nedenle Fransa; bölgede Yunanistan, GKRY ve Mısır gibi bölgesel aktörlerin yanı sıra Rusya, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile benzer bir şekilde Türkiye karşıtı bir tutum sergilemekte ve AB'nin de bu şekilde bir politika izlemesi için çaba göstermektedir (Cicioğlu, 2020). Almanya ise daha ılımlı yaklaşarak krize yönelik

arabuluculuk görevi üstlenmektedir. Almanya AB Konseyi dönem başkanlığını yürüttüğü dönemde⁸⁶ Türkiye ve Yunanistan'ı sık sık ziyaret ederek tansiyonu düşürmüştür. Fransa'nın aksine Almanya gibi İspanya, İtalya ve Macaristan da Türkiye'nin AB için ekonomi ve göç konularında önemli bir ortak olması gerekçesiyle Türkiye'ye yönelik sert yaptırımlara sıcak bakmayan ülkeler arasındadır (Smith, 2020). Bu nedenle bölgeye yönelik AB politikasının bölgedeki istikrarı ve enerji arz istikrarını nasıl etkilediği tartışmaya açık bir konudur. Üye ülkelerin çıkarlarının farklılaşması ve Doğu Akdeniz'e yönelik kıyıdaş ülkelerle olan ilişkileri nedeniyle AB'nin ortak bir politika çerçevesinden hareket etmediği yorumu yapılabilir. Bölgede yapılan tatbikatlar zaman zaman tansiyonu yükseltirken, diplomatik müzakereler de tansiyonu azaltmaktadır. Özetle bölgedeki deniz yetki alanlarının belirlenememesi, bölgedeki boru hattı projelerinin nereden geçeceği ve kimin yetki alanına tâbi olacağı konusunu belirsiz hale getirmektedir.

AB'nin politikasının beşinci unsur olan arz ülkeleriyle ilişkisine etkisi, AB'nin bölgeden henüz arz sağlamaması nedeniyle mevcut rezervi olan Mısır ve İsrail üzerinden incelenmektedir. AB'nin; tıpkı enerji arz eden ülke ve bölgelerin istikrarına katkıda bulunmak olan üçüncü unsorda olduğu gibi, bu ülkeleri krize yönelik politikasından bağımsız olarak desteklediği görülmektedir.

AB'nin enerji güvenliğini sağlamasına yönelik önem vermesi gereken son unsur ise ani fiyat dalgalanmalarını engelleme ihtiyacıdır. AB'nin; enerji güvenliği çark sisteminin en önemli çarkı olan ekonomi çarkı için enerji kaynaklarını en kısa yoldan, kesintisiz ve uygun bir şekilde AB pazarına ulaştırması gerekmektedir. Dünyadaki ilk üç ekonomik güçten biri olan AB, ekonomisinin enerji ihtiyacı nedeniyle ani fiyat dalgalanmalarına karşı tedbirli olmak zorundadır. Özellikle bölgenin Orta Doğu coğrafyası, Süveyş Kanalı ve Hürmüz Boğazı gibi stratejik noktalara yakın olması; bölgede tansiyonu artıracak Arap-İsrail sorunu ve Kıbrıs meselesi gibi tarihsel sorunların varlığı ve bölgesel rekabet nedeniyle burada yaşanabilecek gelişmeler özellikle sıcak bir çatışma çıkması durumunda AB'nin yanı sıra küresel enerji güvenliğini etkileyecek potansiyele sahiptir. Dolayısıyla AB'nin bölgedeki sorunların çözümüne karşı arabuluculuk ve öncülük etmesi bölgesel barışın sağlanmasına ve doğrudan AB enerji güvenliğine katkı sağlaması açısından önemlidir. Ancak AB politikasının fiyatları etkileyecek siyasi bir istikrarsızlığa neden olup olmadığı sorgulandığında; AB'nin mevcut krize yönelik politikasının sadece hukuki yönden üye

⁸⁶ Almanya, 1 Temmuz-31 Aralık 2020'de AB Konseyi dönem başkanlığını yürütmüştür.

ülkelerini desteklemekten öteye gitmediği gözlemlenmektedir. Bu nedenle AB politikasının ani fiyat dalgalanmalarına bir etkisi olmadığı iddia edilebilir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünyanın en büyük ikinci ekonomik gücü olan AB, küresel enerji tüketiminde Çin ve ABD'den sonra üçüncü sırada gelmektedir. Petrol ve doğal gaz kaynaklarında rezervlerinin az olması nedeniyle AB, bu enerji kaynaklarında dışa bağımlıdır. Uluslararası sistemde daha tutarlı politikalar izleyip tek ses olmaya çalışan AB, bir yandan da dışa bağımlılığı azaltıp enerji güvenliğini sağlayarak uluslararası sistemde daha etkin bir aktör olmaya çalışmaktadır. AB enerji tüketiminde %55'lik bir paya sahip olan bu kaynakların en kısa yoldan, kesintisiz ve uygun fiyata AB pazarına ulaştırılması AB enerji güvenliği açısından önem arz etmektedir. Fakat bu enerji kaynaklarının AB'ye yakın coğrafyalarda olmasına rağmen arz ve nakliye ülke/bölgelerindeki istikrarsız ortam ve krizler AB enerji güvenliği için risk yaratmaktadır. Bu nedenle AB'nin krizlere yönelik izlediği politikalar da enerji güvenliğini doğrudan etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada AB'nin krizlere yönelik politikasının AB enerji güvenliğine etkisinin ne olduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın araştırma sorusu Ukrayna-Rusya, İran ve Doğu Akdeniz üzerinden incelenmiştir. Araştırma sonucunda AB'nin, üç krize yönelik politikasında da enerji güvenliğini riske atmamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Ancak AB politikalarının her krizde farklı oranlarda da olsa AB enerji güvenliğini etkilediği görülmüştür.

Çalışmanın birinci bölümünde, AB enerji güvenliğini anlamlandırmak adına enerji güvenliği kavramı ve bu kavramın zamanla nasıl değiştiği üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise AB'nin sahip olduğu enerji kaynağı rezervleri, bu kaynakların üretimi, tüketimi ve tüketimin hangi sektörde yoğunlaştığı irdelenerek AB enerji görünümü ortaya konmaya çalışılmıştır. AB'nin özellikle petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarında dışa bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir. Yayımladığı belge ve stratejiler çerçevesinde AB'nin nasıl bir enerji güvenliği algısı olduğu analiz edilmiştir. AB'nin enerji güvenliği bir çark sistemine benzetilerek, ekonomi çarkının sistemin en önemli parçası olduğu ve toplanan tüm veriler ışığında AB'nin enerji güvenliği için önem vermesi gereken altı unsur tespit edilmiştir. Bu unsurlar; enerji arz çeşitliliğinin arttırılma ihtiyacı, Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması, arz ülke ya da bölgelerin istikrarına katkıda bulunma ihtiyacı, mevcut nakliye yollarının istikrarına katkıda bulunma ve alternatif nakliye yolları bulma gerekliliği, enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma ihtiyacı ve ani fiyat dalgalanmalarının engellenmesi

konusudur. AB'nin bahsi geçen krizlere yönelik politikasının enerji güvenliğine etkisi, bu altı unsur üzerinden incelenmiştir.

Unsur	AB'İN ENERJİ GÜVENLİĞİ İÇİN ÖNEM VERMESİ GEREKEN UNSURLAR	Rusya-Ukrayna	İran Nükleer Krizi	Doğu Akdeniz
1.	Enerji arz çeşitliliğinin artırılması	⊖	+	+
2.	Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması	⊖	+	+
3.	İstikrarsız arz ülke/ bölgelerinin istikrarına katkı	-	+	⊖
4.	Mevcut nakliye yollarının istikrarına katkı/Alternatif nakliye yolları	+	+	⊖
5.	Enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma ihtiyacı	-	+	⊖
6.	Ani fiyat dalgalanmalarının engelleme ihtiyacı	⊖	+	⊖

*Resim 5.1'de görülen "+" sembolü olumlu, "-" sembolü olumsuz, "Ø" sembolü ise herhangi bir etkinin olmadığı anlamına gelmektedir.

Resim 5.1. AB'nin Krizlere Yönelik Politikalarının, Enerji Güvenliği için Önem Vermesi Gereken Altı Unsura Etkisi

Çalışmanın ikinci bölümünde Ukrayna-Rusya krizi ele alınmıştır. AB'nin petrol ve doğal gaz arzında en büyük arz olan ülkesi olan Rusya ve bu kaynakların taşınmasında önemli bir transit ülke olan Ukrayna'nın AB enerji güvenliğindeki yeri irdelenmiştir. Ukrayna-Rusya arasında yaşanan doğal gaz krizlerinde AB, krizlerin AB enerji güvenliğini olumsuz etkilediğini görmüş ve 2014 yılında Kırım'ın ilhakı/işgali ile ortaya çıkan süreçte bu endişe tekrar gün yüzüne çıkmıştır. AB'nin Kırım'ın ilhakına/işgaline yönelik politikasında Ukrayna'yı desteklediği ve Rusya'ya yönelik birtakım kısıtlamalar ve yaptırımlar uyguladığı görülmüştür. AB'nin krize yönelik politikasının Resim 5.1'de görülen altı unsurdan birinci, ikinci ve altıncı unsura etkisinin olmadığı; üçüncü ve beşinci unsura olumsuz etki ettiği ve dördüncü unsura olumlu etki ettiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde İran nükleer krizi ele alınmıştır. Öncelikle, enerji rezervleri ve jeostratejik konumu çerçevesinde İran'ın AB enerji güvenliği için önemi irdelenmiştir. Daha sonra ise AB'nin İran nükleer krizine yönelik politikası incelenmiştir. Bu dönemde AB'nin İran'ı uluslararası sisteme tekrar dahil etmeye çalıştığı görülmüştür. AB'nin krize yönelik politikası incelendikten sonra, uygulanan politikanın Resim 5.1'de görülen altı unsura yönelik olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde Doğu Akdeniz'deki kriz ele alınmıştır. Bölgede hidrokarbon rezervlerinin varlığı ve iki AB üye ülkesinin bulunması, bölgeyi AB için önemli hale getirmiştir. Bölgedeki krizin temel olarak, kıyıdaş ülkelerin deniz yetki alanlarında ortak bir noktaya varamamasından kaynaklandığı söylenebilir. AB'nin ise buradaki enerji kaynaklarından azami şekilde yararlanmak için üye ülkelerin tezlerini desteklediği tespit edilmiştir. Bu çerçevede krize yönelik AB politikasının Resim 5.1'de

görülen birinci ve ikinci unsura olumlu etkisi bulunurken, diğer dört unsura herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

AB'nin üç krize yönelik politikasının birinci unsur olan enerji arz çeşitliliğinin artırılmasına etkisi incelendiğinde; AB politikasının Ukrayna-Rusya krizinde bir etkisi olmadığı ancak İran nükleer krizi ve Doğu Akdeniz krizinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Rusya'nın hâlihazırda AB'nin enerji arz ülkesi olması nedeniyle Ukrayna-Rusya krizinde AB politikasının bu unsura herhangi bir etkisi olmamıştır. İran nükleer krizinde ise AB politikasının petrol için 2016-2018 yıllarında arz çeşitliliğine olumlu etkisi olduğu fakat doğal gaz için İran alt yapısının yetersiz olması nedeniyle bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Doğu Akdeniz'de ise AB'nin bölgeden 2021 yılı sonu itibariyle henüz enerji arz etmediği fakat ilerleyen yıllarda petrol kaynaklarından olmasa bile doğal gaz kaynaklarından yararlanabilmesinin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle AB'nin Doğu Akdeniz krizine yönelik politikasının da birinci unsura olumlu etkisi olacağı ileri sürülmüştür.

AB'nin krizlere yönelik politikasının ikinci unsur olan Rusya'ya olan bağımlılığın azaltılması etkisi incelendiğinde; Ukrayna-Rusya krizinde bir etkisi olmazken, İran nükleer krizi ve Doğu Akdeniz krizinde olumlu etki ettiği tespit edilmiştir. Rusya'nın AB'nin mevcutta arz ülkesi olması nedeniyle bu unsurda herhangi bir etkisi yoktur. Fakat AB'nin İran nükleer krizine yönelik uyguladığı politikalarla, Rusya'ya olan bağımlılığın petrolde az da olsa azaltıldığı görülmektedir. Doğal gaz için ise İran'ın TANAP üzerinden boru hattıyla ya da LNG olarak doğal gaz ihraç etme potansiyeli nedeniyle, ilerleyen dönemlerde bu enerji kaynağında da AB'nin krize yönelik uyguladığı politikaların Rusya'ya olan bağımlılığın azalmasına katkı sağlamasının söz konusu olduğu söylenebilir. Ayrıca AB'nin Doğu Akdeniz krizine yönelik uyguladığı politikanın, petrolde olmasa bile doğal gaz için Rusya'ya olan bağımlılığı azaltma konusunda olumlu etki sağlayacağı tespit edilmiştir.

AB'nin ele alınan krizlere yönelik politikasının üçüncü unsur olan arz ülke ya da bölgelerin istikrarına katkıda bulunma ihtiyacına etkisi incelendiğinde; Ukrayna-Rusya krizinde olumsuz ve İran nükleer krizinde olumlu etki ettiği, Doğu Akdeniz krizinde ise herhangi bir etkide bulunmadığı tespit edilmiştir. AB'nin Rusya'ya yönelik uyguladığı yaptırımlar Rusya'nın ekonomik istikrarını olumsuz etkilemiştir. İran nükleer krizine yönelik arabuluculuk politikaları ise İran'ın ekonomik istikrarına olumlu etki sağlamıştır.

Doğu Akdeniz’de ise mevcutta bir arz ülkesi/bölgesi olmadığı için herhangi bir etki tespit edilmemiştir.

AB’nin ilgili krizlere yönelik politikasının, dördüncü unsur olan mevcut nakliye yollarının istikrarına katkıda bulunma ve alternatif nakliye yolları bulma gerekliliğine etkisi incelendiğinde; AB politikalarının Ukrayna-Rusya krizinde ve İran nükleer krizinde olumlu etki ettiği, Doğu Akdeniz krizinde ise herhangi bir etki etmediği tespit edilmiştir. AB’nin Ukrayna-Rusya krizine yönelik politikasında Ukrayna’yı desteklemesi ve buradaki çatışmaları sonlandırma girişimleri nedeniyle bu unsura etkisi olumlu olarak değerlendirilmiştir. İran nükleer krizinde ise AB, politikalarıyla bölgedeki tansiyonu azaltmaya çalışmış ve önemli bir nakliye yolu olan Hürmüz Boğazının güvenliğine olumlu etki sağlamıştır. Doğu Akdeniz’de ise hâlihazırda AB’ye enerji arz eden bir kıyıdaş ülke olmadığı için AB politikasının nakliye yolları açısından bu unsura herhangi etki etmediği tespit edilmemiştir.

AB’nin üç krize yönelik politikasının beşinci unsur olan enerji arz ülkeleriyle iyi ilişkiler kurma ihtiyacına etkisi incelendiğinde; Ukrayna-Rusya krizinde olumsuz, İran nükleer krizinde olumlu etki ettiği ve Doğu Akdeniz krizinde ise herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. AB’nin Kırım’ın ilhakı/işgaline yönelik Ukrayna’yı desteklemesi ve Rusya’ya olan yaptırımları AB-Rusya ilişkilerine olumsuz etki etmiştir. İran nükleer krizinde ise AB politikalarının AB-İran ilişkilerine olumlu etki ettiği görülmektedir. Doğu Akdeniz’de ise AB’ye enerji ihraç eden bir kıyıdaş ülke olmaması sebebiyle herhangi bir etki tespit edilmemiştir.

AB’nin ele alınan krizlere yönelik politikasının sonuncu unsur olan ani fiyat dalgalanmalarının engellenmesi konusuna etkisi incelendiğinde; Ukrayna-Rusya ve Doğu Akdeniz krizinde herhangi bir etki etmediği, İran nükleer krizinde ise olumlu etki ettiği tespit edilmiştir. Rusya-Ukrayna ve Doğu Akdeniz’in krizlerinin daha çok bölgesel ölçekte kalması, ani fiyat dalgalanmalarının daha çok OPEC ülkelerinin üretimi artırıp artırmama politikasına ve arz talep dengesine bağlı olası nedeniyle AB politikasının bu unsura herhangi bir etkisi tespit edilmemiştir. İran nükleer krizinde ise bölgede yaşanan olayların petrol fiyatları etkileme kapasitesi ve Hürmüz Boğaz’ının önemi göz önüne alındığında, AB politikasının bölgede tansiyonu düşürdüğü ve ani fiyat dalgalanmalarını engellemesi sebebiyle bu unsura olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma, bahsi geçen krizlerde AB'nin politikasının, ilgili ülke/bölgeyle olan ilişkisine ve AB'nin bu bölgelerden enerji arz edip etmediğine göre değişiklik gösterdiğini tespit etmiştir. Ayrıca uygulanan politikanın enerji güvenliği için önem verilmesi gereken unsurlara olumlu etkisi olsa bile krizlerin varlığının devam etmesi nedeniyle bu etkilerin kalıcı olmasının şüpheli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle AB'nin, enerji güvenliğini sağlamak ve bu riskleri en aza indirmek için krizlere yönelik kalıcı çözümler bulması ve buna yönelik politikalar uygulamasının önem arz ettiği anlaşılmıştır.

Bu çalışmanın kapsamına Ukrayna-Rusya, İran ve Doğu Akdeniz krizleri dâhil edilmiştir. AB'nin enerji arz ülkelerinin çoğunlukla istikrarsız bölge ve nakliye yollarında bulunduğu düşünüldüğünde; gelecekteki çalışmalarda, bu çalışmaya dâhil edilmemiş olan krizler de dahil edilerek çalışmanın kapsamının genişletilmesi ve karşılaştırmalı bir çalışma ortaya konması önerilebilir.

6. KAYNAKLAR

- AB Ortaklık Konseyi. (2017). *EU-Egypt Partnership Priorities 2017-2020*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.
- ABD Dışişleri Bakanlığı. (2017, Ocak 20). <https://2009-2017.state.gov>. Joint Comprehensive Plan of Action: <https://2009-2017.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/index.htm> adresinden alındı
- ABD Enerji Bilgi Dairesi (EIA). (2021, Temmuz 16). *Background Reference: Iran*. <https://www.eia.gov>: https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Iran/pdf/iran_bkgd.pdf adresinden alındı
- ABD Jeolojik Araştırmalar Merkezi (USGS). (2010). *Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean*. Washington: USGS.
- Abdi, Z. (2015). Review of Iran's Nuclear Energy Program. H. Çomak, C. Sancaktar, & Z. Yıldırım içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 391-409). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Adebahr, C. (2018). *Europe and Iran: The Nuclear Deal and Beyond*. Abingdon: Routledge.
- Aksoy, M. (2016). *Doğu Akdeniz Rekabeti*. İstanbul: İNSAMER.
- Allan, D. (2020, Mayıs 22). *Minsk İkilemi: Batı Politikası ve Rusya'nın Doğu Ukrayna'daki Savaşı*. <https://www.chathamhouse.org>: <https://www.chathamhouse.org/2020/05/minsk-conundrum-western-policy-and-russias-war-eastern-ukraine-0/minsk-2-agreement> adresinden alındı
- Anadolu Ajansı. (2014, Mart 18). *Kırım Rusya'ya bağlandı*. Ocak 04, 2018 tarihinde www.aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirim-rusyaya-baglandi/173816> adresinden alındı
- Anadolu Ajansı. (2020, Ocak 07). *TürkAkım Türkiye'nin enerjide merkez ülke konumunu güçlendirecek*. <https://www.aa.com.tr/>: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkakim-turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-konumunu-guclendirecek/1694938> adresinden alındı
- APERC. (2007). *A Quest for Energy Security in the 21st Century: Resources*. Tokyo: Asia Pacific Energy Research Centre.
- Arava Institute. (2018, Aralık 23). *Energy Security: The Role of Renewable Energy Sources*.
- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arms Control Association. (2020, Eylül). *Timeline of Nuclear Diplomacy With Iran*. Ekim 15, 2020 tarihinde <https://www.armscontrol.org>: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Nuclear-Diplomacy-With-Iran> adresinden alındı

- Atlantic Council. (2021, Nisan 27). *What will the impact be if Nord Stream 2 is completed?* <https://www.atlanticcouncil.org>: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/what-will-the-impact-be-if-nord-stream-2-is-completed/> adresinden alındı
- Avrupa Birliği. (2019, Mart 29). *EU restrictive measures in response to the crisis in Ukraine*. <https://eeas.europa.eu/>: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_restrictive_measures_in_response_to_crisis_in_ukraine_en_0.pdf adresinden alındı
- Avrupa Birliği. (2021). *The history of the European Union*. <https://europa.eu>: https://europa.eu/european-union/about-eu/history_en adresinden alındı
- Avrupa Birliği Haber Merkezi. (2020, Mayıs 14). *Russia must immediately withdraw its forces threatening Ukraine*. <https://www.europarl.europa.eu>: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20211210IPR19223/russia-must-immediately-withdraw-its-forces-threatening-ukraine> adresinden alındı
- Avrupa Dış Eylem Servisi (EEAS). (2020, May 30). *The European Union and the Russian Federation*. eeas.europa.eu: https://eeas.europa.eu/topics/energy-diplomacy/35939/european-union-and-russian-federation_en adresinden alındı
- Avrupa Dış Eylem Servisi (EEAS). (2021, 09 03). *Egypt and the EU*. <https://eeas.europa.eu/>: https://eeas.europa.eu/delegations/egypt/84717/egypt-and-eu_en adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2009). *The January 2009 Gas Supply Disruption to the EU: An Assesment*. Brussels.
- Avrupa Komisyonu. (2010a, Kasım 10). *Energy 2020 A strategy for competitive, sustainable and secure energy*. Brussels.
- Avrupa Komisyonu. (2010b, 11 17). *On Refining and the Supply of Petroleum Products in the EU*. eur-lex.europa.eu: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010SC1398&from=EN> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2011). *2050 Energy Strategy*. Haziran 14, 2018 tarihinde <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2050-energy-strategy> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2012a). *Energy Roadmap 2050*. Belgium: European Union.
- Avrupa Komisyonu. (2012b). *European Parliament Resolution of 13 December 2012 on the Situation in Ukraine*. <http://www.europarl.europa.eu>: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0507+0+DOC+XML+V0//EN> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2014c). *Energy Security Strategy*. Haziran 12, 2018 tarihinde <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/energy-security-strategy> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2014d, July 2). *European Energy Security Strategy*. Brussels.

- Avrupa Komisyonu. (2015a). *Building the Energy Union*. Haziran 16, 2018 tarihinde <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/building-energy-union> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2016, Nisan 16). Joint statement by the High Representative/Vice-President of the European Union, Federica Mogherini and the Minister of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Iran, Javad Zarif. Brüksel: Avrupa Birliği.
- Avrupa Komisyonu. (2018a, Ekim 10). *EU Neighbourhood-South*. https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/energy/topics/international-cooperation/key-partner-countries-and-regions/neighbourhood-south_en adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2018b). *Liquefied Natural Gas*. <https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/energy/en/topics/oil-gas-and-coal/liquefied-natural-gas-lng> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2019). *The European Green Deal*. Brüksel: Avrupa Birliği.
- Avrupa Komisyonu. (2020a, Mart 17). *Diversification of gas supply sources and routes*. https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-security/diversification-of-gas-supply-sources-and-routes_en adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2020b). *Energy, transport and environment statistics*. Luxembourg: Publications Office of the European Union,.
- Avrupa Komisyonu. (2020c). *EU Energy in figures: Statistical pocketbook 2020*. Luxembourg: European Union.
- Avrupa Komisyonu. (2020d, Mart 18). *Parliamentary questions: Question reference: E-000195/2020*. https://www.europarl.europa.eu:https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2020-000195-ASW_EN.html adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2020e). *Turkey 2020 Report*. Brussels: European Union.
- Avrupa Komisyonu. (2021, Kasım 17). *Dual-use trade controls*. <https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/trade/import-and-export-rules/export-from-eu/dual-use-controls/> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2021a, Haziran 21). *Countries and regions :Iran*. <https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/iran/> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2021c, Mayıs 27). *Countries and regions: Israel*. <https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/israel/> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2021d, haziran 14). *Egypt*. <https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/egypt/> adresinden alındı

- Avrupa Komisyonu. (2021d, Temmuz 9). *Renewable energy targets*. https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/energy/topics/renewable-energy/directive-targets-and-rules/renewable-energy-targets_de adresinden alındı
- Avrupa Konseyi. (2013, February 26). *16th EU-Ukraine Summit: Joint Statement*. <http://eeas.europa.eu:> http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/press_corner/all_news/news/2013/2013_02_25_1_en.htm adresinden alındı
- Avrupa Konseyi. (2018, Ekim 10). *EU Neighbourhood-East :Ukraine*. <https://ec.europa.eu:https://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation/key-partner-countries-and-regions/neighbourhood-east> adresinden alındı
- Avrupa Konseyi. (2019, Nisan 9). *EU restrictive measures against Iran*. www.consilium.europa.eu: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/iran/> adresinden alındı
- Avrupa Konseyi. (2020, Aralık 18). *Infographic - EU sanctions against Russia over Ukraine*. <https://www.consilium.europa.eu:> <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine/> adresinden alındı
- Avrupa Parlamentosu. (2014). *The Impact of the Oil Price on EU Energy Prices*. Brüksel: Avrupa Birliği.
- Avrupa Topluluğu Resmi Gazetesi. (1974, Eylül 17). *Council Resolution of 17 September 1974 concerning a new energy policy strategy for the Community*. <https://eur-lex.europa.eu:> [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31975Y0709\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31975Y0709(01)&from=EN) adresinden alındı
- Başeren, S. H. (2010). Doğu Akdeniz Yetki Alanları ve Uyuşmazlıkları. *Stratejik Araştırmalar*, 8(14), 129-184.
- BBC. (2011, Ekim 8). *Ukrayna'da eski başbakan yargı önünde*. <https://www.bbc.com/:> https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/10/111008_ukraine_tymoshenko adresinden alındı
- BBC. (2014, Nisan 5). *Ukraine rejects Russia Gazprom gas price hike*. <https://www.bbc.com/:> <https://www.bbc.com/news/business-26902522> adresinden alındı
- BBC. (2015a, Kasım 6). *Rus rublesinde sert düşüş*. www.bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2014/11/141106_ruble adresinden alındı
- BBC. (2015b). *Ukraine ceasefire: New Minsk Agreement Key Point*. <https://www.bbc.com:> <https://www.bbc.com/news/world-europe-31436513> adresinden alındı
- BBC. (2018, Mayıs 15). *1799'dan günümüze Filistin tarihi ve Orta Doğu sorunu*. <https://www.bbc.com:> <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44128837> adresinden alındı
- BBC. (2019, Kasım 30). *TANAP: Avrupa bağlantısı açılan doğal gaz boru hattı projesi hakkında neler biliniyor?* Ekim 12, 2020 tarihinde <https://www.bbc.com:> <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-50614446> adresinden alındı

- BBC. (2021, Kasım 4). *ABD-İran ilişkilerinde tarihe geçen rehine krizinin 42. yılı: Tahran'da neler yaşandı?* <https://www.bbc.com>: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50285202> adresinden alındı
- Biresselioglu, M. E. (2011). *European Energy Security: Turkey's Future Role and Impact*. London: PalgraveMacmillan.
- Birleşmiş Milletler. (1982). *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*. (A. Özman, Çev.) İstanbul: İstanbul Deniz Ticaret Odası Yayınları.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. (2010). *Resolution 1929*. New York: United Nations.
- BM. (2018, Haziran 27). *Joint Comprehensive Plan of Action on Iran Nuclear Issue at Crossroads 3 Years Later, Under-Secretary-General for Political Affairs Tells Security Council*. www.un.org: <https://www.un.org/press/en/2018/sc13398.doc.htm> adresinden alındı
- BP. (2020). *BP Statistical Review of World Energy*. London.
- BP. (2021). *BP Statistical Review of World Energy*. London.
- Brzezinski, Z. (2017). *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik gereklilikleri*. (Y. Türedi, Çev.) İstanbul: İnkılap.
- Cerrah, U. (2015). Enerji Güvenliği ve Avrupa Birliği. H. Çomak, C. Sancaktar, & Z. Yıldırım içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 163-193). İstanbul: Bete Basım.
- CFR. (2020, January 10). *Conflict in Ukraine*. <https://www.cfr.org/>: <https://www.cfr.org/interactive/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine> adresinden alındı
- Christie, E. H. (2015, Temmuz 13). *Kırım'ın ilhakından sonraki yaptırımlar işe yaradı mı?* <https://www.nato.int>: <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2015/07/13/kirim-in-ilhakından-sonraki-yaptirimlar-ise-yaradi-mi/index.html> adresinden alındı
- Cicioğlu, F. (2020, Ağustos 28). *AB'nin Doğu Akdeniz politikasında Alman arabuluculuğu*. www.aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ab-nin-dogu-akdeniz-politikasinda-alman-arabuluculugu/1953545> adresinden alındı
- CNBC. (2021, Mart 22). *These 6 charts show how sanctions are crushing Iran's economy*. <https://www.cnbc.com>: <https://www.cnbc.com/2021/03/23/these-6-charts-show-how-sanctions-are-crushing-irans-economy.html> adresinden alındı
- Council on Foreign Relations (CFR). (2010, Mart 10). *Iran's Nuclear Program*. Ekim 13, 2020 tarihinde <https://www.cfr.org/>: <https://www.cfr.org/background/irans-nuclear-program> adresinden alındı
- Dahrendorf Forum. (2021, 09 21). *Ukraine*. <https://www.dahrendorf-forum.eu/>: <https://www.dahrendorf-forum.eu/> adresinden alındı
- Demir, N. (2005). Avrupa Birliği Türkiye İlişkilerinden Kıbrıs Sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 347-367.

- Dempsey, J. (2017, Şubat 22). *Judy Soruyor: Minsk Anlaşması Başarılı Olabilir mi?* <https://carnegieeurope.eu/s:> <https://carnegieeurope.eu/strategiceurope/68084> adresinden alındı
- Deutsche Welle. (2015, Nisan 2). *Tanap Avrupaya Nefes Aldıracak.* Ekim 12, 2020 tarihinde [https://www.dw.com/:](https://www.dw.com/) <https://www.dw.com/tr/tanap-avrupaya-nefes-ald%C4%B1racak/a-18358065> adresinden alındı
- Dimitrios Triantaphyllo. (2020, Ekim 13). *Whose Sea? A Greek Perspective on Old Troubles in a Changing Context.* <https://www.institutmontaigne.org:> <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/whose-sea-greek-perspective-old-troubles-changing-context> adresinden alındı
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu & Türkiye İhracatçılar Meclisi. (2016). *Ambargo Sonrası İran Ekonomik ve Ticari Etki Analizi.* İstanbul: KPMG.
- Dugin, A. (2016). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım.* (V. İmanov, Çev.) İstanbul: Küre Yayınları.
- EEAS. (2021, Mart 3). *The European Union and the Russian Federation.* <https://eeas.europa.eu:> https://eeas.europa.eu/topics/energy-diplomacy/35939/european-union-and-russian-federation_en adresinden alındı
- EIA. (2019, Haziran 20). *The Strait of Hormuz is the world's most important oil transit chokepoint.* Ekim 13, 2020 tarihinde <https://www.eia.gov:> <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=39932> adresinden alındı
- Ekinci, A. C. (2009). *İran Nükleer Krizi.* Ankara: USAK Yayınları.
- Encyclopædia Britannica. (2018a, Aralık 22). *Arap Oil Embargo.* <https://www.britannica.com:> <https://www.britannica.com/event/Arab-oil-embargo> adresinden alındı
- Encyclopædia Britannica. (2018b, November 27). *Crimea.* [www.britannica.com/:](http://www.britannica.com/) <https://www.britannica.com/place/Crimea/History> adresinden alındı
- Encyclopædia Britannica. (2019, Ocak 01). *Kerosene.* <https://www.britannica.com:> <https://www.britannica.com/science/kerosene> adresinden alındı
- Encyclopaedia Britannica. (2020a, Kasım 25). *İran.* <https://www.britannica.com:> <https://www.britannica.com/place/Iran/Foreign-affairs-since-1989-continuing-tension-abroad> adresinden alındı
- Encyclopædia Britannica. (2020b, Mart 11). *Strait of Hormuz.* Ekim 13, 2020 tarihinde <https://www.britannica.com:> <https://www.britannica.com/place/Strait-of-Hormuz> adresinden alındı
- Ende, M. (2017). *Momo.* (L. Çalışkan, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Energy Education. (2021, Nisan 22). *Energy productivity.* <https://energyeducation.ca:> https://energyeducation.ca/encyclopedia/Energy_productivity adresinden alındı

- Erik, N., & Koşaroğlu, Ş. (2016). Tarihsel süreç boyunca değişen petrol fiyatları, Şeyl gazı etkisi ve bazı öngörüler. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2016, 17(2) s.132., 119-143.
- Euratom Arz Ajansı. (2020). *Annual Report 2019*. Luxembourg: Avrupa Birliği.
- Euronews. (2018, Ağustos 12). *Hazar Denizi'nin statüsü 20 yıllık müzakereler sonunda belli oldu*. <https://tr.euronews.com>: <https://tr.euronews.com/2018/08/12/hazar-denizi-nin-statusu-20-yillik-muzakereler-sonunda-belli-oldu> adresinden alındı
- European Parliament Policy Department. (2015). *Occupation/Annexation of a Territory: Respect for International Law and Human Rights and Consistent EU Policy*. Brussels: European Union.
- Eurostat. (2018a, Temmuz). *Electricity and heat statistics*. ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Electricity_and_heat_statistics#General_overview adresinden alındı
- Eurostat. (2018b, Temmuz). *Energy statistics - an overview*. ec.europa.eu: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview#Energy_intensity adresinden alındı
- Eurostat. (2018c, Aralık 28). *Energy Glossary: Energy Intensity*. <https://ec.europa.eu>: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Energy_intensity adresinden alındı
- Eurostat. (2020). *Shedding light on energy in EU*. Haziran 12, 2018 tarihinde <http://ec.europa.eu>: <http://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html> adresinden alındı
- EUSanctionmaps. (2021). *EU Sanctions Map*. <https://sanctionsmap.eu/>: <https://sanctionsmap.eu/#/main/details/49/?search=%7B%22value%22:%22%22,%22searchType%22:%7B%7D%7D> adresinden alındı
- Fanack. (2020, Nisan 13). *Iran*. Ekim 9, 2020 tarihinde <https://fanack.com>: <https://fanack.com/fanack-energy/iran/#oil> adresinden alındı
- Fisher, M. (2014, September 3). *Everything you need to know about the Ukraine crisis*. <https://www.vox.com>: <https://www.vox.com/2014/9/3/18088560/ukraine-everything-you-need-to-know> adresinden alındı
- FuelsEurope. (2020). *Stastical Report 2019*. Brussels: FuelsEurope.
- Furuncu, Y. (2020). Doğu Akdeniz'de Türkiye Dışındaki Ülkelerin Hidrokarbon Arama ve Sondaj Faaliyetleri. K. İnat, M. Ataman, & B. Duran içinde, *Doğu Akdeniz Sorunu ve Türkiye* (s. 249-274). İstanbul: SETA.
- Gazprom. (2020). *Europe*. www.gazprom.com: <https://www.gazprom.com/about/marketing/europe/> adresinden alındı
- Global Energy Monitor Wiki. (2021, Ağustos 27). *Yamal Europe 2 Pipeline*. www.gem.wiki: https://www.gem.wiki/Yamal_Europe_2_Pipeline adresinden alındı

- Global Risks Insight. (2021, Eylül 25). *The Pipeline No One's Celebrating: Balkan Stream's Operability and the Future of Europe's Energy Security*. <https://globalriskinsights.com>: <https://globalriskinsights.com/tag/aleksandar-vucic/> adresinden alındı
- Hürriyet. (2016, Ekim 1). *Rus Ekonomisinde Yaralar Sarılıyor*. <https://www.sondakika.com/>: <https://www.sondakika.com/ekonomi/haber-rus-ekonomisinde-yaralar-sariliyor-8818400/> adresinden alındı
- IEA. (2006). *Natural Gas Market Review 2006*. Paris: IEA.
- IEA. (2009). *Natural Gas Market Review 2009*. Paris: IEA.
- IEA. (2014a). *Energy Supply Security 2014*. Paris: International Energy Agency.
- IEA. (2018, Aralık 22). *About: History*. <https://www.iea.org>: <https://www.iea.org/about/history/> adresinden alındı
- IEA. (2020). *European Union 2020: Energy Policy Review*. Paris: IEA.
- IMF. (2018, Ekim). *GDP, current prices*. www.imf.org: <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPD@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD> adresinden alındı
- Investopedia. (2021). *What Causes Oil Prices to Fluctuate?* www.investopedia.com/: <https://www.investopedia.com/ask/answers/012715/what-causes-oil-prices-fluctuate.asp> adresinden alındı
- İslam Ansiklopedisi. (2021). *Levant*. <https://islamansiklopedisi.org.tr>: <https://islamansiklopedisi.org.tr/levant> adresinden alındı
- Jafari-Valdani, A. (2012). The Geopolitics of the Strait of Hormuz and the Iran-Oman Relations. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 2(4), 7-40.
- Jalilvand, D. R. (2013). *Iran Gas Exports: Can Past Failure become future success?* Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.
- Jalilvand, D. R. (2019). *Back to Square One? Iranian Energy after the Re-Imposition of US Sanctions*. Oxford : Oxford Institute for Energy Stud.
- Jane, M. (2017, Ekim). İran'ın Nükleer Politikasının Gelişimi ve Uygulanan Ambargo ve Yaptırımların Dış Politikasına Etkilerinin Analizi. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 264-314.
- JCPOA. (2015). *Joint Comprehensive Plan of Action*. Viyana.
- JRC Avrupa Komisyonu. (2010). *Energy Security Indicators*. www.drustvo-termicara.com: <http://www.drustvo-termicara.com/resources/files/7fa5460.pdf> adresinden alındı
- Karapınar, N. (2015). Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ve Deniz Alanlarına İlişkin Bazı Kavramlar. *Maden Tetkik Arama Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*(20), 13-21.

- Karasuları Kanunu. (1982). *20 Mayıs 1982'de Türkiye Cumhuriyeti Kara Denizi üzerinde 2674 sayılı yasa.* https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TUR_1982_Act.pdf adresinden alındı
- Kıbaroğlu, M. (2007). Iran's nuclear ambitions from a historical perspective and the attitude of the West. *Middle Eastern Studies*, 223-245.
- Koçak, M. (2015). *Bölgesel çatışmadan küresel krize: Doğu Ukrayna*. Ankara: SETA.
- Köse, T. (2008). *İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları*. Ankara: SETA.
- Kuran, S. (2009). *Uluslararası Deniz Hukuku*. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Kutlu, Ö., & Sağlam, B. (2015, Ocak 11). *Petrol Fiyatları artık ekonomik etkenlere bağlı değil.* <https://www.aa.com.tr/ekonomi/petrol-fiyatları-artık-ekonomik-etkenlere-bağlı/85233> adresinden alındı
- Kütükcü, M. A., & Kaya, İ. S. (2016). Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6(2(1)), 81-96.
- Law of the Sea Bulletin. (2004). *Law of the Sea Bulletin: no 54*. United Nations.
- Law of the Sea Bulletin. (2005). *Law of the Sea Bulletin: no 57*. United Nations.
- Law of the Sea Bulletin. (2010a). *Law of the Sea Bulletin: no 72*. United Nations.
- Law of the Sea Bulletin. (2010b). *Law of the Sea Bulletin: no 73*. United Nations.
- Lyons, K. (2015, Temmuz 14). *Iran Nuclear Talks: Timeline*. [www.theguardian.com: https://www.theguardian.com/world/2015/apr/02/iran-nuclear-talks-timeline](http://www.theguardian.com/world/2015/apr/02/iran-nuclear-talks-timeline) adresinden alındı
- McCharty, N. (2019, Nisan 24). *Iran: Who imports Iranian oil?* Ekim 8, 2020 tarihinde [www.statista.com: https://www.statista.com/chart/17774/oil-imports-from-iran/](https://www.statista.com/chart/17774/oil-imports-from-iran/) adresinden alındı
- McCloskey-Gholikhany, L. (2019). *EU Foreign Policy Identity: A Case Study on the EU's Engagement of the Islamic Republic of Iran*. Belgium: College of Europe.
- McElroy, D. (2013, December 17). *Ukraine receives half price gas and \$15 billion to stick with Russia.* [https://www.telegraph.co.uk/: https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10523225/Ukraine-receives-half-price-gas-and-15-billion-to-stick-with-Russia.html](https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10523225/Ukraine-receives-half-price-gas-and-15-billion-to-stick-with-Russia.html) adresinden alındı
- McGuire, A. (2015, Temmuz 22). *25 Important Events in Crude Oil Price History Since 1862.* [https://wallstreetexaminer.com: https://wallstreetexaminer.com/2015/07/25-important-events-in-crude-oil-price-history-since-1862/](https://wallstreetexaminer.com/2015/07/25-important-events-in-crude-oil-price-history-since-1862/) adresinden alındı
- Micco, P. d. (2014). *A cold winter to come? The EU seeks alternatives to Russian gas*. Belçika: Avrupa Birliği.

- NS Energy. (2021, Eylül 27). *Eastern Mediterranean Pipeline Project*.
<https://www.nsenergybusiness.com/>:
<https://www.nsenergybusiness.com/projects/eastern-mediterranean-pipeline-project/>
adresinden alındı
- NTI. (2020, Haziran). *Iran: Nuclear*. <https://www.nti.org>: <https://www.nti.org/learn/countries/iran/nuclear/> adresinden alındı
- NTV. (2020, Ocak 8). *Türk Akımı doğalgaz boru hattı açıldı (Türk Akımı Hattı Projesi)*.
www.ntv.com.tr: <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/turk-akimi-dogalgaz-boru-hatti-acildi-turkakimi-hatti-projesi,zsHS1-EeTUWkI30C40IKgw> adresinden alındı
- Özkaya, Ş. (2001). Petrol Fiyatlarının Ekonomiye Etkisi. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar*.
<http://www.mfa.gov.tr>: <http://www.mfa.gov.tr/petrol-fiyatlarinin-ekonomilere-etkisi.tr.mfa> adresinden alındı
- Pamir, N. (2015). *Enerjinin İktidarı*. İstanbul: Hayykitap.
- Price, R. (2007). Energy Reform in Russia and the Implications for European Energy Security. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-soviet Democratization.*, 390-407.
- Raik, K. (2019). Introduction: Competing Perspectives on Interdependence. K. Raik, & A. Ráczi içinde, *Post-Crimea Shift in EU-Russia Relations: From Fostering Interdependence to Managing Vulnerabilities* (s. 8). Tallinn: International Centre for Defence and Security.
- Rettmann, A. (2014, Nisan 10). *Putin threatens to cut gas to Ukraine, EU countries*.
euobserver.com: <https://euobserver.com/economic/123820> adresinden alındı
- Reuters. (2015, Temmuz 5). *Factbox: A timeline of Iran's nuclear program, efforts to curb it*.
<https://www.reuters.com>: <https://www.reuters.com/article/us-iran-nuclear-timeline-factbox-idUSKCNOPF0HM20150705> adresinden alındı
- Reuters. (2020, Şubat 16). *Oman sees biggest Gulf clash risk in Strait of Hormuz*.
<https://www.reuters.com>: <https://www.reuters.com/article/us-germany-security-oman-hormuz-idUSKBN20A0BL> adresinden alındı
- Richter, F. (2020, 02 25). *These are the top 10 manufacturing countries in the world*.
www.weforum.org: <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/countries-manufacturing-trade-exports-economics/> adresinden alındı
- Sağlam, M. (2014). *Gazprom 'un Rusyası: Rusya'da Devletin Dönüşümü*. Ankara,: Siyasal Kitapevi.
- Sevim, C. (2015). *Küresel Enerji Stratejileri ve Jeopolitik*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Shaffer, B. (2011). *Energy Politics*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Shaffer, B. (2017). A Guide to the Application of Energy Data for Intelligence Analysis. *Studies in Intelligence*, 61(4), 43-52.

- Smith, A. (2020, Aralık 28). *Türkiye AB İlişkileri Zor Bir Yıl Geçirdi*. <https://www.amerikaninsesi.com:https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-ab-iliskileri-zor-bir-yil-gecirdi/5715948.html> adresinden alındı
- Soltani , F., & Amiri, R. E. (2010, Eylül). Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution. *Journal of Politics and Law*, 3(2), 199-206.
- Son Dakika. (2016, Ekim 27). *Kudrin: "Rusya, Yaptırımlar Yüzünden Ciddi Kayıplar Yaşıyor"*. <https://www.sondakika.com:https://www.sondakika.com/haber/haber-kudrin-rusya-yaptirimlar-yuzunden-ciddi-kayiplar-8900638/> adresinden alındı
- Sovacool, B. K. (2011). *The Routledge Handbook of Energy Security*. Abingdon: Routledge.
- Sputnik. (2020, Eylül 07). *Emekli Tümamiral Cihat Yaycı: Türkiye bir an önce Doğu Akdeniz'de MEB ilan etmeli*. <https://tr.sputniknews.com:https://tr.sputniknews.com/turkiye/202009071042794457-emekli-tumamiral-cihat-yayci-turkiye-bir-an-once-dogu-akdenizde-meb-ilan-etmeli/> adresinden alındı
- Sputniknews. (2015, Nisan 10). *Özertem: İran gazı, 2021'den önce TANAP'a akamaz*. tr.sputniknews.com:https://tr.sputniknews.com/columnists/201504101014934384/ adresinden alındı
- Stanicek, B. (2020). *Turkey: Remodelling the eastern Mediterranean: Conflicting exploration of natural gas reserves*. Brüksel: Avrupa Birliği .
- Stern, J. (2006). The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006. *Oxford Institute for Energy Studies*, 1-17.
- Stratejik Ortak. (2017, Şubat 3). *Ukrayna Krizi: Son Durum ve Ukrayna Savaş Haritası*. Ocak 04, 2018 tarihinde www.stratejikortak.com: <https://www.stratejikortak.com/2017/02/ukrayna-krizi-ukrayna-haritasi.html> adresinden alındı
- Stratejik Ortak. (2020, Ocak 29). *Doğu Akdeniz: Afrodit, Calypso, Zohr ve Leviathan Sahaları*. <https://www.stratejikortak.com:https://www.stratejikortak.com/2020/01/dogu-akdenizde-gaz-yataklari.html> adresinden alındı
- T.C Dışişleri Bakanlığı. (2021, Mayıs 1). *Kıbrıs Meselesinin Tarihçesi, BM Müzakerelerinin Başlangıcı*. www.mfa.gov.tr: https://www.mfa.gov.tr/kibris-meselesinin-tarihcesi_-bm-muzakerelerinin-baslangici.tr.mfa adresinden alındı
- T.C Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2021, Kasım 11). *Doğu Hattı Tahran-Erzurum Doğal Gaz Hattı*. <https://enerji.gov.tr:https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari> adresinden alındı
- T.C Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2020). *İran Enerji Raporu*. Tahran: T.C Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği.
- TANAP. (2020). *Tanap Projesi Nedir?* Ekim 11, 2020 tarihinde <https://www.tanap.com:https://www.tanap.com/tanap-projesi/tanap-nedir/> adresinden alındı

- Tertrais, B. (2020, Ekim 8). *Whose Sea? Untangling the Eastern Mediterranean Great Game*. <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/whose-sea-untangling-eastern-mediterranean-great-game> adresinden alındı
- Tichý, L., & Odintsov, N. (2018, Nisan 14). *Can Iran Reduce EU Dependence on Russian Gas?* <https://mepc.org/journal/can-iran-reduce-eu-dependence-russian-gas> adresinden alındı
- Türkmen, R. (2020, Ekim 19). *Whose Sea? A Turkish International Law Perspective on the Greek-Turkish Disputes*. <https://www.institutmontaigne.org/en/blog/whose-sea-turkish-international-law-perspective-greek-turkish-disputes> adresinden alındı
- Tütüncü, A. N. (2013). Uluslararası Deniz Hukuku. A. N. Tütüncü, & E. Uzun içinde, *Uluslararası Hukuk II* (s. 16-42). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Tyll, L., Pernica, K., & Arltová, M. (2018). The impact of economic sanctions on Russian economy and the RUB/USD exchange rate. *Journal of International Studies*, 11(1), 21-33.
- Tzogopoulos, G. (2004). *The Evolution of US and EU Foreign Policy towards Iran with Emphasis on the period after 11 September 2001*. Nice: Centre International de Formation Européenne.
- IAEA. (2003, Eylül 12). *Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran- GOV/2003/69*. <https://www.iaea.org/sites/default/files/gov2003-69.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (1936, Eylül 17). *Law No. 230 of 17 September 1936*. https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_1936_Law.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2003, Şubat 17). *Agreement between the Republic of Cyprus and the Arab Republic of Egypt on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone 17 February 2003*. <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/EGY-CYP2003EZ.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (2004, Nisan 01). *Law No. 2289/1995 "on prospecting, exploration and exploitation of hydrocarbons and other provisions", as amended by Law No. 4001/2011*. https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/GRC_2011_Law.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2004a, Nisan 02). *Law to provide for the Proclamation of the Exclusive Economic Zone by the Republic of Cyprus*. https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_eez_proclamation.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2004b, Nisan 2). *Law to provide for the Proclamation of the Contiguous Zone by the Republic of Cyprus*. https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_eez_proclamation.pdf adresinden alındı

- United Nations. (2006). *Resolution 1737* . [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1737\(2006\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1737(2006)) adresinden alındı
- United Nations. (2007). *Resolution 1747*. [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1747\(2007\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1747(2007)) adresinden alındı
- United Nations. (2008). *Resolution 1803*. [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1803\(2008\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1803(2008)) adresinden alındı
- United Nations. (2010, Şubat 17). *Agreement between the Government of the State of Israel and the Government of the Republic of Cyprus on the Delimitation of the Exclusive Economic Zone*. https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/cyp_isr_eez_2010.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2011, Temmuz 14). *A letter dated 20 June 2011 from the Minister for Foreign Affairs and Emigrants of Lebanon addressed to the Secretary-General of the United Nations concerning the Agreement between the Government of the State of Israel and the Government of the Republic o*. https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/communications/lbn_re_cyp_isr_agreement2010.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2015, Ağustos 31). *Declaration of the State of Palestine regarding the maritime boundaries of the State of Palestine in accordance with the United Nations Convention of the Law of the Sea*. https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PSE_2015_Declaration.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2019a, Eylül 24). *Declaration of the State of Palestine regarding the maritime boundaries of the State of Palestine in accordance with the United Nations Convention of the Law of the Sea*. https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/PSE_Deposit_09-2019.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2019b, Kasım 27). *Memorandum of Understanding between the Government of the Republic of Turkey and the Government of National Accord-State of Libya on delimitation of the maritime jurisdiction areas in the Mediterranean*. [https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_\(HC\)_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf](https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/Turkey_11122019_(HC)_MoU_Libya-Delimitation-areas-Mediterranean.pdf) adresinden alındı
- United Nations. (2019c, Aralık 31). *Permanent Mission of Egypt to the United Nations*. <https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/2000145E.pdf> adresinden alındı
- United Nations. (2020, Ağustos 6). *Agreement between the Government of the Hellenic Republic and the Government of the Arab Republic of Egypt on the delimitation of the exclusive economic zone between the two countries*. <https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/GRCEGY.pdf> adresinden alındı

- United Nations. (2020, Ocak 14). *Communication dated 14 January 2020 from the Permanent Mission of Israel to the United Nations addressed to the office of the Secretary-General of the United Nations*. https://www.un.org/https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/communications/ISR_PSE.pdf adresinden alındı
- United Nations. (2021). *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)*. <https://www.un.org/https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/> adresinden alındı
- United Nations. (tarih yok). *United Nations Treaty Collection*. <https://treaties.un.org/https://treaties.un.org/> adresinden alındı
- Ülgen, S. (2020a, Ağustos 20). *Avrupa Birliği ve Deniz Yetki Alanları*. <https://edam.org.tr/https://edam.org.tr/avrupa-birligi-ve-deniz-yetki-alanlari/> adresinden alındı
- Ülgen, S. (2020b, Ekim 13). *Whose Sea? EU's Role in the Eastern Mediterranean - A View from Turkey*. <https://www.institutmontaigne.org/https://www.institutmontaigne.org/en/blog/whose-sea-eus-role-eastern-mediterranean-view-turkey> adresinden alındı
- Ünal, S. (2016). *Yaptırımlar Sonrası İran ve Bölgesel Enerji Jeopolitiği*. Ankara: Türkiye Enerji Vakfı.
- VOA. (2019, Haziran 21). *ABD-İran Gerginliği Petrol Fiyatlarını Yüzde Beş Arttırdı*. <https://www.amerikaninsesi.com/https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-iran-petrol-amerika-hurmuz-bogaz%C4%B1-artist-fiyat/4968913.html> adresinden alındı
- William L. Cleveland. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Wintour, P. (2019, Haziran 14). *A visual guide to the Gulf tanker attacks*. A visual guide to the Gulf tanker attacks: <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/a-visual-guide-to-the-gulf-tanker-attacks> adresinden alındı
- Yapıcı, M. İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler: Yeltsin ve Putin Dönemleri*. Ankara: USAK yayınları.
- Yaycı, C. (2012, Mayıs). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilgi Strateji*, 4(6), 1-70.
- Yergin, D. (2006). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*, 85(2), 69-76.
- Yeşilyurt, N. (2013). İran Nükleer Krizi. N. Yeşilyurt, & B. Oran (Dü.) içinde, *Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt III (2001-2012)* (s. 457). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, K. (2010). A partitioned State that is in the European Union: The Case of Cyprus”, Ankara; *Ankarabarreview*, 2010 (1),ss. *Ankarabarreview*, 125-140.
- Yorulmaz, R. (2019). Sıcak Gündem: Doğu Akdeniz. *Ortadoğu Analiz*, 10(88), 80-83.